

Sisdoallu

Artihkkalat

Ulla Aikio-Puoskari

- Sámi servodaga dutki – dieđalaš vai politihkalaš bargi?..... 3
Researchers in Sami society – scientists or politicians?..... 12

Outi Kilpimaa

- Nomengihpuid definihttavuođa dulkon davvisámegiell teavsttaid vuodul... 14
The interpretation of definiteness in North Sami texts 26

Rauna Kuokkanen

- Sámenissonat, «árbevierru» ja veahkaválddi hámit..... 28
The autonomy of Sami women, tradition and forms of violence 49

Irja Seurujärvi-Kari

- Eurohpa ráđi guovllugielaide dahje vehádatgielaide guoski vuodđogirji ja dan mearkkašupmi sámegillii..... 51
The European Charter for Regional or Minority Languages and the results of its application on the Sami languages 70

Girjeárvoštallamat

Jan Henry Keskitalo

- Anton Hoëm: Fra noaidien verden til forskerens..... 71

Ole Henrik Magga

- Jon Todal: Samisk språk i Svahken sijte..... 77

Sámi servodaga dutki – dieđalaš vai politihkalaš bargi?

ULLA AIKIO-PUOSKARI

Das rájes go sámiid iežaset dutkandoaibma lea álgán ja viidánan iešguđetlágan dutkansurggiide, leat dutkanetihkalaš gažaldagat čuožžilan earen-oamážit guovtti perspektiivvas. Vuosttažettiin sámi dutkit leat 1970-logu rájes kritiseren ja dahkan jearaldatvuložin earáid go sámiid dahkan sámi servodahkii guoski dutkamuša, dan vuolggasajiid ja duogášulbmiliid. Nuppádassii leat sámi dutkit čállán dan birra, mo sin iežaset, sámi servodahkii guoski dutkamuša áitá bealálašvuoda steamppil, ja mo balahit dakkár dutki gii bargá kultuvrra siskkáldas perspektiivvas, luohpamis diehtaga duohtavuoda ja objektiivvalašvuoda prinsihpain (ee. Helander 1992: 3–5; Keskitalo 1994 (1976); Stoor 1997; Henriksen 2005; Lehtola 2006). Goappáge kritihkas leat oaidnimis politihkalaš ulbmilat. Sámi dutkiid kritihkas, man álggaheaddjin sáhtta atnit Alf Isak Keskitalo (Keskitalo 1994 (1976)), guovddáš áššin lea šaddan eanetlohku–unnitlohku-gaskavuohhta ja dasa laktáseaddji válldi geavaheapmi.

Čuoččuhan ahte goappáge kritihkas lea sáhka seamma áššis: dutki garve-meahttun čatnasumiin áigásis, kultuvrrasis, giellasis ja eallinmáilbmásis. Dát čatnasupmi laktása buot dutkamuššii, ii ge leat ollenge čuolmmaheapme. Giedahalan artihkkalisttán dán čatnasumi, in nuge gieddebargguide, sohka-
oktavuodaide, báikkálaš servoša lahttovuhtii dehe nuppe dáfus etno-sentrismii ja válldi geavaheapmái laktáseaddji čuolbman, muhto buot olmmošdieđalaš¹ dutkamuššii laktáseaddji dieđafilosofalaš gažaldahkan. Mu iežan dutkansuorgi lea skuvlenpolitihkka, mii lea earutmeahttun oassi

¹ Doaba *olmmošdiehtagat* (suom. *ihmistieteet*) adnojuvvo dás vuostegeahčin eksákta luonddudiehtagiidda, nugo Juntunen ja Mehtonen meroštallaba (1977).

almmolaš servodat- dahje sosiálapolitihkas (Lehtisalo – Raivola 1999: 33). Skuvlenpolitihka dutkamuš lea nappo servodatpolitihka dutkamuša okta suorgi, mas ovdal máinnašuvvon dutki čatnasupmi dutkančuožáhahkasis lea ollu dávjji but šaddan nákku fáddán go dakkár dutkamuš, man fáttás eai leat njuolga čatnosat politihkalaš mearrádusaid dahkamii ja dan čuoččuhusaide. Politihka dutki deaivvaha álkit eahpádusa ášševuodjimis dahje nuppe dáfus ráđđejeaddji politihka legitimiteremis dieđalaš barggu namas (Berndtson 1993: 94). Álgoálbmot dahje unnitlogu dutki gean dutkanfáddá guoská su iežas servodahkii, deaivida dákkár eahpádusaiguin mánggagardásaččat.

Mu iežan dutkanfáddá *Sámeoahpahus Davviriikkaid vuodđoskuvllain – veardádalli dutkamuš gielaš olmmošvuoigatvuođaid perspektiivvas* (Aikio-Puoskari 2007) laktása mángga láhkai mu iežan bargguide sámi oahpahushálddahas ja sámi servviin. Dutkamušas ovdan boahtti fáttát, nugo giela áitatvuloš sadji, giellamolsun, giela manaheapmi, etnikkalaš moriheapmi ja giela ealáskahttin leat oasis mu iežan eallinistorjjas. Iešalddis juo dutkanfáttá válljen, fáttá meroštallan mearkkaša beali váldima. Sámi servodaga lahttun mun nugo earánai sámi politihka dutkit, galget vuodštit sajiset ja dutkanpolitihkalaš válljemiiddiset fuolalaččat ja dárkilit, daningo sin dutkanfáddá iešalddes juo lea politihkalaš váikkuheapmi. Politihka dutki ii beasa das, ahte son juohke dáfus bargguinis váldá oasi iešgudege áiggis áigeovuodilis ságastallamiidda – leaš dat su figgamuš dehe ii.

Dutki oasálašvuohta ja «objektiivvalášvuohta»

Mo de dakkár vuolggasajiin, main dutki lea mángga dásis oasálaš čuožáhahkasis, lea vejolaš doallánit dain prinsihpain, mat dábálaččat ásahuvvojit dieđalaš dutkamuššii? Amerihkkálaš dieđasosiologa Robert K. Merton mielas dieđalaš dutkamuššii gullet njeallje dovdomearkka: universaliteahhta (*universalism*), kommunisma (*communism*), bealátkeahtesvuohta (*disinterestedness*) ja systemáhtalaš eahpideapmi (*organized scepticism*). Merton diehtagii ásahan «imperatiivvat» mearkkašit dan, ahte čuoččuhusaide árvvu ferte vihkket beroškeahttá dutki persovnnalaš iešvuođain, diehtaga bohtosat galget leat oktasaččat ja almmolaččat, dutki ferte leat bealátkeahtes ja ahte diehtagii gullá álo systemáhtalaš eahpideapmi ja vuollegašvuohta ovdan boahtti áššiid ja iežas dutkančuožáhaga ovddas. (Merton 1968: 606–615.) Giedáhalan čuoččovaččas dán jearaldaga hermeneutihkalaš dieđafilosofija

ja suomelaš historjjá dutki Jorma Kalela ovdan buktin prinsihpaid vuodul (Kalela 2000). Kalela jurdagat gusket seamma láhkai historjjái go buot earánai servodateallima ja kultuvrra dutkamuššii. Daid dieđafilosofalaš vuodđun sáhhtá atnit hermeneutihkalaš jurddašeami, vaikko Kalela ieš ii njuolga hermeneutihkkii čujutge. Eambboge son hábme jurdagiiddis postmodeardna diehtaga ja dan veadjemeahtun relativismma kritihkkan ja nie meroštallá odđá láhkai nana vuodu dutkandoaimma geađgejuolgin. Hermeneutihka dovdoseamos ovddasteaddji mannan logemat jagiid áigge leamaš duiskalaš Hans-Georg Gadamer (1900–2002), gean teavsttat almmuhuvvojedje suomagielat girjin *Hermeneutiikka – ymmärtäminen tieteißä ja filosofiassa*² 2004 (Gadamer 2004 [1953–1985]).

Olmmošdiehtagiin 1900-logu mañimuš njealjádasa áigge dáhpáhuvvan ng. gielalaš jorggiheapmi (*linguistic turn*) lea buktán odđalágan árvvoštallamiid earenoamážit gažaldagas dutkamuša doallevašvuoda dahje objektiivvalašvuoda prinsihpa dáfus. Gadamer kritisere modeardna diehtaga iešalddes čielggasin adnojuvvon jurddašavugiid, ee. vuoignadiehtagiid (*geisteswissenschaft*) naiva objektivismma (Gadamer 2004 [1968]: 71). Kalela bealistis gávnnaha ahte ipmárdus objektiivvalaš duodalašvuodas ja giela neutralitehtas lea šaddan anakronisttalažžan buot servodaga ja kultuvrra dutkamušas. Son vuđolaččat odđasis árvvoštallá historjjá dutkamuša prinsihpaid ja dan dieđateorehtalaš vuolggasajiid. Gažaldat maid Kalela buktá ovdan jagi 2000 almmustuvvan girjjistis doalvu njuolga min dálá fáddái: manin objektiivvalašvuoda háhpohallan buktáge justa jorggu bohtosa go lei doivojuvvon? (Kalela 2000: 107, mañjebearbma.)

Buot ipmárdusa vuodđu lea juo ipmirduvvon

Hermeneutihka vuodđodoahpagat leat ovdaipmárdus, ipmirdeapmi ja interpretašuvdna ja guovddáš argumeanta olmmošdiehtagiid ja luonddu-diehtagiid vuđolaš sierraláganvuohta. Olmmošdiehtagiid earenoamášvuohta vuodđuduvvá jurdagii, man mielde olmmošlaš doaimma luondu spiehkka mearrideaddji láhkai luonddus ja dan ipmirdeapmi geatnegahtá *interpretašuvnna*, dulkoma, mii lea historjjálaš luonddustis. Luonddu-

² Artihkkala čállu jorgalus girjji namas: *Hermeneutihkka – ipmirdeapmi diehtagiin ja filosofiijas*.

diehtagiid áddehalli jurddašanvuohki vuoigŋadiehtagiin, manin Gadamer namuha humanisttalaš diehtagiid ja servodatdiehtagiid, lea sevnŋjodahtán dan, ahte duodalašvuohka rahpasa olmui giela bokte. Olmmošdieđalaš *ipmirdeami* vealtameahttun gáibádussan lea laktit dan oktii dainna kultuvrrain, vuoigŋalaš atmosfearain ja gielain, gos ipmirdeapmi dáhpáhuvvá. Gadamer deattuha oktagasa (individuála) rájálašvuoda giela, kultuvrra ja historjjá ravdameahttunvuoda ovddas. Doahpagiin *ovdaipmárdus* eai oaivvilduvvo nuge ovdamearkka dihtii dutki oahppan ovdagáttut ja jurdagat čuožáhagas birra, baicce dat, mii konstituere buot ipmirdeami ja olmo máilmmis leahkima ja dan, mii lea ovdal juo manin nu ipmirduvvon. Buot ipmirdeami vuodđu lea álo juo ipmirduvvon, oktageardáneappot daddjon buot ipmirdeami, maiddá dutki ipmirdeami vuodđun lea su iežas ovdaiipmárdus, mii vuodđuduvvá gillii ja tradišuvdnii (Tuomela – Patoluoto 1976: 120; Nikander 2004).

Klassihkalaš ovdamearka man ee. analyhtalaš filosofija ovddasteaddji Ludvig Wittgenstein lea giedáhallas, guoská James Frazer girjái *The Golden Bough* (1933). Frazer dutkkai «primitiivvalaš» čeardakultuvrraid ja buvtii girjjistis ovdan viiddis dulkojumiid čearddaid «luondduvuoigŋaid, soažžudeami ja magiija» birra. Wittgenstein kritisere Frazera vuolggasajiid čuoččuhemiin, ahte dutki gii ii máhttán čearddaid gielaid ja orui sin gaskkas dušše oanehaš áiggi, ii iešalldes dajage maidege čearddaid birra baicce giedáhalla 1900-logu álgu Englánda implisihtalaš vuoigŋaoskku ja englándalaččaid iežaset vuoigŋaid bálvalankultuvrra. Doahpagat maid Frazer geavahii, ledje eret namalassii su iežas eallinvuogis ja ovdaiipmárdusas. (Wittgenstein 1973: 297–304.)

Wittgensteina bures lohkan Keskitalo giedáhalla seamma ášši sámi musihka olis ja de viiddida perspektiivvas olles kultuvrii:

...Such considerations hold for several other mechanisms [...], such as identity management and definition, longterm decision procedures, internal judicial management, child raising and education, establishment of social contacts, and synthetic social and practical action (a highly important concept in a minority situation). It is evident that exterior description of all these and several other phenomena have to be put superficial approximations creating asymmetries in a field of knowledge, which has a different priority internally. [...] Thus the scope of ethno-

science have a very definite limit already at a very elementary level. It can in an important sense never do more than transform knowledge in its own form... (Keskitalo 1994 (1976): 25.)

Mu áigumuššan ii leat dáid ovdamearkkaiguin čuoččuhit, ahte olggobeali perspektiiva sámii servodaga dutkamii ii sáhtášii leat ollenge šattolaš dahje, ahte sámiiid dahkan dutkanbargguin livččii mearkkašupmi dušše beare sámiiide. Jearaldat lea dutki garvemeahtun čatnaseamis iežas áigái, tradišuvdnii ja giellasis ja dán čatnaseami fuobmámis ja vuhtii váldimis dutkkadettiin. Hermeneutihka sániiguin sáhka lea dieđu ja intreassa oktavuodas. Suomelaš filosofaid Matti Juntusa ja Lauri Mehtosa tesa mielde mii čilget luonddu ja ipmirdit olbmo (Juntunen – Mehtonen 1977: 94–98, 126). Ipmirdeapmi mearkkaša áššiid mearkkašumiid fuomášeami, mii lea vuostegeahčín luonddudiedalaš čilgemii, man ulbmilin lea oččodit albmosii luonddulágaid. Aiddo dát mearkkašumi doaba, buot dieđu ja ipmirdeami vejolašvuodaid čatnaseapmi gillii, kultuvrii ja tradišuvdnii, rabai geainnu olmmošdiehtagiin dáhpáhuvvan gielalaš jorggiheapmái (*linguistic turn*)³, sosiála konstruktivismii ja ođđa dutkansurggiide nugo diskursa- ja retorihkkaanalysaide.

Suomelaš kultuvrra dutki Mikko Lehtonen (2004 (1996)) lea ovddidan teoriiija kultuvrrain mearkkašumiid kártan, maidda mii bajásšaddat riegeameami rájes ja mat «merkejit» ja dahket midjiide máilmmi ipmirdahttin. Lehtonen čállá Gadamer láhkai giela birra máilmmis leahkima vuodđun, máilmmis man mearkkašumit čadahit juo olbmo riegeameamis máilbmái, man ovddit sohka buolvvat leat juo «merken». Giella lea olbmo leahkin máilmmis, praktihkalaš didolašvuotta ja doaima, mainna mii oassálastit aktiivvalaččat duodalašvuoda produseremii ja duodalašvuhtii guoski govamet šaddamii, hálideimmet dan dehe eat. Lehtonen geavaha ollu tesa «mii eat huma giela, muhto giella hupmá min», mas su vuodđojurdda boahtá čielgasit ovdan. Iešguhtege giella hukse iešgudetlágan sierrasárgosiid ja

³ Gadamer gávnna (2004 [1985]: 249), ahte go Heidegger, lokte ipmirdeami fáttá vuogndiehtagiid metodologiijas olbmo eksistentiálan ja «dáppeleahkima» ontologiija vuodđun, de son veahkehi Eurohpa nannámis ja fenomenologalaš dutkanorientašuvnnas čada fáttá, mii šattai seamma áigge áigeguovdilin anglosaksalaš logihkas namain *linguistic turn*. Beroškeahhtá jorggiheamis *eallinmáilbmái (lebenswelt)* lei giella ožžon unnán fuopmášumi fenomenologiija álgoálgosaš hámis.

merke máilmmi (addá mearkkašumiid) iežas praktihkalaš vuolggasajiid vuodul. Lehtonen geavaha ovdamearkkaid maiddái sámegielas (omd. muohttagii ja bohccui laktáseaddji sátneriggodat). Kultuvrrat sisdollet Lehtosa mielas mearkkašumiid kárttaid, mat dahket máilmmi ipmirdahttin kultuvrra lahtuide. Bajásšaddan kultuvrra lahttun mearkkaša vuosttamužžan dan kultuvrra mearkkašumiid kárttaid oahppama, masa lea deaivan šaddat. Gielat leat nappo kultuvrra váibmosat ja sisdollet ovddit sohkabuolvvaid midjiide guođđin mearkkašumiid gearddádagaid ja dihtolágan vuogi ipmirdit olbmo, eallima ja birastahtti duođalašvuoda. Juohke olmmoš šaddá iežas eatnigiela oahppama bokte dihto gielalaš ja kultuvrralaš servoša lahttun, ovdamearkka dihtii sámi servodaga lahttun, ja son ásaiduvvá máilbmái iežas eatnigiela mearkkašumiid kárta ofelažžan.

Sáhttágo dutki «luohpat alddis» vai livččii «objektiivvalaš»?

Mo dutkamuša dahkan dasto lea vejolaš luohpatkeahtá dain prinsihpain, mat leat almmolaččat ásahuvvon dieđalaš bargui, jos váldit vuolggasadjin hermeneutihkalaš ovdaimárdusamet, gos min Leahkin ja diehtu leat čatnasan jo ovdal min *ipmirduvvon* máilbmái? Gadamer ovdan buktin historjjálaš objektivismii guoski kritihkka lea čujuhuvvon navdosii, ahte dutki sáhtášii luohpat alddis. Duohta historjjálaš jurddašeapmi galgá váldit vuhtii maiddái iežas historjjálašvuoda. Gadamer čujuha Martin Heideggerii (1889–1976), gean ovddastan jurddašeami suorgi lea namuhuvvon eksistentiálafilesofijian, ja geatnegahtá dutki sihkkarastit iežas dieđalaš geahčadeami nu, ahte bargá ovddit oainnuiguin ja ohppojuvvon ipmárdusain áššiid birra. Barggu čađaheapmi gáibida, ahte dutki fuobmá iežas oainnuid ja ovdagáttuid ja ahte historjjálaš dieđalašvuodta čađaha ipmirdeami. (Gadamer 2004 [1959]: 34–35, 39.)

Gadamer čállá:

Tradišuvnna gullan ja tradišuvnnas Leahkin lea čielgasit duohtavuoda bálggis, man vuoignadiehtagat galget gávdnat. Loahpa loahpas maiddái dat kritihkka, maid mii hárjehit historjjá dutkin, veahkeha min laktásit tradišuvdnii, masa mii rievtti mielde gullat. Dat ahte historjjálaš diehtu mearriduvvo iešguđet diliin, ii unnit dan árvvu, baicce lea duohtavuoda iežas oassedahkki. Dán ferte atnit mielas vai dilitt eai mearridivčče dieđu

mielaeavttus. «Diedalaš» dás lea namalassii dat, ahte duohtavuohta, mii lea luvvejuvvon iežas geahčastanvuolggasajiin, čájehuvvo meattáhussan. (Gadamer 2004 [1959]: 7, suomagielas jorgalan artihkkala čáli.)

Sánit šaddet lahka Kalela jurdaga, gii kritisere historjjá dutkiid oaivila das, ahte dutkančuožáhat ovdanbuktojuvvo dađi buorebut, mađi buorebut dutki lea bastán luovvanit dálááiggistis, «jáddadit iežas» ja nie garvit seahkaneari iežas servodagas dálá- ja boahhteáigái. Kalela gávnna, ahte dutki ii sáhte garvit dan váikkuhusa, mii su iežas kultuvrras lea su jurddašepmái vaikko dasa fikkašiige. Dutki bargun lea dovdát iežas ovdaoiviliid ja gozihit iežas servodatlaš ja kultuvrralaš čatnasumiid. Dutkamuš šaddá álkit dušše beare ášševuodjimin, jos dutki ii diđolaččat kontrollere iežas duogášulbmiliid. Iežas duogášulbmiliid galgá kontrolleret ja nuppe dáfus daid galgá jurddašit positiiivalaččat. Dat stivrejit barggu juohke dáfus ja danin lea jierpmálaš «ovddidit daid dutkamuša geavahanenergiijan». Ii eisege leat menddo ollu daddjon, gávnna Kalela, ahte objektiiivalašvuoda gáibáduš ávžžuha (historjjá) dutki iešalddes muhtit iežas ulbmiliid duogášjurddan, mat dasto besset friija, almmá goziheami haga váikkuhit su bargamii. Nubbin «iežas jáddadeapmi» lea lasihan kultuvrralaš čalmmehisvuoda vára. Dutki geatnegasvuohtan lea dasto garvit goappáge iežas áššedovdamuššii laktáseaddji vára. Son ferte leat diđolaš dan rájis, man maŋŋá son molsašuvvá propagandistan ja nubbin son ferte iskat stivret kultuvrralaš čatnasumiidis. (Kalela 2000: 49–87, 155–156.)

Gadamer giedahallá seamma ášši gávnnaheamiin, ahte mii leat ieža dat maid mii historjjálaččat diehtit. Vuoignadiehtagat eai goittotge galgga «beljohallat min tradišuvnna gasku dušše dakkárin manin mii juo dovdat iežamet». Dutki ii galgga vuosttažettiin vuodjut dutkat vigihis áššiid, mat vástidit vuordámušaideamet, muhto fuomášit makkár ođđa duvdilemiid tradišuvdna sáhtta addit. Duodalaš áittan dutkamuša friijavuhtii Gadamer oaidná vuoignadiehtagiid sajádaga olmmošeatnatvuodaid áigodagas, goas diedalaš dutkamuš adnojuvvo árvvus dan mielde, man láhkai dutkanbohtosat leat ávkin dahje hehttehussan iešguđetlágan intreassajoavkkuide. Dasa lassin vuoignadiehtagiin nai lea várran atnit duohtavuohtan dan, mii vástida válddi intreassaid. (Gadamer 2004 [1953]: 8–9.)

Dutkanbarggu vuodđoválljemat

Dás árvaluvvon dutkamuššii guoski ulbmiliidda ollen geatnegahtta diđolaš dutkanpolitihkalaš välljemiid, maid Kalela namuha dutkanproseassa premissan, vuodđovuolggasadjin (Kalela 2000: 76–77, 81–83, 85–87, 217). Välljejuvvon premissain ovdáneaddji, ássálaččat dahkkon dutkamuša bohtosat eai leat bealeheamit, muhto vuodđuduvvet dutkanpolitihkalaš välljemiidda. *Dutkančuožáhaga välljen* lea dušše okta dan golmma čovdosis, mainna dutki meroštallá háltelinnjáid dutkanproseassasis. Nubbi lea *perspektiivva välljen* dahje mearrádus das, makkár áššeoktavuođas son áigu iežas čuožáhaga giedahallat. Goalmmát lea *perspektiivva mearkkašupmi* dahje dat, ahte dutkis lea ipmárdus das, manin lea dehálaš giedahallat čuožáhaga aiddo jur dán áššeoktavuođas. Go vällje dihto dutkanfáttá ja čuožáhaga ja mearrida giedahallat dan dihto perspektiivvas, dutki oassálastá iežas servodagas áigequovdilis ságastallamiidda ja seammás vällje maiddái iežas publiha, gávnna Kalela. Man beare dutkančuožáhahkii leat mánga vejolaš perspektiivva, main oktage ii leat iešalddes čielggas iige perspektiivva välljemis leat nuge sáhka välljemis, muhto šattolaš perspektiivva gávdnamis. Kalela dárkkálnuhtta dutki oktavuoda iežas publihkain doahpagiiguin *šattolašvuohta* ja *sáhka* ja geatnegahtta jearrat, geasa boahttevaš dutkanbohtosat leat šattolaččat, man dáfus ja geasa čujuhan iežan barggu ságaid? Kalela meroštallá dutkamuša eanemus vuodđudeaddji geatnegasvuohtan dan, ahte dat lea vuoiggalaš dutkančuožáhaga áššiide ja olbmuide. Lea mávssolaš, ahte vuoiggalašvuohta dutkančuožáhaga ektui eaktuda dan gullama. (Kalela 2000: 234.)

Ovdal máinnašuvvon dutkanpolitihkalaš välljemiidda ferte ain lasihit ovttá, namalassii jearaldaga dutkamuša almmuhangiela, masa Kalela dehe Gadamer eaba váldde beali. Sápmelaš dutki Marit Breie Henriksen gidde fuomášumi maiddái dieđamáilmmis mihtilmas engelasgiela stuorra váldái, mii ii leat almmolaččat gažaduvvon (Henriksen 2005). Giella mainna dutkamuš čállojuvvo, laktása goittotge čavga jearaldahkii dutkamuša etihkalaš vuolggasajiin, jurddašuvvon publihkas ja almmolašvuođa prinsihpas. Sámegiela geavaheapmi dutkamuša almmuhangiellan dahká vejolažžan máhcahit barggu iežas dutkangietti árvvoštallamii ja maiddái dan, ahte bargu addojuvvo oktasaš opmodahkan nugo ee. Merton geatnegahtta (gč. artihkkala álgu). Man bures boahtteáiggi dutkit, sámít ja earát go sámít, bastet guldalit dutkamušaideaset čuožáhagaid ja stivret iežaset

čatnasumiid, lea gažaldat mii várra álo čuovvu dutkamuša ja man dutki ferte juohke barggus ain ođđasis giedahallat. Leago sámi servodaga dutki dasto dieđalaš vai politihkalaš bargi, čatnasa dasa man bures son lihkostuvvá giedahallat iežas dutkanpolitihkalaš välljemiid ja vuolggasajiid. Gažaldat lea dutkanetihkas ja rehálašvuodas, man ii leat vejolaš sihkkarastit metodalaččat (vrd. Oskal 2007). Vástádus gažaldahkii gávdno dutkančuozáhaga praktihkas, mii de doaimá olmmošdieđalaš dutkama vihkkedallama áidna vuodđun. Ja nugo ovdal juo máinnašuvvui, olmmošdieđalaš dutkamušas lea sáhka eambboge dutkamuša doallelašvuodas go objektiivlašvuodas.

Girjjálašvuohhta

- AIKIO-PUOSKARI, ULLA 2007: *Sámeoahpahus Davviriikkaid vuodđoskuvllain – veardádalli dutkamuš gielalaš olmmošvuogiatvuodaid perspektiivvas*. Giehtačálus 200 s.
- BERNDTSON, ERKKI 1993: *Politiikka tieteenä. Johdatus valtio-opilliseen ajatteluun*. Helsinki: Valtionhallinnon kehittämiskeskus.
- GADAMER, HANS-GEORG 2004 [1953–1985]: *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. [Välljen ja suomagillii jorgalan] Ismo Nikander. Tampere: Vastapaino.
- HELANDER, ELINA 1992: *Sámi Knowledge – Subjective Opinion or Science?* Diehtogiisá 1 s. 3–5. Guovdageaidnu: Nordic Sámi Institute.
- HENRIKSEN, MARIT B. 2005: *Sáhttago dieđagiela välljema ákkastallat dieđateorehtalaččat?* – Johanna Ijäs – Mákká Regnor – Nils Oskal (doaim.), *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2005 s. 109–133. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- JUNTUNEN, MATTI – MEHTONEN, LAURI 1977: *Ihmistieteiden filosofiset perusteet*. Jyväskylä: Gummerus.
- KALELA, JORMA 2000: *Historian tutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- KESKITALO, ALF ISAK 1994 (1976): *Research as an Inter-Ethnic Relation*. – Linna Müller-Wille – Ludger Müller-Wille (doaim.), *Arktisen keskuksen tiedotteita / Arctic Centre Reports 11*. Dieđut 7/1994. Rovaniemi – Guovdageaidnu: Arctic Centre / University of Lapland – Sámi Instituhtta. Almmuhuvvon vuosttaš geardde: *Acta Borealia*, B. Humanoria nr. 13 s. 15–42. Tromsø: Tromsø Museum 1976.

- LEHTISALO, LIEKKI – RAIVOLA, REIJO 1999: *Koulutus ja koulutuspolitiikka 2000-luvulle*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- LEHTOLA, VELI-PEKKA 2006: Sámi kulturdukkamuša hástalusat. – Harald Gaski – John T. Solbakk (doaim.), *Sámis* nr. 3 s. 8–13. Kárášjohka: Sámi fágagirjjálaš čálliid- ja jorgaleaddjiidsearvi (SFS).
- LEHTONEN, MIKKO 2004 (1996): *Merkitysten maailma*. Tampere: Vastapaino.
- MERTON, ROBERT K. 1968: *Social Theory and Social Structure*. New York – London: The Free Press – Collier-Macmillan Limited.
- NIKANDER, ISMO 2004: Filosofisesta hermeneutiikasta. Suomentajan esipuhe [Ovdasátni suomagielat jorgalussii]. – Hans-Georg Gadamer, *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa* s. vii–xiii. Tampere: Vastapaino.
- OSKAL, NILS 2007: Muhtin diedafilosofalaš váttisvuodat vuodđudit earen-oamáš álgoálbmotmetodologiija. – Jelena Porsanger – Johanna Ijäs – Mákká Regnor – Nils Oskal (doaim.), *Sámi diedđalaš áigečála* 1/2007 s. 160–180. Guovdageaidnu – Romsa: Sámi allaskuvla – Sámi Instituhtta – Romssa universitehta Sámi dutkamiid guovddáš.
- STOOR, MARITTA 1997: Tutkijan moni-identiteetti – hallittua subjektiivisuutta? – Olli Tiuraniemi (doaim.), *Kide. Lapin yliopiston yhteisölehti* 5/1997 s. 26–28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- TUOMELA, RAIMO – PATOLUOTO, ILKKA 1976: *Yhteiskuntatieteiden filosofiset perusteet I–II*. Helsinki: Gaudeamus.
- WITTGENSTEIN, LUDVIG 1973: Huomautuksia James Frazerin teokseen «The Golden Bough». – Jons Carlson (suom.), *Parnasso* 5/1973 s. 297–304. Helsinki: Kuvalehdet.

Researchers in Sami society – scientists or politicians?

Since the times when the Sámi started to become active actors in the field of the research of their own culture and society, questions of ethics in research have arisen especially from two perspectives. From the beginning of the 1970's native Sámi researchers have questioned and criticized the research carried out on Sámi society. The premises and intentions of the research by non-Sámi have been challenged. On the other hand, many Sámi researchers have written about how their research, based on their insider cultural knowledge and research on their own society has been threatened

by being stigmatized as biased political work. A researcher, working on the basis of and from the perspective of one's own culture is suspected of compromising the basic principles of scientific work, the principles of truth and objectivity. Both types of criticism has been claimed to have political intentions.

In this article, I argue that the same question looms behind the criticism from these opposite directions: it is a question of the unavoidable boundedness of research/ers with its/their own time, culture, language and life world. This boundedness is part of all research and is certainly not unproblematic. I discuss this boundedness in the article, not so much as a problem related to field work, family relations or membership in a local community, or as a problem related to ethnocentrism, being an outsider, and the use of power, but as an issue about philosophy of science that is inevitable in all research in humanities. The article draws on thoughts by Hans-Georg Gadamer, representative of hermeneutic philosophy of science, and the Finnish historian Jorma Kalela.

Gáppe Piera Jovvna Ulla/

Ulla Aikio-Puoskari

University of Oulu / Giellagas Institute

University of Lapland / Arctic Graduate School

ulla.aikio@samediggi.fi

Nomengihpuid definihttavuođa dulkon davvisámegiela teavsttaid vuodul

OUTI KILPIMAA

Álggahus

Suokkardalan dán čállosis davvisámegiela nomengihpuid definihttavuođa ja dan dulkoma. Mot nomengihpuid sáhtá dulkot definihttavuođa dáfus dakkár gielas, mas dan ovdanbuktimii ii leat sierra sojahankategoriija nugo ovdamearka dihte dárogielas, dahje mas eai leat sierra definihtta ja indefinihtta artihkkalat nugo engelasgielas? Makkár áššit gahččet suokkardallamii sámeigiela nomengihpuid definihttavuođa dulkomis?

Lahkonan čuolmma vassis teavstta vuodul: anán Klemet Nilsen Turi *Áiggit rivdet* -girjji (1982) cealkagiid ovdamearkan. Čieŋun erenoamážit nomen-gihpuide, mat čujuhit konkrehtalaš refereanttaide. Nomengihpuin oaivvil-dan dás juogo ovttaskas sáni dahje sátnegihpu, man oaivesátnin doaibmá substantiiva. Lean juo ovdal suokkardallan dakkár nomengihpuid definihttavuođa, maid mearusin doaibmá *dat*-demonstratiivapronomen (gč. Kilpimaa 2002). Dán čállosis suokkardalan erenoamážit daid nomengihpuid, main ii leat adnon leksikála merken.

Čilgen álggos oanehaččet muhtin doahpagiid, mat definihttavuođa dáfus leat guovddážiis. Mávssolaš doahpagiidda gullá *spesifalašvuohta*, mii máksá dan, ahte nomengihpus lea dihto refereanta. Ávkkástalan spesifalašvuođain maiddái konteakstatiippaid juohkimis, ja dan mielde suokkardalan nomen-gihpuid definihttavuođa álggos vuos spesifalaš ja dan maŋŋá eahpespesifalaš konteavsttas. Suokkardallamis heivehan dasto daid oainnuid ja kritearaid, mat bohtet ovdan definihttavuođa dutkamušain.

Vaikko sámeigiela definihttavuohta – vissásit formála merkekeahtesvuođage geažil – lea unnán dutkojuvvon, de máilmmi gielain dán lingvisttalaš

fenomena leat dutkan olu. Dutkamušain lea dávjá guovddázis definihtta ja indefinihtta artihkkaliid historjjálaš gárggiideapmi, semantihkka ja geavahus. Definihttavuođa govvideamis leat geavahuvvon ee. dakkár tearpmat go dovddusvuohta (eŋg. *familiarity*), identifiserehahttivuohta (eŋg. *identifiability*), unihkkavuohta (eŋg. *uniqueness*) ja lokaliseren (eŋg. *location*). (Lyons 1999.)

Gielladutkit geavahedje ovdal namahusa dovddusvuohta, mii máksá refereantta oahpisvuođa ságastallanguimmežiidda. Dovddusvuođa hypotesas lea guhkes historjá, ja dát lahkonaŋvuohki lea doaibman maid manjit dutkamušaid vuodđun (gč. dán hypotesa vuosttaš vuđolaš presentašuvnna, Christophersen 1939). Refereantta dovddusvuohta dahje oahpisvuohta ii goittotge doabalaččat leat nu čielga ášši. Man mađi dahje man olu refereantta birra galgá diehtit, ovdalgo sáhtá lohkat dehege atnit dan dovddusin? Dákkár sivaidd geažil gielladutkit hállat ovdal identifiserehahttivuođas go dovddusvuođas. Identifiserehahttivuođain oaivvilduvvo, ahte guldaleaddji dahje lohkki bastá identifiseret dan refereantta, masa hálli dahje čáli čujuha. (Gč. Lyons 1999: 2–7.) Go suokkardalan ja dulkon nomengihpuid definihttavuođa, de anán kritearan aitto nomengihpu refereantta identifiserema konteavstta vuodul. Jos lea vejolaš dulkot nu, ahte lohkki bastá identifiseret dihto refereantta, masa čáli čujuha muhtun nomengihpuin, de nomengihppu lea dán lahkoneami mielde definihtta. Jos fas dulkoma mielde lohkki ii sáhte identifiseret aktuella refereantta, de nomengihppu lea indefinihtta.

Refereanta ovddasta ovttáčilggolaš identifiserema dalle, go dat lea áidnageardán dehege unihkka. Konteavsttas lea dalle dušše okta refereanta, refereantajoavku dahje -oluvuohta, mii lea parallealla geavahuvvon nomengihpuin. Unihkkavuođas lea relevánsa dávjá dušše vissis konteavstta ektui, ja dan dihte dan hárve sáhtá atnit áibbas absoluhtan. (Gč. omd. Vilkkuna 1992: 16–27; Lyons 1999: 7–11.)

Identifiserema oktavuodas lávejit hállat dávjá maiddái lokaliseremis. Dákkár lokaliserenteoriija (eŋg. *location theory*) lea presenteren John Hawkins (1978). Dan mielde mávssolaš lea, ahte guldaleaddji bastá lokaliseret refereantta juoga refereansarámmii (eŋg. *a shared set*), mii lea oktasaš sihke hállái ja guldaleaddjái. Dákkár refereansarámmán sáhtá doaibmat ovddabeale ságastallan, aktuála ságastallandilálašvuohta, assosiašuvdna

mii laktása referentii, dahje oktasaš diehtu máilmmi birra. Artihkalgielain definihtta artihkal signalere guldaleaddjái/lohkkái dan, ahte son galggašii bastit identifiseret refereantta. Guldaleaddji/lohkki ohcala dan vuodul relevánta refereansarámma, man olis son dasto lokalisere refereantta (dl. dan vuodul son identifisere refereantta). Indefinihtta artihkal fas almmuha, ahte guldaleaddji/lohkki ii eaktuduvvo identifiseret refereantta. (Hawkins 1978: 106–130.) Refereantta identifiseren doaibmá seammaláhkai maid artihkalkeahtes gielas. Erohussan lea dušše dat, ahte nomengihpu formála merken ii leat mielde cuigemin refereantta identifiserehahttivuodas.

Go refereantta identifiserehahttivuoda ii doarjjo formála merken, gahččá identifiseren konteavstta vehkii. Sámegielasge leat liikká muhtun vassis pronomenat, maid sáhtta atnit definihttavuoda ovdanbuktimis ja mat doibmet dulkoma doarjjan. *Dat*-pronomena artihkkallágan geavahusa leat fuomášan juo boares giellaoahpaid čállit. Dasa lassin lohkosátni *okta* ja indefinihtta pronomen *muhtun* namuhuvvojit indefinihtta artihkkala funkšuvnnas. (Gč. omd. Friis 1856: 61–62; Nielsen 1979 (1926–1929): 61, 421; Magga 1987: 126–127; Kilpimaa 2002; 2004.)

Pronomeniid lassin maiddái sátnortnet doarju muhtin muddui definihttavuoda dulkoma (gč. omd. Nielsen 1979 (1926–1929): 61, 421–422). Informašuvdnaráhkadusa vuodđotendeansa mielde oahpes diehtu, nappo refereanta man hálli navdá guldaleaddji dovdat, sajáiduvvá cealkaga álgo-geahčai, temáposišuvdnii. Ođđa diehtu, nappo refereanta man hálli ii navdde guldaleaddji dovdat, sajáiduvvá fas cealkaga lohppii, remáposišuvdnii. (Karlsson 1994: 227–228.) Refereantta dovddus- ja ođasvuoda ii liikká berre buohtastahttit oahpes ja ođđa dieđuin das fuolakeahtta, ahte dat dávjá gahččet oktii.

Vearbakongruensa fas sáhtta doarjut dakkár subjeaktanomengihpuid definihttavuoda dulkoma, mat čujuhit guovtti olbmui. Vearbakongruensa vuolga das, ahte finihtta cealkaga definihtta subjeakta, mii čujuha olbmui dahje olbmuide, kongruere predikáhtoriin persovnna ja logu dáfus. Dákkár kongruensa váilu indefinihtta subjeavttas, vaikko dat čujuhage guovtti olbmui. Sammallahti čállá, ahte jos subjeakta lea indefinihtta ja ii-spesifalaš, de predikáhtor lea mánggaidlogus, vaikko sáhka lea guovtti olbmos, omd. *guovttis ~ njealjis jápme dan bárttis; váris ledje oidnon guokte olbmo ~ vihtta olbmo*. Jos fas subjeakta lea indefinihtta, muhto spesi-

falaš, de predikáhtor lea guvttiidlogus dalle go dat lea normálacealkagis (ja dábálaččat topihkkan), omd. *guovttis jámiiga dan bárttis, namalassii Máhte ja Niillas; guovttis leigga mu bealde, namalassii Máhte ja Máret*. Jos dákkár subjeakta gullá eksistentiálacealkagii (ja sajjáiduvvá mihtilmasat kommeantaposišuvdnii), de predikáhtor lea mánggaidlogus, omd. *Mus leat guokte oappá, Ingá ja Anne; Mun bohten dohko ja doppe ledje guokte olbmo, Máret ja Sára*. (2005: 83–85; gč. maid Nielsen 1979 (1926–1929): 302–303.)

Válddán vulobealde ovdan moadde teakstabihtá Klemet Nilsen Turi girjjis *Áiggit rivdet* (1982) ja geahčan, mot refereanttaid identifiserehahttivuođa sáhtá dulkot faktuála teavsttas. Definihttavuođa dulkomis konteaksta- ja refereansatiipa lea guovddázis. Dan dihte suokkardalange nomengihpuid definihttavuođa sierralágan konteavsttain: álggos spesifalaš ja dan maŋná eahpespesifalaš dahje generalundosas konteavsttas. Dán juogu ii berre atnit absoluhttan, daningo lea čielggas, ahte refereansa sáhtá molsašuddat dan mielde man birra lea sáhka. Spesifalaš konteavsttas sáhka lea eanasin dihto refereanttaid birra ja eahpespesifalaš konteavsttas fas muitaluvvo eambo oppalaš, oktasaš dásis.

Dulkon spesifalaš konteavsttas

Vuosttaš teakstabihtá lea girjji čihččet kapihttalis *Gumppiid birra*, mas čáli mitala ovddeš áiggi gumperáfehivuođa birra. Ovdal dán bihtá son lea jo mitalan guokte fearána, mas gumpe rohkkáhii sávzzaid, ja de mitališgoahá vuot odđa fearána. Konteavstta sáhtá atnit spesifalažžan dan dáfus, go čáli buktá ášši ovdan nu ahte lohkki ádde áššedili dihto áigemuttu faktuála duodalašvuohtan. Go čáli geavaha miehtecealkaga preterihta hámis, dat máksá, ahte son dáhkida daguid ja dáhpáhusaid doallat deaivása. (Gč. Vilkuna 1992: 78, 89.)

- (1) <1> *De leai muhtun nuorra nieida, 16-jahkásaš ja movttet.* <2> *Vulggii sávzzaiguin meahccái ja vel válddii bissu.* <3> *Logai:*
<4> — *Go mun juo skárffa báhčen giđdat, mii dal duot gumpege lea.*
<5> *Ja go leai guođoheame sávzzaid, de gumpe bođii.* <6> *Ja dohppii sávzza.* <7> *Na gumpebivdi galggai báhčit, muhto de leai dakkár Kongsbergga sálonbissu mas leat guokte háná.* <8> *De gealldestii*

hoahpus goappašiid hánáid, ii dieđusge de bávkkihan. <9> Na das ii lean eará go rohkkáhit dan gumppe. <10> Ja nu leage máŋgga gearddi, gumppe beasai heggii go das lea hui buorre lihkku eanas áiggiid. (s. 50)

Čálli vuos ovdanbuktá mitalusa váldopersovvna eksistentiálacealkagiin *De leai muhtun nuorra nieida, ...* Dákkár cealkagiid guovddášfunkšuvdnan lávejit atnit diskurssa dáfus ođđa refereanttaid presenterema (Hakulinen et al. 2004: 852; Lambrecht 1994: 143, 177–181). Go referenta dáinna lágiin ođasin buktuojuvvo diskursii, de dat ii leat lohkki identifiseremis, ja dan dáfus nomengihppu lea indefinihtta. Indefinihttavuođas geažida maiddá *muhtun-*determinánta, mas dasa lassin boahtá ovdan, ahte sáhka lea dihto nieidda birra. Referenta lea nappo spesifalaš. Gihpu indefinihtalaš dulkoma doarju daid lassin maid dan sajáiduvvan cealkaga lohppii. Eksistentiálacealkagiid hárrái lea dábálaš, ahte vearbba maŋábeale nomengihppu dulkojuvvo indefinihttan, jos dat ii leat luonddustis definihtta nugo *propria*, dahje dat ii leat ožžon definihtalaš determinántta (Hakulinen et al. 2004: 1360). Presenterema maŋjá lohkkis lea diehtu, ahte sáhka lea muhtun nuorra nieidda birra. Dát diehtu lea doarvái referentta ovttáčilggolaš identifiserema dáfus dain namuhemiin, maid čálli maŋjeleappos teavsttas buktá ovdan.

Sullalas indefinihtta nomengihppun, identifiserekeahces referentan sáhtta dulkot maid nuppi cealkaga sávzzaid, meahci ja bissu, daningo datge namuhuvvojit vuosttaš geardde. Nuppe dáfus lea liikká ovdamearkka dihte sávzzaid ektui vejolaš navdit, ahte sáhka lea nieidda bearraša sávzzain iige man beare mearritmeahtun sávzajoavkkus. Dalle identifiserema vuodđun livččii pragmatihkalaš árvoštallan. Seamma lágiin sáhtta guorahallat maid bissu ja meahci identifiserema. Vejii lean oainnat nu, ahte dalá dáluin ii lean go okta bissu, man mitalusa nieida válddii mielde. Artihkalgielashan maid sáhtta leat dakkár nomengihpu, man ovddabealde lea definihtta artihkal das fuolakeahtta, ahte referenta ii leat ožžon sierra presenterema, omd. *Don't go in there. The dog will bite you.* Definihtta cealkkus informere guldaleaddji referentta eksisteanssas ja geažida dasa lassin, ahte guldaleaddji galggašii bastit identifiseret dan. Dát lea maid vuohki, mainna čáppagirjjálašvuodas lohkki sáhtta oaččohit hábmet alccesis dáhpáhusaid konteavstta, vaikko referenttat leat guđdon presenterekeahhtá. Čálli dat álo vállje definihttavuođa ovdanbuktima, ja lohkkái báhcá dušše dili dohkkeheapmi. (Gč. omd. Vilkkuna 1992: 18–21; Kilpimaa 2002: 65–66.)

Jos vel bissu leage vejolaš identifiseret, de meahci identifiseren ii oro leamen nu álki. Oktan sivvan leažžá dat, ahte *meahccái* čujuha báikái, mii hápmášuvvá rádjášuvakeahtes guovlun (jugolaš refereanta). Ii leat diedusge áibbas veadjemeahtun jurddašit, ahte bearrašis lea vissis meahccebáiki, gos sii lávejit sávzzaid guođohit. Iešalddes dákkár dáhpáhusa vuodul sáhtá smiehtadit oppa definihttavuođa dulkoma relevánssa. Soaitá leat nu, ahte dulkon ii leat relevánta, daningo čállis ii leat oppa ulbmilge mitalit meahci birra. Dat doaibmá dušše dáhpáhusaid arenan, báikin gos juoga dáhpáhuvvá. Duogábeali jurddan lea nomengihpu referentiála doaibma diskurssas. Definihttavuođa dulkomis ii soaitte leat relevánssa dakkár nomengihpuid hárrái, mat addet ovdamearkka dihte duogášdieđuid dáhpáhusaid ektui ja mat dušše ráhkadit ja hábmejit mitalusa rámmaid. Mávssolaš lea baicce daid nomengihpuid definihttavuohta, mat gurret (vrd. engelasgiela *are tracking*) dahje main lea potentiála guorrat referenttaid. Referenttain maid nomengihput gurret, dávjá lea guovddáš rolla diskurssas, ja dain jurddašuvvo leat maid bastevas identitehta. (Gč. Laury 1997: 24–26; Du Bois 1980: 208–209.)

Sávzzat namuhuvvojit odđasit viđát cealkagis. Lea navddehahtti, ahte sávzzat leat seammát go mat nuppi cealkagis, ja nu nomengihpu sáhtášii atnit definihttan. Dákkár plurála nomengihpu lea lunddoleamos dulkot nu, ahte sáhka lea vissis dálu buot dalá sávzzain. Dat deavdá maid ng. inklusiivavuoda eavttu, man Hawkins addá definihtta nomengihpuide. Eavttu mielde refereansa, mii laktása ávnnas- ja joavkoreferenttaide, galgá guoskat dievas ollisvuhtii. (1978: 157–167.)

Njealját cealkagis nieida bijahallá hállat. Replihkas namuhuvvojit ohpit guokte odđa referentta, skárfa ja gumpe. Goappašiid lea lunddoleamos dulkot indefinihttan. Teavstta vuodul lohkki ii oaččo doarjaga daid identifiseremii. Artihkalgiehta hárrái dákkár gihput oaččošedje jorgalusas vissásitge indefinihtta artihkkaliid: *en skarv*, *en ulv*. Vaikko konteavstta vuodul sáhtá dulkot nu, ahte nieida lea báhčán dihto, spesifalaš skárffa, de guovddázis ii oro leamen ovttaskas skárfa muhto eallišládja, namalassii skárfa šládjan. Dasa lassin dat buhtastahtto nuppiin eallišlájain, gumppiin. *Duot gumpege* dáidá čujuhit anafora vugiin eallišládji, man birra leažžá ságastallojuvvon nieidda ja eará háleštanguimmiid gaskkas. *Duot*-pronomen nappo sáhtá doaibmat eksoforalaš geavahusa lassin maiddái anaforalaš geavahusas. Dasa lassin *duot* orru čájeheamen maiddái hálli doaladumi gumppiid ektui.

Viđát cealkagis namuhuvvo vuosttaš geardde dihto gumpe, mii bođii ráfehuhttit nieidda sávzzaid. Vaikko gumpe namuhuvvo vuosttaš geardde, ja dan mielde gihppu livččii indefinihtta, de liikká maiddái definihtta dulkon lea vejolaš. Čáli soaitá navdit lohkki identifiseret refereantta teakstakonteavstta vuodul, daningo buot dán teakstaoktavuođa fearánat laktásit gumperáfehivuhitii. Gumppe boahin lea vissis lágiin vuorddehahti. Mitalusa dáfus gumpe gullá guovddášrefereanttaide, ja dan vuodul čáli sáhtá navdit lohkki identifiseret refereantta. Artihkalgielain erohus, mii sisttisoallá navdosa refereantta identifiserehahttivuođas lohkki ektui, ferte buktojuvvot ovdan eksplisihhta vugiin (vrd. *da kom ulven* vs. *da kom en ulv*). Artihkalkeahtes gielain dulkon gahččá lohkki ala. Definihtta dulkoma doarju dasa lassin gihpu sajáiduvvan cealkaga álgui. Lea dattetge jáhkehahti, ahte gihppu lea cealkaga álggus gumppe fokuserema geažil.

Vaikko sávzzaid birra lea leamaš sáhka ovdalis, namuhuvvo guđát cealkagis vuosttaš geardde dihto, ovttaskas sávza, man gumpe dasto dohppii. Gihppu lea indefinihtta muhto spesifalaš. Čihččet cealkaga gihppu *gumpebivdi* lea definihtta, daningo refereantta sáhtá identifiseret ovddabeale presenterema vuodul. Eksistentiála cealkagis čáli presentere diskursii odđasit jo iešalldes ovdalis namuhuvvon refereantta, bissu. Guovddázis lea dál refereantta iešvuohhta, man geažida demonstratiiva proadjektiivva *dakkár*. Fuomášumi ožžot refereantta iešvuodát muhto ii identitehta. Proadjektiivva, mii doaibmá substantiivva mearusin, lea okta leksikála vuohki buktit indefinihttavuođa ovdan. Gihpu indefinihtta dulkoma doarju maiddái dan sajáiduvvan, eksistentiálacealkaga loahppa. (Gč. Hakulinen et al. 2004: 714, 1360.) Lea vejolaš jurddašit, ahte oalgecealkaga subjeakta ii leat ožžon aktualisašuvnna danin, go sáhka lea čielgasit ovdal namuhuvvon bissu birra. Dievaslašžan cealkka sáhtášii leat vaikko dákkár: *..muhto de (dat) bissu lei dakkár Kongsbergga sálonbissu mas leat guokte háná*. Dievasmahtton cealkagis *dakkár Kongsbergga sálonbissu mas..* doaimmašii predikatiivan. Predikatiivva iešvuodáide gullá, ahte dat ii čujut muhto kategorisere refereantta vissis luohkkái (dattetge ekvatiivacealkagiin predikatiiva čujuha seamma referentii go subjeaktage). Dalle go nomengihppu dušše kategorisere, definihttavuođas ii leat relevánsa.

Guokte háná -gihppu lea definihtta nu gohčoduvvon anaforalaš assosiašuvnna vuodul. Vaikko hánát eai leatge namuhuvvon ovdal, lohkki sáhtá identifiseret daid álkit ovdalis namuhuvvon bissu guoktin hánán. *Guokte*

háná lea cealkkatiippa hárrái oamastancealkagis, mii adno eksistentiála-cealkaga vuolletiipan. Dattetge oamastancealkka spiehkkaša mihtilmas eksistentiálacealkagis ee. nu, ahte dan lohppii sajáiduvvan (dl. loahppa-posišuvnnalaš) nomengihppu, – mii cealkkatiippa namahusa mielde almmuha oamasteamivuloža – lea dávjá definihtta. (Gč. Hakulinen et al. 2004: 853; maid Sammallahti 2005: 83–85, 205–206.) Dan maŋŋá go bissu ja dan guokte *háná* leat presenterejuvvon, dat leat identifiserehahttit maiddá gávccát cealkagis, ja dainna lágiin *goappašiid hánáid* -gihppu lea definihtta.

Ovddit namuheami vuodul lea álki identifiseret ovccát cealkaga gumppe. Dasa lassin definihttavuohta boahá ovdan nomengihpu ovddabeale *dat*-determinánttas, mii sulastahtá definihtta artihkkala geavahusa. Maŋimuš cealkagis čáli molsu muitaleami generalaš dássái. Sáhka ii leat šat dušše ovdalis namuhuvvon gumppe birra, muhto gumppiiin oktasaččat. Maŋimuš cealkagis čáli geassá oktii golbma gumpemuitalusa: gumppe heagga seillui álohii. *gumpe* lea dulkomis vuosttažettiin indefinihttan, muhto prinsihpas dan sáhtá dulkot maiddá definihttan. Dán áššis šaddá eambo sáhka vulobeali kapihttalas, mas suokkardalan nomengihpuid definihttavuođa dulkoma eahpespesifalaš ja generalundosaš konteavsttas.

Dulkon eahpespesifalaš konteavsttas

Eahpespesifalaš konteavsttain definihttavuođa dulkon lea mohkkát. Dain muitaluvvo refereantaid birra dávjá oktasaččat iige ovttaskas, áiggi ja báikki dáfus čanolaš dáhpáhusaid birra, main refereanttat dávjá leat spesifalaččat. Vulobeali teakstabihtáin eahpespesifalašvuoda dagahit ee. generaliseren, giieldin ja modála celkosat (omd. *galggašii šaddat, veajášii oažžut*) (gč. Vilku 1992: 77–98). Anán tearpmaid eahpespesifalaš ja generalaš lahka-lassan, daningo áinnas nomengihpuid dáfus generalašvuoda sáhtá atnit eahpespesifalašvuoda vuollešládjan. Dasa lassin generalašvuoda láve adnot oktan dakkár operáhtorin, mii juo iešalddes dagaha eahpespesifalašvuoda. (Gč. Vilku 1992: 105, 137; maid Lyons 1999: 179.)

Čuovvovaš teakstabihtás čáli riepma muitalit, mot skuvlamánat ja skuvlavázzin leat rievdan áiggi mielde. Juo teakstabihtá ovddabealde čáli muitala iežas skuvlaáiggis 1900-logu álggus, goas ovdalis nu siivos ja jegolaš skuvlamánat šaddet riidujin ja jeagoheapmin dan botta go čáli

moadde jagi jávká olgoriikkas. Dan maŋŋá čáli johttáha muitalusa ovd-
dosguvlui ja suokkardallagoahtá (čállinmuttu ektui) dálá mánáid ja sin
skuvlavázzima dili. Guorahalange aiddo daid gihpuid definihttavuođa, mat
čujuhit mánáide. Nomengihpuid plurálavuohhta, máŋggaidlohku ja dasa
lassin eahpespesifalaš refereansa dagahit definihttavuođa dulkomii vissis
čuolmmaid.

(2) *Dál dat gal ii leat ge šat stivra **mánáin**. Ii leat lohpi stivret, ja **mánát**
dan dihtet ja dainna eai bala šat mastege. Jus dál galggašii albma
stivra **mánáide** šaddat, ii fal eará go militeara veajašii gal oažžut
dehege nagodit stivret **daid mánáid**.* (s. 75)

Teakstabihtá áigecealkkus *dál* ráddje refereansa dan áigái, goas čáli muit-
lusa čálii. Vaikko čáli čállá oktasaš, oppalaš dásis, de áigecealkosa vuodul
mánáid sáhtá identifiseret čállinbottu mánnán. Naba dasto nomengihpu
plurálavuohhta definihttavuođa dulkoma dáfus? Ii leat álki meroštallat,
čujuhago čáli buot, dihto áigemuttu mánáide vai dihto áiggi mánáide okta-
saččat. Hawkins (1978: 157–167) mielas definihtta govvádusa eaktun lea,
ahte refereansa guoská dievas ollisvuhtii. Nomengihpu dulkon definihttan
mávssášii dan, ahte čáli čujuha buot mánáide, almmá ahte oktage báhcá
referansa olggobeallai. Indefinihtta govvádusa eaktun fas lea, ahte refe-
reansa ii fátmmas buot mánáid. Lohkkis lea vejolašvuohhta smiehtadit áinnas
intuitiivvalaččat, goabbá lea jáhkkehahttit molssaeaktu, muhto erohus ii bukto
ovdan eksplisihtalaččat. Sisdoalu dáfus erohusas ii leat rele-vánsa, mii dáidáge
leat sivvan dasa, ahte dat guđđo ovdanbuvttekeahhtá. Dákkár dáhpáhusain
definihttavuođa dulkon sáhtá báhcit muhtimin áibbas rabasin.

Dákkár nomengihpu go mii dás čujuha mánáide sáhtá gohčodit generali-
serejeaddji plurálan. Vilkuna mielas dákkár gihppu ráddje joavkku ja
čujuha dan dievas viidodahkii, muhto ii vealtakeahhtá gáibit, ahte buot
duodalaš oruhat leat dan viidodagas mielde. Lea vejolaš, ahte teavsttas
oažžu lokaliserenrávvaga dan jovkui, masa plurála nomen čujuha. Dákkár
rávaaddin sáhtá dulkot dán ovdamearkkas áigecealkosa *dál*. Jos lokaliseren-
ráva váilu, de dalle plurála čujuha Vilkuna mielas viidámus vejolaš jovkui,
ja dalle gihpu definihttavuohta lea irrelevánta. (1992: 72, 155.)

Generaliserejeaddji plurálat eai gáidda nu beare guhkás plurála generain.
Vilkuna (1992: 155) mielas plurála nomengihpu sáhtá gohčodit generalažžan,

jos maddái predikáhta lea temporála vugiin eahpespesifalaš ja almmuha karakteristtalaš dili. Lambrect (1994: 82, 88) čállá generalaš nomengihpuin nu, ahte daid refereanttaid sáhtta prinsihpas gohčodit identifiserehahttin, daningo dakkár gihput gáibidit dušše dan, ahte guldaleaddji bastá identifiseret semantihkalaš luohká, man leksikála oaivesátni buktá ovdan. Lyonsa (1999: 233) mielas lea jáhkehahtti, ahte dákkár generalaš gihput leat oahppásat guldaleaddjái, vaikko joavkku ollisvuoda ovttaskas lahtut eai livččege. Lea fuomášán veara, ahte ovdamearka dihte eŋgelasgiela formála indefinihtta, generalaš nomengihpuid sáhtta atnit dan dáfus identifiserehahttin. Nuba identifiserehahttivuoda kognitiiva kategoriija ja definihttavuoda giellaoahpalaš kategoriija eai korrelere dievaslaččat. Buotbuohkanassii artihkalgielain leat máŋggalágan vuogit merket generalaš konteavsttaid nomengihpuid definihttavuoda. (Lambrect 1994: 79, 82, 88; Lyons 1999: 233.)

Teavstta sisdoalu dáfus mávssolaš orru leamen aiddo semantihkalaš luohkká, bajábeali teakstabihtás mánáid kategoriija. Ii leat nu mávssolaš dat, oaivvildago čállí vejolaččat jur juste buot mánáid vai ii: dattetge čállí čállá oktasaččat dalá mánáid birra. Jos leaš nu, ahte dušše semantihkalaš luohká dahje kategoriija namuheapmi lea dehálaš, de dalle definihttavuoda dulkon báhcá irrelevántan, daningo buot dákkár gihpuid sáhtta dulkot definihttan.

Maŋimuš cealkagis nomengihpu *mánáid* determinere demonstratiivapronomen *dat*. Dákkár pronomengeavahus lea okta vuohki buktit definihttavuoda ovdan. Teakstadásis mánáid sáhtta atnit identifiserehahttin dan vuodul, ahte sii leat namuhuvvon mánnajoavkun juo ovdalis. Sáhka lea ain seammá, dárkilut spesifiserekeahes mánáid birra. *Dat*-pronomenis sáhttet leat maid máŋga earáge funkšuvnna nomengihpu ovddabealde go dušše definihttavuoda albmbuktin (gč. omd. Kilpimaa 2002). Nuppe dáfus sáhtta leat maid nu go Vilku (1992: 112–117) fuomášahtta: refereantta namuheapmi odđasit ii dagat nomengihpu automáhtalaččat definihttan. Ii leat eisige hárvanaš namuhit refereantta odđasit ráinnas kategoriija ovddasteaddjin.

Jos eahpespesifalaš dahje generalundosaš konteavsttain sáhtta determinerejuvvon gihpuid dulkot definihttan, de soaitá maid vejolaš dulkot definihttavuoda refereanttaid lokaliserema dáfus. Čuovvovaš teakstabihtta doaibmá bajábeali teakstabihtá 2 njuolggogoatkkan. Geahčadan vuos álggos gihpuid *mánná* ja *váhnen*.

(3) *Ja okta báiki vel lea rievdan. Ovdal lei nu, jos **mánná** ádjána nu ahte ii boađe vuosttaš golmma beaivái skuvlii, de **váhnen** sáhkkoállá. Muhto dál skuvlastivra ordne nu ahte mánát galget vižžojuvvot skuvlii. De vissa skuvlastivra sáhkkoállá jus ii viečča mánáid skuvlii. (s. 75)*

Vuosttažettiin *mánná* lea eahpespesifalaš (dahje juobe generalaš) ja indefinihtalaš: dat sáhtta leat gii ihkinassii mánáid. Maiddá *váhnen* lea eahpespesifalaš (generalaš): sáhka ii leat dihto váhnemis. Váhnema lea liikká vejolaš identifiseret álo dan máná váhnemin, gii ádjánažžá eret skuvllas. Ovttačilggolaš dákkár identifiseren ii leat, muhto refereantta sáhtta dan vuodul lokaliseret refereansarámma siskkobeallai. Skuvlastivra dáidá leat maid vejolaš dulkot iešguđet suohkana ektui, muhto das ii dattetge leat nu čielga giddanančuokkis dehege lokaliserenráva go maid váhnemis lea. Dát guoská maid skuvlii.

Nuppádassii lea vejolaš jurddašit skuvlastivra institušuvdnan iige iešguđet suohkana konkrehtalaš stivran, mii čohkiida ovttaskas olbmuin, ja dalle skuvlastivra sáhtta identifiseret oktasáš dieđu vuodul, mii mis lea dalá suohkan- ja skuvlavuogádagas. Nappo skuvlastivra sáhtta identifiseret danin institušuvdnan, mii mihtilmasat gullá juohke suohkanii. Maiddá eará sullalas refereanttaid nugo (Norgga) ráđđehus, boazodoallohállddahas ja Min Áigi, maid identifiserema vuodđun doaibmá oktasáš ensyklopedalaš diehtu, sáhtta dulkot eahpespesifalaš konteavsttain definihttan.

Lohppii

Lean bajábealde suokkardallan ja dulkon davvisámegiela nomengihpuid definihttavuođa. Go definihttavuohta ii leat ožžon formála merkenvuogi, dulkon gahččá buorre muddui konteavsta ala. Muhtin muddui sáhtta ávkkástallat maid iešguđetlágan determinánttaiguin, sátneortnegiin ja cealkkatiippaiguin. Go refereanta namuhuvvo vuosttaš geardde, de lea dábalaš dulkot báljes (leksikálalaččat merkekeahtes) gihpu indefinihttan. Teavsttas sáhtta gávdnat muhtumin lokaliserenrávvaga ođđa refereantta identifiseremii, ja dan mielde lea vejolaš dulkot nomengihpu definihttan. Muhtumin šaddá maid suokkardallat, sáhttago ođđa refereanta leat identifiserehahti oktasáš máilmmidieđu ja pragmatihkalaš árvvoštallama vuodul. Dat lea dávjá mohkkás proseassa, man várran lea badjelmearálaš dulkon.

Konteakstatiippaid dáfus definihttavuođa lea álkimus dulkot faktuála ja spatiotemporála konteavsttain, daningo dain lea mihtilmasat sáhka spesifalaš refereantaid birra. Vaikko dakkár konteavsttas sáhtta leat vejolaš identifiseret spesifalaš refereantta, de dat sáhtta leat namuhuvvon maid dušše iežas kategoriija dahje šlája ovddasteaddjin. Dalle nomengihppu ii automáhtalaččat leat definihtta. Kategoriija dahje šlája namuheapmi lea lahkalgaid generalaš nomengihpuiguin. Generalaš dáhpáhusaid identifiseremii lea doarvái, ahte lohkki bastá identifiseret semantihkalaš luohká, masa nomengihpuin čujuhuvvo. Dakkár dáhpáhusain sáhtta smiehtadit definihttavuođa dulkoma relevánssa, daningo buot gihpuid sáhtta dulkot definihttan. Plurála nomen-gihpuid dulkon lea dávjá problemáhtalaš buotlágan konteavsttain. Jos teavsttas eai leat čielga rávvagat refereantaoluvuođa lokaliseremii dahje refereanssa ráddjemii, de definihttavuođa dulkon sáhtta báhcit rabasin.

Lohkki vejolašvuodát identifiseret refereantaid molsašuddet sihke čálli addin dieđuid, geazidemiid ja guigosiid mielde, ja nuppe dáfus lohkki iežas árvoštallannávccaid ja -miela mielde. Identifiserehahttivuohta hápmašuvvá skálan, mii lea olu guhkit ja mánggadáfogut go formála definihttavuođa binára dimenšuvdna. Dulkojeaddji, teavsttaid lohkki, šaddá árvoštallat gokko geassit definihttavuođa ráji: goas gihppu lea definihtta ja goas fas indefinihtta, ja oktasaččat, goas ráji geassimis (dl. definihttavuođas) oppalohkái lea relevánssa.

Materiála

TURI, KLEMET NILSEN 1982: *Áiggit rivdet*. Jår'galæd'dji Å/S.

Girjjálašvuohta

CHRISTOPHERSEN, PAUL 1939: *The articles. A study of their theory and use in English*. Copenhagen: Munksgaard.

DU BOIS, JOHN W. 1980: Beyond definiteness: the trace of identity in discourse. – Wallace L. Chafe (doaim.), *The pear stories: cognitive, cultural and linguistic aspects of narrative production* s. 203–274. Norwood, N.J.: Ablex.

FRIIS, JENS ANDERS 1856: *Lappisk grammatik*. Christiania: J.M. Cappelens

- forlag.
- HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- HAWKINS, JOHN 1978: *Definiteness and indefiniteness. A study in reference and grammaticality prediction*. London: Croom Helm.
- KARLSSON, FRED 1994: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- KILPIMAA, OUTI 2002: *Dat-determinánttalaš nomengihpuid definihttavuohta*. Dieđut 5/2002. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- 2004: Signalerego nomengihpu *dat*-determinánta refereantta definihttavuođa? – Seija Risten Somby (doaim.), *Sámegiela seassamin. Pro gradu -dutkanušaid artihkkalat* s. 29–50. Publications of the Giellagas Institute, Vol.4. Oulu: [Giellagas-instituhtta].
- LAMBRECHT, KNUD 1994: *Information structure and sentence form: topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LAURY, RITVA 1997: *Demonstratives in Interaction. The emergence of a definite article in Finnish*. John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia.
- MAGGA, OLE HENRIK 1987: Gielladikšun. – Per Stefan Labba – Aage Solbakk (doaimm.), *Sámás 3* s. 125–135. Karasjok: Davvi Media OS.
- LYONS, CHRISTOPHER 1999: *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NIELSEN, KONRAD 1979 (1926–1929): *Lærebok i lappisk (samisk). Bind I Grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- VILKUNA, MARIA 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

The interpretation of definiteness in North Sami texts

This paper examines the definiteness of noun phrases in North Sami on the basis of text examples. Whether a phrase is definite or indefinite in Sami depends largely on context. Interpretation of definiteness also relies on various determinants, word order and sentence type. A noun phrase

is considered definite if the reader is able to recognise the referent of the phrase from the context. The referents are easiest to identify in specific, spatiotemporal contexts. However, it may still be necessary when the referent is first mentioned to consider to what extent recognition can be thought to be based simply on general knowledge and pragmatic conclusions. Although it is possible to recognise a referent on the basis of a previous mention, a referent can also be mentioned as a representative of a category or a species. In the case of plurals, the question of definiteness may remain open, unless a clear indicator can be found in the context for identifying the referent. Meanwhile, in the case of generic noun phrases, it is often enough that the reader can identify the semantic class that the phrase is referring to. These kinds of noun phrases can be interpreted as definite, and the definite/indefinite opposition seems to be neutralised.

Outi Kilpimaa

Sámi allaskuvlla dutkaninstituhtta

outi.kilpimaa@nsi.no

Sámenissonat, «árbevierru» ja veahkaválddi hámit

RAUNA KUOKKANEN

Sámeservodagas gullá dávjá nana sámenissoniid dahje matriárkkaid birra (omd. Aikio 1999, Lukkari 1999). Nugo máŋgga eará eamiálbmotservodagas, sámeservodaga nissoniin lea historjjálaččat leamaš dihtolágan dásseárvosaš sajádat almmáiolbmuiguin. Dán «árbevirolaš dásseárvui» lea mihtilmas sohkabeliid rollaid, bargguid ja eallinbiriid symmetriija ja dievasmahttin (Bäckman 1982). Sohkabeliid gaskkas ii lean hierarkiija, vaikko barggut ledjege dávjá juohkašuvvan almmái- ja nissonolbmuid bargguide. Nugo sámi dutki Louise Bäckman cealká: Servodagas, mas ceavzin lea čadnon bivdui, lea čielggas, ahte juohkehaš sohka bealis beroškeahtá jugii bargguid ja ahte bargojuohku lei dahkkon dan mielde mii lei eanemus praktihkalaš (Bäckman 1982: 148). Dás čuovui ahte sámi nissonolbmot ledje iehčanasat ja sis lei váldi dihto surggiin eallimis, nugo ruktuigullevaš ja priváhta eallimis ja muhtimin maiddái ekonomalaš biirres. Árbevirolaččat eandalitge boazodoalus nissonolbmot dábálaččat mearridedje bearraša ekonomiijas (Bäckman 1982, Solem 1970, Sámi Instituhtta 1979, Valkeapää 1998).

Vaikko sámenissona árbevirolaš váldi ja nana sajádat servodagas sáhtá doallat deaivása muhtin olbmuid buohta ain otnábeaivvi, lea goit dárbu guorahallat ášši dárkileappot. Nugo earáge eamiálbmogiid servodagain, koloniála ja patriarkála historjá lea hábmen ja rievadan maiddái sámeservodaga. Sámeservodaga moderniseren eandalitge 1950-logu beallemuttu rájes lea rievadan árbevirolaš vugiid ja dábiid ja dávjá leat patriarkála ideologiiijat čuvvon servodatlaš nuppástusaid (Balto 1997). Patriarkála jurddašanvuogit ja daid čuovvu lágat leat rievadan árbevirolaš sohka beallerollaid ja -doaimmaid máŋgaláhkai. Dán sáhtá oaidnit ovdamearkka dihtii dálá struktuvrralaš sierraárvosašvuodas árbevirolaš ealáhusain (Joks 2001, Sára 2003, Sára (doaim.) 2002, 2003).

Louise Bäckman mielde sámeservodaga ii sáhte gohčodit matriarkálan

(Bäckman 1982). Jorunn Eikjok fas oaivvilda, ahte oainnut nana sámenissoniid ja matriarkála sámeservodaga birra, leat 1970-logu sámelihkadusa ráhkadan myhtat, maid ulbmilin lei earuhit sámiid váldoservodagain ja sin kultuvrrain. Eikjok mielas sámi lihkadussii lei dábálaš gitta 1980-logu loahpa rádjái deattuhit ahte sámenissonat eai lean vuoluštuvvon steammaláhkai go davviriikkalaš nissonat ja ahte sámeservodagas nissonat leat dásseárvosaččat almmáiolbmuiguin (Eikjok 2000). «Nana sámenissonat» ja «matriarkála sámeservodat» leat nappo leamaš vuogit hukset positiiivvalaš earáláganvuoda sámiid ja davviriikkaid gaskii, mii dárbbášuvvui sámiid servodathukseamis ja ovddideamis.

Dán artihkkala ulbmilin lea rahpat ságastallama sámenissoniid navdojuvvon dásseárvosaš sajádaga birra veahkaválddi hámiid bokte. Nubbin váldo-ulbmilin lea giddet fuomášumi dasa, mo «árbevierru» geavahuvvo čilget dihto doaibmavugiid, albmanemiid ja veahkaválddi hámiid. Artihkal ii fála nu ollu vástádusaid, muhto baicce ulbmilin lea buktit ovdan muhtin guovddáš gažaldagaid, maid galgá čielggadit dárkileappot empiralaš dutkamušaid vehkiin.

Artihkkalis guorahalan vuosttažettiin muhtin eahpenjuolgga dahje symbolalaš veahkaválddi vugiid, maiguin geahččalit ráddjet sámenissoniid politihkalaš oassálastima. Nuppádassii suokkardan muhtin sámi servodagas ovdanbohtán čilgehusaid seksuála veahkaválddi birra. Ulbmilin lea nappo árbevieruid dárkilut guorahallan eamiálbmot-feministalaš perspektiivvas: Go hállat árbevieruin, leago sáhka duodaid árbevieruin vai vugiin, mainna stivre dihto olmmošjoavkkuid servodagas, nappo symbolalaš ja struktuvrralaš veahkaválddis? Nugo eará eamiálbmotnissonat leat buktán ovdan, lea dehálaš fuomášit mo historjá lea rievddadan árbevieruid ja ahte mii dutkat kritihkalaččat mo árbevierru geavahuvvo ja man várás. Árbevierru ii leat goassige almmá viidát historjjálaš ja politihkalaš konteavstta (haga), muhto seammás mii galgat atnit mielas, ahte árbevieru dahje kultuvrra ii sáhte sivahit dalle go servodaga hástalusaid dahje váttisvuodaid ruohttasat leat eará sajis ja eambbo mánggabelagat go dávjá jurddašit.

Veahkaváldi nissoniid vuostá sámeservodagas lea hui unnán dutkojuvvon fáddá. Sámiid iešgovva lea guhká leamaš «ráfi álbmot», nugo bohtá ovdan earret eará Sámi soga lávlagis. Maiddái muhtin dutkit leat ovddidan dákkár oainnuid (gč. Lehtola 1994, Lehtola 2000, gč. Nickul 1970). *Amnesty*

International organisašuvnna mielde veahkaváldi nissoniid vuostá lea dálá áiggi olmmošvuoigatvuodaid stuorámus rihkkumuš (Amnesty International 2007).¹ Dan dihtii lea dehálaš dárkileappot guorahallat ja čielggadit iešguđet veahkaválddi hámiid ja daid ruohttasiid maiddái sámeservodagas.

Fysalaš ja seksuála veahkaválddi lassin lea dárbu giddet fuomášumi eará veahkaválddi hámiide, mat eai leat nu oidnosis, nugo symbolalaš ja struktuvrralaš veahkaváldái sihke servodaga siskkobealde, muhto maiddá veahkaváldái, mii boahťa servodaga olggobealde ja čuohečá olles álbmogii (omd. dáruiduhttin, ásodatskuvllat). Dásseárvu ii ollašuvva ja min viggamušat iežamet servodagaid ja sámi báikegottiid huksemis, ovddideames ja nannemis eai lihkestuva, jos servodagas muhtin joavkku olmmošvuoigatvuodát dulbmojuvvojit systemáhtalaččat. Dát lea okta sivva dasa, manne lea dehálaš ja áigeaguovdil dárkileappot guorahallat ja kártegoahtit veahkaválddi nissoniid vuostá sámeservodagas.

Veahkaváldi nissoniid vuostá galgá áddejuvvot almmolaš olmmošvuoigatvuodaide gullevažžan, ii priváhta áššin, nugo lea leamaš dábálaš politihkalaš oktavuodain. Priváhta-almolaš juohku lea guhká hehtten veahkaválddi gieđahallama servodatlaš áššin. Vaikko liberála riektejurddašeapmi lea muhtin muddui lihkestuvvan loktet persovnnalaš veahkaválddi olmmošvuoigatvuohaššin, dat ii leat lihkestuvvan seamma bures dahkat struktuvrralaš veahkaválddi oinnolažžan (Peterson 1990, Youngs 2003).

Artihkal ii geahččal dadjat, ahte oainnuin nana sámenissoniid birra ii leat mangelágan vuodđu duohtavuodas. Lea čielggas, ahte sámi servodagas leat leamaš ja leat ain sámenissonat, geain lea alit sajádat ja eambo váldi go earáin. Dat leat dávjá čadnon su bearraša sajádahkii ja riggodahkii. Sámenissoniid rolla ja sajádat lea dutkojuvvon muhtin muddui eandalitge árbevirolaš ealáhusain ja erenoamážit boazodoalus. Dál go lean gieskat fáren Guovdageidnui, lean jo moatte háve gullan muhtin báikkálaš eallilan badjenissona birra, gii válddii sátnevuoru 1970-logu beallemuttus báikkálaš

¹ Organisašuvnna statistihkaid mielde ovdamearkka dihtii juohke jagi miljovnnat nissonat ilástuvvojit (illásteaddjin leat sin guoimmit, fuolkkit, ustibat, amas olbmot, bargoaddit, kollegat ja soaldáhat). Bearašveahkaváldi lea maiddá dábálaš birra máilmmi ja eanaš oaffarat leat nissonat ja nieiddat (omd. USA:s bearašveahkaválddi oaffariin sullii 85 % leat nissonolbmot). WHO mielde gitta 70 % goddojuvvon nissonolbmuin leat sin guoimmit goddán (Amnesty International 2007).

dásseárvokonferánsas ja celkkii, ahte «maid dainna dásseárvuin – ii das gal boađe mihkkige jos almmáiolbmot álget mearridit.» Ovdamearka čájeha ahte goit soames sámenissoniin dihto ealáhusain (eandalitge boazodoalus) lea leamaš ja sáhtá ain leat válđi ja oalle viiddis autonomiija.

Eará ovdamearkkat fas čájehit ahte sámenissoniid válđi ja mearridan-, oassálastin- ja váikkuhanvejolašvuodát eai liikká leat nu stuorrát go mii mánggii jurddašit. Nissonolbmuin sáhtá leat dilli ja vejolašvuolta oassálastit servodatlaš dahje politihkalaš dásis, muhto sis liikká sáhtá váilut persovnnalaš mearridanválđi ovdamearkka dihtii iežaset gorudii. Autonomiija nappo lea ollu viidát go politihkalaš doaba, ja dan galgá áddet sihke ovttaskas olbmo ja kollektiivva dásis. Go lea sáhka dásseárvvus servodagas, lea vealtameahtun guorahallat guktuid beliid ja daid mánggalárganvuodaid. Okta bealli lea sohka bealledásseárvu ovttaskas olbmo dásis, dahje nissoniid individuála autonomiija, man ii sáhte duolbmat kollektiivva autonomiija namas, nugo lea mánggii geavvan eamiálbmotservodagain (omd. Gutiérrez – Palomo 2000, Napoleon 2005, Smith, A. 2005).²

Veahkaválddi meroštallamat

Veahkaválddi meroštallamat sisttisdoallet dábálaččat fysalaš, psykologalaš ja diskursiiva oliid ja deattuhit fámu geavaheami ja válđdi boasttogeavaheami. Dákkár meroštallamiin vajálduvvojit dávjá struktuvrralaš ja symbolalaš veahkaválddi hámit, mat bohtet ovdan servodagas ja ásahusain ja mat dávjá leat šaddan oassin stáhta ja servodatlaš «normála» doaibmavugiin. Struktuvrralaš veahkaváldi lea oassin servodatlaš struktuvrrain ja ásahusaid doaibmavugiin. Dat bohtá ovdan ovdamearkka dihtii eahpedásseárvosaš servodatlaš resurssaid ja politihkalaš válđdi juohkašuvvamis, eahpedásseárvosaš vejolašvuodain oahpahussii, dearvvašvuoda- dahje eará bálvalusaide.

² Dát ságastallan lea leamaš jodus eandalitge guhká Kanada eamiálbmotservodagain, mas gažaldat lea 1982 rájes leamaš das, guoskágo Kanada olmmošvuogitvuodaid sohka bealledásseárvoparágráfa eamiálbmotservodagaide, mat sáhttet iešmearrideami (*sovereignty*) namas ákkastallat, ahte dat ii guoskka sidjiide ja ahte sii eai oppa dárbašge dan. Dákkár ákkastallama leat mánggat eamiálbmotnissonat guhká vuostálastán (omd. Green 2001, Green 2005, Medicine 1993, Monture 2004, Moss 1990, Nahanee 1997). Omd. jurista Teresa Nahanee oaivvilda, ahte kollektiiva iešmearrideapmi lea sorjevaš ovttaskas olbmuid iešmearridanrivttiin ja -vejolašvuodain (sit. Green 2000: 338).

Geafivuolta lea dávjá struktuvrralaš veahkaválddi boadus, mii sáhtta joatkašuvvat sohkabuolvvas nubbái. Maiddái rasisma ja seksisma leat struktuvrralaš veahkaválddi hámit, mat dábálaččat čatnasit oktii, doibmet ovttas ja gáibidit nubbi nuppi vai sáhttet doaimmat servodagas. Anti-rasisttalaš feministtalaš dutkamuš lea buktán ovdan dárbbu viiddidit veahkaválddi meroštallamiid nu ahte dat sisttisdollet iešguđetlágan soardima hámiid ja daid hámiid mánggabealat dynamihka. Dávjá soardima hámit leat oassin viidát servodatlaš struktuvrrain ja hierarkiiain ja daid ruohttasat leat gávdnamis kolonialismma historijás ja dan čuovvumušain dálá áiggi.³ (Bannerji 1993, Calliste et al. 2000, Jiwani 2006, Razack 1998.)

Veahkaváldi lea álo oassin stáhtahuksen proseassas ja joatkašuvvá stáhta hárjehan veahkaváldin ovdamearkka dihtii dainna lágiin, ahte stáhtat biehttalit dovddasteamis eamiálbmogiid rivttiid mat sis leat leamaš ovdalgo stáhtat ásahuvvojedje sin eatnamiidda. Eará ovdamearkkat kolonialismma veahkaválddis leat eamiálbmogiid servodatstruktuvrraid, ekonomiiain ja diehtoortnegiid háddjen ja duššadeapmi (Smith, L. T. 1999). Veahkaválddi dihto hámiid (dego stáhtahuksen ja kolonialisma) «normaliseren» dahká dáid hámiid oaidnemeahttumin.

Feministtalaš dutkamuš lea ovddidan almmolaš áddejumi veahkaválddis dainna fuomášumiin, ahte veahkaváldi lea «sohkabealastuvvan» (eang. *gendered*). Dat máksá ahte veahkaválddi dahkkiid ja veahkaválddi oaffariid gaskkas lea čielga sohkabealleerohus. Dát ii oaivvil ahte nissonat eai leat veahkaválddalaččat dahje ahte almmáiolbmot dahje gánddat eai leat goassige veahkaválddi oaffarat. Dat baicce oaivvilda ahte go mii geahččat man beare statistihkaid iešguđet persovnnalaš fysalaš veahkaválddi hámiin (veagalváldin, illásteapmi, rohčošeapmi, olmmošgoddin, seksuála heađušteapmi, bearašveahkaváldi jna.), de mii oaidnit ahte eanaš veahkaválddi dahkkit leat albmát ja eanaš oaffarat fas nissonolbmot ja nieidamánát. Dát duohtavuolta ii álo dohkkehuvvo dahje dávjá čihkkojuvvo eará faktaid duohká. Muhtimin dat adnojuvvo «albmáid sivahallamin». Lea goit dehálaš vuolggasadji áddet veahkaválddi ruohttasiid ja eandalitge gávdnat čovdosiid veahkaválddi eastadeapmái. (Price 2005.)

³ Lean artihkkalis guorahallan Sámis dáhpáhuvvan kolonialismma čuovvumusaid dálá áiggi (Kuokkanen 2007). Geahča maiddái (Anti 2005, Eriksen 2007, Johnskareng 2005, Pedersen 1999, Pulk 2005c). Davviriikkaid kolonialismma hámiid leat guorahallan maiddái proševttas *Rethinking Nordic Colonialism* (www.rethinking-nordic-colonialism.org).

Sámenissoniid politihkalaš oassálastin

Sámenissoniin lea guhkes historjá politihkalaš oassálastimis. Vuosttaš okta-saš sámečoahkkin lágiduvvui jagis 1917 eandalitge máttasápmelaš Elsa Laula Renberg (1877–1930) viggamušaid ja višuvnna vuodul. Renberg vuodđudii maiddái sámenissoniid vuosttaš searvvi, vuosttaš našunála samesearvvi jagis 1904 ja máŋga eará báikkálaš servviid Ruota ja Norgga máttasámeguovllus. Renberg lei iežas áiggis dovddus olmmoš, gii aktiivvalaččat geahččalii ovddidit sámiid eananvuoigatvuodaid ja gii hálai sámenissoniid skuvlema bealis.

Renberg rájes sámenissonat leat leamaš aktiivvalaččat mielde iešguđet láhkai ja leat iešguđet organisašuvnnain ovddidan sameservodaga ja dan dárbbuid ja giela, kultuvrra ja ealahusaid nannema. Sámenissonat leat vuodđudan iežaset servviid nugo Sáráhká (1978) ja Sámi NissonForum, ja oassálastán álggu rájes sámeopolitihkalaš lihkadusas 1960- ja 1970-loguin. Sámenissonat ledje aktiivvalaččat mielde maiddái Álaheieanu dulvadeami vuostálastimis 1970-logu loahpas ja 1980-logu álggus. Jagis 1981 14 sámenissona gáibidedje deaivvadeami Norgga dalá stáhtaministariin Gro Harlem Brundtlanddain, gii ii atnán dehálažžan čoahkkimastit singuin ja guđii čoahkkima diibmobeali maŋŋá. Nissonat biehttaledje vuolgimis eret su kantuvrras ovdalgo poles áiggui gurput sin olggos čuovvovaš iđida (Min Áigi 2005). Dan birra, nugo muđui sámenissoniid politihkalaš oassálastima historjjás lea unnán čállojuvvon, vaikko muđui sámiid lihkadusas ja Álaheieanu dulvadeamis lea čállon ollu ja dat lea maiddái leamaš bivnnuhis dutkanfáddá (omd. Brantenberg 1985, Jernsletten 1997, Jernsletten 2002, Lantto 2004, Lehtola 1998, Lehtola 2005, Minde 1994, Paine 1982, Parmann 1980, Sanders 1980).

Sámenissonat leat oassálastán maiddái Sámedikkiid doaimmaide daid vuodđudeami rájes, muhto dat lea leamaš hástaleaddji bálggis. Dál lea vuosttaš háve go Norgga Sámedikkis nissonolbmot leat ollen numerálaččat dásseárvosaš sajádahkii. Ovdal maŋimuš válggaid (2005), nissonáirasiid proseanta lei 12. Nissoniid eanetlohku Norgga Sámedikkis lea eandalitge nissoniid sierra rekruterenkampánja boađus (Stordahl 2001, 2003). Suoma

ja Ruota Sámedikkiid nissonáirasiid proseanta lea 42 ja 35, jagis 2008.⁴

Logut mitalit oasi duohtavuodas, muhto lea dárbu maiddá geahččat loguid duogáža. Lea mearkkašahhti ahte Norgga Sámedikkis lea vuosttaš háve nissoneanetlohku ja ahte mañimuš Suoma Sámedikki válggain nissonáirasiid proseanta badjánii 12 %:s 42 %:ii. Nissonolbmuid mearri politihkalaš orgánain ii goit automáhtalaččat mearkkaš dan, ahte patriarkála⁵ politihkalaš doaibmavuogit, beroštumit dahje struktuvrrat rievdaduvvojit dahje oppa šaddetge jearaldatvuložin. Nuppi dáfus loguid guorahallan sáhtá leat reduktiivvalaš danne, go lea vejolaš ákkastallat ahte eamiálbmotnissoniin sáhttet leat earálgan oassálastinvuogit ja -sajit go dat, maida mii leat hávjánan váldoservodagain. Nuppiin sániin nissonat váikkuhit «lávddi» duohen ja sii adnojuvvojit árvvus vaikko sii eai leat válljejuvvon mearrideaddji sajádagaide (eang. «*respected, not elected*») (omd. Irlbacher – Fox 2001).

Beroškeahhtá proseantaloguin sámenissonpolitihkkariid oainnut ja viggamušat oassálastit politihkalaš ságastallamii ain badjelgehččojuvvojit ja bilkiduvvojit erenoamážit dalle, go lea sáhka ng. áššiin, mat «árbevirolaččat» gullet almmáiolbmuid nugo luondduresssaid hálddašeamis, boazodoallopolitihkas ja mohtorfievrruid vuodjinlobiin meahcis (Utsi, J. I. 2005a). Nubbi ovdamearka symbolalaš, čiegus veahkaválddis lea vuohki, mainna nuorra nissonpolitihkkariid oainnuid eai váldde duođas dahje eai ane dehálažžan. Norgga Sámedikki vuosttaš nissonpresideanta Aili Keskitalo lei vuosttaš politihkar alladásis, gii buvtii almmolaččat ovdan gažaldaga almmáiolbmuid hálddašanteknihkain, mat doibmet maiddá sámepolitihkas. Son mitalii iežas vásáhusaid das, mo su almmáikollegat eai álo váldán su duođas dahje oaivvildedje ahte sus váilu gelbbolašvuolta. Dasa lassin son lea oaidnán dákkár teknikaid geavahuvvome maid eará nissonpolitihkkariid vuostá geaidda lea muhtimin daddjon ahte «sii eai dieđe man birra sii hállet» (Aslaksen 2007).

⁴ Eará guovddáš sámeorganisašuvnnain, nu mo Norgga boazosápmelaččaid riikkasearvvi (NBR) stivrras, leat dušše 22 proseanta nissonáirasat. Dat rihkku Norgga lága, mii gáibida ahte organisašuvnnaid stivrrain galget leat unnimustá 40 % nissonolbmo (Josef Isak Utsi 7.1.2005B).

⁵ Patriarkáhta čujuha servodatlaš ortnegii, mii oidá (favorisere) almmáiolbmuid ja maiddá váldegaskavuodaide, mat sordet dahje olgguštit nissonolbmuid sosiála, politihkalaš ja ekonomalaš ášahusaid bokte ja vehkiin (gč. omd. Eisenstein 1979, Millett 1969, Rubin 1975).

Dáža sosiologa, feminista ja ovddeš stuorradiggeáirras Berit Ås lea buktán ovdan teoriija dábáleamos patriarkála hálddašanteknihkain, mainna jaskko-dahttit nissoniid ja dahkat sin oaidnemeahttumin nu, ahte sii dávjá ieža maid jáhkkigohtet ahte sin oainnut, barggut ja doaimmat leat vuolitárvosaččat. Dábáleamos vuogit leat bilkideapmi ja badjelgeahččan. (Ås 2004.)

Ovttaskas almmáipolitihkkariid hálddašanvugiid lassin mii galgat váldit vuhtii, ahte sámiid politihkalaš orgánat, nugo Sámedikkat dahje Sámeráddi, leat máŋggaláhkai njuolgo kopijjat davviriikkalaš ášahusain. Das čuovvu, ahte dat maiddái speadjalastet váldoservodaga jurddašanvugiid ja árvvuid. Vaikko dain sámiid orgánain ii leat nu ollu duođalaš mearridanváldi, dat goittotge geavahit válddi siskkáldasat: dat mearridit doaibmaplánaid ja ulbmiliid ja giedahallet dušše daid áššiid, mat adnojuvvojit dehálažžan eandalitge patriarkála politihkalaš ortnega mielde.

Seksuála veahkaváldi sámeservodagas

Erenoamážit seksuála veahkaváldi sámenissoniid vuostá lea fáddá, mii ain lea eanaš sámiide tabu ja man birra ii leat álki hállat iige buktit oidnosii servodagas. Dilli lea goit vehážiidda rievdamin, go dál leat maiddái almmolaččat gullogoahtán dáhpáhusat seksuála veahkaválddis nissoniid ja mánáid vuostá. Eandalitge Guovdageaidnu lea manimus jagiid gullon ollu mediain rohčošandáhpáhusaid dihte vuolleahkásaš nieiddaid vuostá.⁶ Lea goit dehálaš atnit mielas ahte nieiddaiguin rohčošeapmi ii leat ráddjejuvvon dušše Guovdageidnu. Gieskat sámi mediain ledje ovdan rohčošandáhpáhusat mánáiguin julevsámevuovllus Divttasvuonas (Balto – Pulk 2007). Maiddái Deatnogáttis, gos mun lean eret, lea gullon ahte dat dáhpáhuvá ja lea guhká dáhpáhuvván dan guovllus. Olbmot eai leat dán rádjái duostan ja háliidan buktit daid almmolašvuhtii. Nieidamánát ballet muitaleamis ja váidimis, go sii dihtet ahte sii sivahallojit ja stigmatiserjuvvojit iežaset ruovttobáikkiin.

Dat ahte áššis leat ságastallagoahtán Guovdageainnus lea dehálaš álgu seksuála veahkaválddi giedahallamii ja dan ruohttasiid guorahallamii almmo-

⁶ Guovdageainnu suohkanis, gos leat 3000 ássi, ledje 16 almmuhuvvon illástan-/rohčošanáši jagis 2005, golmma geardde eanet go ovddit jagi (Utsi, E.M. 2005).

laččat sámeservodagas. Geassemánus 2005 Guovdageainnus dollojuvvui almmolaš čoahkkin ja ságastallan, mas oktan fáddán lei nieiddaid seksuála givssideapmi nuoraidskuvllas. Anton Dahl, nuoraidskuvlla oahtaheaddji mitalii, mo son lea oaidnán gánddaid čárveme nieiddaid hárbegaskii go vázzet meattá. Go son gažadii gánddaid ášši birra, sii eai oppa áddenge, manne dahje mo dat ii lean dohkálaš láhtten.⁷ Dahl mielas lea stuorra dárbu bargagoahtit gánddaid guottuiguin nieiddaid ektui. (Pulk 2005a.)

Guovdageainnu suohkana Pedagogalaš-psykologalaš bálvalusa jodiheaddji Marit Triumf mielas okta čilgehus dákkár dillái sáhtta gávdnot nieiddaid árbevirolaš bajásgeassinvugiin Guovdageainnus. Nieiddat ja nissonolbmot galge leat siivui ja dadjat «ii» vaikko eai oaivvildange dan. Dasa lassin lei nieiddaid ja nissonolbmuid ovddasvástádus jos almmái ribahii «mannat menddo guhkás» – nissonolmmoš lei fillen albmá iige dalle sáhttan hállat veagalváldimis. Dán láhkai gánddat ja albmát ohppe ahte ii dárbbas beroštit vaikko nieiddat dahje nissonolbmot dadjet «ii». (Pulk 2005b.)

Eandalitge kristtalašvuoda dihte nissoniid seksualitehta lea leamaš stuorra tabu sámeservodagas. Nissoniid sivahallan ja heahpat, mii dávjá laktássa seksuála veahkaváldái, lea dagahan dili nu ahte veagalváldima, illásteami ja eará seksuála veahkaválddi dáhpáhusaid ii leat nu álki almmuhit eiseválddiide dahje váidit polesiidda. Seksuála veahkaválddi guorahallama ja áddema almmolaččat servodagas hehtejit maiddái hui dábálaš boasttoáddejumi, ovdamearkka dihtii ahte rohčošeamis lea sáhka «seksas». Dáidda boasttoáddejumiide lea erenoamážit media sivalaš, mii systemáhtalaččat lea reporteren rohčošemiid birra «sex-áššin» (Johnskareng 2007, Min Áigi 2006a, Min Áigi 2006b, Utsi, E. M. 2006c). Vuosttaš lávkin nappo lea čalmmustahttit feministtalaš dutkamušaid fuomášumiid ja bohtosiid das ahte seksuála veahkaválddis nugo ovdamearkka dihtii rohčošeamis ja seksuála illásteamis, lea vuosttažettiin sáhka válddis ja válddi geavaheamis. Feministtalaš dutkamuš lea maiddái čalmmustahttan dan duohtavuoda, ahte patriarkálalaš servodaga boadusin leat almmáiolbmot, geaid identitehta lea čadnon dominieremii ja eará olbmuid soardimii ja

⁷ Seammaláhkai Guovdageainnu Sámi searvvi nissonlávdegotti Rawdna Carita Eira dadjá leat váttisvuohtan «go leat dievddut geat veahkaváldet nissoniid, iige leat ipmárdus ahte dat lea boastub» (Utsi, E. M. 2006b).

vuolušteapmái⁸ (Bowler 1998, Connell 1995, Jiwani 2006, Jokinen 1999, Miedzian 1991, Price 2005, Razack 2002).

Kristtalašvuohta lea buktán sohkabeliid hierarkijaid eamiálbmotservodagaide. Muhtin dálá njunuš sámenissonkultur bargit oaivvildit kristtalašvuođa leat buktán hierárkkalaš áddejumi sohkabeliid gaskii nu, ahte almmáiolbmot leat šaddan dehálabbon go nissonolbmot. Dás boađusin leamaš dávjá sámenissoniid fuones iešdovdu. (Juuso 1998, Lukkari 1998, Paltto 1998.) Mohawk dutki Dawn Martin-Hill cealká ahte kristtalaš árvvuid ja vugiid atnuiváldimis lea čuvvon nissonolbmuid olggušteapmi árbevirolaš seremonijain ja nissonolbmuid vuollegašvuohta adnojuvvo leat «árbevirolažžan» (Martin-Hill 2003: 109). Seammaláhkai lea lestadianismmas leamaš fámoláš váikkuhus sámeservodagas ja lea buktán fárustis oainnuid nissonolbmuid hurskkisvuođas ja vuollegašvuođas dábálaš kristtalaš dualisttalaš nissongova lassin, man mielde nissonolmmoš lea juogo buorre (Maria, engel) dahje bahá (Maria Magdalena, fuorrá).⁹

Guovdageainnu vuoras nissonolbmuid mielas nieiddat galget sivahit iežaset go sii ieža «bearehaga rinččistit» (Utsi, E. M. 2006a). Eamiálbmotservodagain vuorrasat dávjá ovddastit árbevieruid ja árbevirolaš árvvuid, vugiid ja jurddašeami. Ovddastitgo dákkár oaivilat sámi árbevieruid dahje árbevirolaš árvvuid? Galgá maiddái guorahallat, manne Guovdageainnu eallilan nissonolbmot bealuštit almmáiolbmuid ja eaige nieidamánáid, geat leat veahkaválddi oaffarat? Nissonolbmuid sivahallan lea hui dábálaš dálá servodagas, maiddái sámeservodagas. Dat lea vuohttimis populára kultuvrras (omd. ealligovat), girjjálašvuođas ja juoba giellageavaheamis. Lea maid dábálaš ahte mánggat nieiddat ja nissonolbmot ieža siskkáldahttet (adopterejit) dan oainnu. Leatgo sivahallama vuodđun patriarkála dahje seksistalaš árvvut, vai leago dat kristtalašvuođa váikkuhus?¹⁰ Kristtalaš árvvuid mielde nissonolmmoš galgá leat vuollegaš, sigolaš, siivui, passiiva

⁸ Dát ii lunddolaččat oaivvil buot almmáiolbmuid. Dát lea dehálaš fuomášupmi maiddái danin, go dat čilge alla veahkaváldinloguid nissoniid vuostá ja čalmmustahtta dan, ahte sáhka lea systemáhtalaš servodatlaš váttisvuođas, ii ovttaskas dáhpáhusain.

⁹ Dákkár govvasat gávdnojit maiddái dálá sámeservodagas ja sámi girjjálašvuođas (gč. Guttorm 1998). Kirsti Paltto lea fas čállán kristtalašvuođa váikkuhusain nissonolbmuid eallimis girjjistis *Guovtteoaivat nisu* (Paltto 1989, gč. maiddái Poikajärvi 1996).

¹⁰ Sáhtta dadjat, ahte kristtalašvuohta vuodđuduvvá nissonolmmo sivahallamii: lea Eeva gii siva-hallo go olmmoš šattai eret paradiissas.

ja doahhtalit almmáiolbmo. Dasa lassin eandalitge lestadianisma sárdnida čijnadeami vuostá. Nissonolmmoš galgá baicce garvodit «albmaláhkai» (nappo ii oaččo rinčasaddat) iige oaččo muđuike giktalit fuomášumi alcessis.

Kristtalašvuohta ja erenoamážit lestadianisma leat váikkuhan sámeservodagas jo mánga sohka buolvva áigge. Dan dihtii dálá oainnut ja doaladumit sámenissoniid hárrái leatge mánggageardásaš seaguhusat maid váikkuhusat bohtet iešguđet guovlluin ja áigodagain. Dat dahká «árbevirolaš» sámenissoniid rollaid ja stáhtusa kártema oalle váttisin, jos ii oalát veadjemeahttumin. Danne galgáge jearrat, ahte leago árbevierru álo árbevierru? Nuppiin sániin dat, mii muhtomin gohčoduvvo árbevierrun, sáhtá leat váldon atnui servodagas bálvalit dihto joavkku dárbbuid ja áigumušaid. Ja leago árbevierru álo buorre? Vai dulbmetgo muhtin árbevierut dásseárvvu servodagas?

Vuosttaš lávki lea guorahallat dárkileappot makkár «árbevieruin» lea oppanassiige sáhka. Nugo métis-dutki Emma LaRocque buktá ovdan, dávjá dat mii gohčoduvvo árbevierrun leage kristtalaš, patriarkála, liberála dahje *New Age* hutkkus dahje botnjašupmi eamiálbmogiid árbevieruin (LaRocque 1997). Eamiálbmogiid árbevieruid ođđasithábmen koloniála ja patriarkála jurddašangugiid mielde lea maiddá i vuohki jaskkodahttit ja vuoluštit eamiálbmotnissoniid ja váldit eret sis sin ovdeš autoritehta ja sosiála sajádaga servodagas (Martin-Hill 2003). Maiddá dálá eamiálbmotpolitihkas lea dábálaš ávkástallat árbevieruid mas árbevierut meroštallojuvvojit ođđasit ja geavahuvvojit ráddjet nissoniid servodatlaš oassálastima.

Navajo-dutki Jennifer Denetdale lea guorahallan dan iežas servodagas ja eandalitge dan ektui, mo dat lea vuohttimis Miss Navajo-gilvvuin. Son dadjá, ahte čáppisvuoda gilvvut duodaštit, mo almmái- ja nissonrollat leat juohkásan dálá servodagas nu, ahte albmát oassálastet friddjabut buot almmolaš surggiin, muhto nissoniid almmolaš oassálastin lea ráddjejuvvon dušše dihto surggiide. Dávjá almmái- ja nissonolbmuid oassálastima stivre maiddá garra duppalstandárda: omd. Miss Navajoi leat biddjon garra morála gáibádusat (ii oaččo juhkat iige borgguhit, gándaskihpára galgá doallat priváhta jna.), muhto almmáipolitihkkariid «eahpemorála» (omd. juhkanvuodas dahkan rihkkumušat, veahkaválddalašvuohta) láhttemat, maid birra aviissat dávjá čállet, eai dubmejuvvo. Denetdale dadjá, ahte vaikko

Miss Navajo ovddasta muhtin muddui navajoid kultuvrralaš árvvuid ja ideála nissonvuoda, lea dehálaš maiddái miedihit ahte čáppisvuoda gilvvuid ruohttasat bohtet vilgesolbmuid gaskaluohkálaš árvvuin, maid mielde femininitehta lea siivuivuolta, šiehkku ja moralitehta. Árbevierru nappo sáhtta šaddat veahkeneavvun, mainna legitimere dihto sohkaabeallerollaid servodagas. (Denetdale 2006.) Sámis eai leat Miss Sápmi gilvvohallamat, muhto Denetdale fuomášumiid sáhtta atnit maiddái sámeservodaga guorahallamis. Mo sáhttit mii mearridit mii sámi árbevierru lea ja mii ii? Leago misge nu ahte sámealbmát oassálastet friddjabut buot almmolaš surggiin, muhto sámenissoniid almmolaš oassálastin lea ráddjejuvvon dušše dihto surggiide?

Go guorahallat kritihkalaččat árbevieruid ja veahkaválddi gaskavuodaid, lea erenoamáš dehálaš garvit čilgehusaid, maid mielde kultuvra okto lea sivalaš veahkaváldái nissoniid vuostá. Dákkár čilgehusat leat hui dábálaččat feministtalaš váldorávnnji dutkamušas, mii guorahallá veahkaválddi islam oktavuodas, ovdamearkka dihtii muslimaid bággonáitalemiid. Sherene Razack, gii analysere guokte dáža dutki čállin girjji, árvvoštallá sudno lahkonanvuogi, mii «kulturalisere» veahkaválddi nissoniid vuostá (nu ahte veahkaválddi ruohttasat leat kultuvrras). Veahkaválddi «kulturaliseremiin» dát analysat čihket daid iešguđetlágan ja mánggabealat sivaidd, mat dagahit ja dollet badjin veahkaválddi servodagas (maiddái Razack 2003, Razack 2004).

Sihke Guovdageainnu suohkana sátnejodiheadji ja báikkálaš Dievddutsearvvi mielde okta siva vuolleahkásaš nieiddaiguin rohčošemiide lea almmáiolbmuid bargguhisvuolta (Johnskareng 2006). Dákkár čilgehusat sáhttet eambo vahágahttit ja hehttet dan sadjái go veahkehit áddet seksuála veahkaválddi sivaidd, earret eará dan dihtii go dákkár čilgehusat sáhttet «beastit» almmáiolbmuid sin ovddasvástádusas. Dákkár čilgehusaid oktavuodas mii galgat maiddái jearrat manne leat dušše bargguhis almmáiolbmot geat rohčošit mánáiguin, nappo manne lea erohus bargguhis almmái- ja nissonolbmuid gaskkas? Jos bargguhisvuolta dagaha fysalaš ja seksuála veahkaválddi almmáiolbmuid gaskkas, maid dat muitala almmáiolbmuid árvvuid ja sin maskulinitehta birra?

Jos lea dohkálaš čilget seksuála veahkaválddi dakkár olbmuid vuostá geain leat unnimus vejolašvuodas bealuštit iežaset, áigeájanassan almmáiolbmuide,

dalle lea dehálaš čielggadit ja guorahallat gos dákkár jurddašeapmi boaftá. Muhtin čilgehusaid mielde fas almmáiolbmot eamiálbmotservodagain dorvvastit veahkaváldái danne go sii leat gillán vearrámusat kolonialismmas ja massán buot eanemus odđa áiggi nuppástusaid geažil. Dákkár čilgehusat leat goit šaddan jearaldatvuložin. Dutkamušat omd. Davvi-Amerihká eamiálbmotservodagain leat buktán ovdan, ahte nissoniid árbevirolaš rollat ja doaimmat leat nuppástuvvan seamma ollu go almmáiolbmuid. Áidna mii lea bisson seamman nissonolbmuide lea mánáid riegeáhttin. Nu mo muhtin dutki dadjá, kánturbargu lea seamma gáidan nissonolbmuid árbevirolaš bargguin go geaidnohuksen almmáiolbmuid árbevirolaš ealáhusain (Ackerman 2002).

Cherokee dutki Andrea Smith lea dutkan veahkaválddi eamiálbmotservodagain ja son oaivvilda, ahte seksuála veahkaváldi leamašan veahkeneavvu, mainna eamiálbmotservodagaid koloniseren šattai vejolažžan. Son čilge, ahte eanaš Amerihká eamiálbmotservodagat ledje ovdal dásseárvosaččat, nappo nisson- ja almmáiolbmuid rollaid ja bargguid gaskasaš erohusain ii lean árvoortnet, mii livččii vuodđuduvvan sohkelabeliide. Vaikko nissoniid ja albmáid gaskkas leige dávjá bargujuohku, de liikká dihto barggut eai adnojuvvon leat vuolitárvosažžan danin go dat gulle nissoniidda. Koloniála eiseválddit oidne dan ja sin vuosttaš doaimman šattai ásaht hierarkiija dahje árvoortnega eamiálbmotservodagaide ja dahkat dan lunddolažžan. Dát dáhpáhuvai patriarkáhta bokte, dahje almmáiolbmuid loktemiin nissonolbmuid bajábeallái. Almmáiolbmot šadde ráđđejeaddji sajádahkii eamiálbmotservodagain ovdamearka dihte nu, ahte koloniála eiseválddit ja gávpejaččat biehttaledje ráđđádallat ja giedahallat áššiid nissonolbmuiguin, vaikko sii livččege leamaš jodiheaddji sajádagas iežaset servodagain. Veháziidda dát odđa ortnet šattai lunddolažžan, ja nissoniid politihkalaš ja ekonomalaš váldi geahppánii. Sin doaimmat, barggut ja oainnut šadde vuolitárvosažžan servodagas. (Smith, A. 2005.)

A. Smith mielas kolonialismma (mii ovddasta stáhta veahkaválddi) ja persovnnalaš veahkaválddi oktavuoha lea vuohttimis čielgasepmosit ásoadadahje internáhtaskuvllaid árbbis. Smith mielas eamiálbmotservodagaid otná sosiála váttisvuodaid (nugo alkoholismma, narkotihkaid geavahusa, iešgudetlágan veahkaválddálášvuoda, mánáid illásteami ja rohčošemi) ruohttasat gávdnojit ásoadatskuvlla (internáhta) áigodagas. Son oaivvilda ahte eamiálbmogat ain otnábeaivve ge guddet mielddiset ásoadatskuvllas

dáhpáhuvvan soardima ja veahkaválldi čuovvumušaid, earret eará dan dihtii go váldoservodat ii leat dovddastan ja váldán dán historjjálaš soardima duođas. Das fas čuovvu, ahte eamiálbmotservodagain joatkašuvvá ain jaskatvuolta, mii hehte olbmuid ohcamis veahki ja buorráneames traumain, mat gullet mángga sohkaulvii. Smith dadjá, ahte jos stáhta hárbjehan assimilerenpolitihkka celkojuvvošii almmolaččat olmmošrivttiid rihkkumuššan, de ovttaskas olbmot eai dárbbasivčče dovdat persovnnalaš heahpada hállamis dáid áššiid ja eamiálbmotservodagat oččošedje vejolašvuoda oktasaš, kollektiivvalaš buorráneapmái. Ná ii goit leat, baicce eamiálbmogat ieža jotket koloniála veahkaválldi árbbi ruovttus ja seksuála veahkaválldi, mánáiguin rohčošeami ja homofobia bokte. Ruđalaš ja eará buhtadusat eai buorit dili nu guhká go eamiálbmogat eai vuos ieža giedáhala servodaga siskkáldas doaibman- ja láhttenvugiid, mat sordet sin ja maid sii ieža leat siskkáldahtán áiggi mielde. (Smith, A. 2005.)

Loahpahus

Veahkaválldi lea unnán dutkojuvvon fáddá sámeservodagas ja sámi dutkamušas. Eandalitge maŋimus jagiid áigge gullon ja ovdanbohtán rohčošandáhpáhuseid dihtii neidamánáid vuostá, dákkár dutkamuššii lea stuorra dárbu. Jos sámeservodagas galgá leat boahhteáigi, gáibiduvvo ahte mis lea nana, dutkamušaide vuodđuduvvi áddejupmi ja diehtu rohčošemiid birra, mii veahkeha hukset mekanismmaid mat suodjalit min boahhteáiggi – sámeservodaga mánáid – ja eastadit rohčošemiid boahhteáiggi.

Lea dehálaš maiddá čielggadit fysalaš veahkaválldi nissoniid vuostá sámeservodagas. Dutkamušat leat čájehan, ahte eará davviguovlluid eamiálbmogiid gaskkas veahkaválldi nissoniid vuostá lea gaskamearálaččat dávjá stuorát go eará sajiin (Chamberlain 2002, Flaherty 1997, Greene 2002). Gieskat almmustuvvan raporttat gohčoduvvon *Arctic Human Development Report* ja *Survey of Living Conditions in the Arctic* buktet ovdan, ahte veahkaválldi nissoniid vuostá lea duođalaš váttisvuolta árktalaš guovlluin (AHDR 2004, Poppel et al. 2007). Seammaláhkai go eará árktalaš guovlluin ja eamiálbmotservodagain, veahkaválldi nissoniid vuostá galgá dutkojuvvot dárkilit maiddá Sámis.

Seammás lea dehálaš dutkagoahtit veahkaválldi hámiid, mat eai leat nu

oinnolaččat ja mat eai álo adnojuvvoge veahkaváldin. Sámenissoniid vejolašvuodát ja beroštumit servodatlaš oassálastimii leat leamaš ovddit dutkamušaid fáddán, muhto dat eai leat guorahallojuvvon struktuvrralaš dahje symbolalaš veahkaválddi perspektiivvas. Vaikko sámeservodagas, ovdamearkka dihtii Sámedikkiin, nissonáirasiid lohku lea oalle allin – Norggas badjel bealli – dat ii mearkkaš ahte nissonolbmot eai olgguštuvo dahje sin oaivilat eai badjelgehččojuvvo dán orgánain.

Dán artihkkala ulbmilin lea leamaš álggahit ságastallama veahkaválddi hámiid birra ja kártet muhtin dutkandárbbuid dán fáttás. Artihkkalis lean buktán ovdan earret eará gažaldaga «árbevieruid» geavaheamis čilget ja normativiseret dihtolágan doaibmavugiid ja maiddái veahkaválddi servodagas. Sámis, nugo eará eamiálbmotservodagain, lea stuorra dárbu gáhttet ja váldit árbevieruid, nu mo sámi dieđu ja máhtu, oassin hukset dálá gelbbolašvuoda ja servodathuksema. Seammás lea goit hui dehálaš lahkoni árbevieruide kritihkalaččat ja jearrat, makkár árbevierus lea sáhka ja gos dat bohtá. Lea dárbu sihkkarastit ahte mii eat ođasmahte dahje váldde atnui árbevieruid mat sordet ja eatge geavat árbevieruid badjelgeahččat dihto olmmošjoavkkuid min servodagas. Sámi dutkan galgá maiddái čielgadišgoahtit dárkileappot sámiid koloniserema váikkuhusaid dálá áiggis ja mo dat bohtet ovdan earret eará veahkaválddálašvuohtan dálá servodagas. Nu mo cherokee-dutki Andrea Smith ja mánggat earát leat čájehan, eamiálbmotservodagain kolonialisma ii gula vássán áigái, muhto ain dálge ellet dán historjja «bohtosat». Kolonialismma birra hállan dahje dan guorahallan ii nappo oaivil historjja duohkái čiehkadeami dahje ovddasvástádusa garvima, muhto buorebutge áddet ja kártet dálá servodatlaš albmanemiid duogážiid. Muhtin sátnevájas dadjá mii galgat vuos dahkat diagnosa ovdalگو sáhttit buoridišgoahtit.

Girjjálašvuohhta

ACKERMAN, LILLIAN A. 2002: Gender equality in a contemporary Indian community. – L. FRINK – R. S. SHEPARD – G. A. REINHARDT (doaim.), *Many Faces of Gender: Roles and Relationships through Time in Indigenous Northern Communities* s. 27–36. Boulder/Calgary: University Press of Colorado / University of Calgary Press.

AHDR 2004: *Arctic human development report* Akureyri: Stefansson Arctic

Institute.

- AIKIO, INGER-MARI 1999: Kirjoittaessani lakaisen sydämen roskia. – E. HELANDER – K. KAILO (doaim.), *Ei alkua, ei loppua. Saamelaisten puheenvuoro* s. 72–84. Helsinki: Like.
- AMNESTY INTERNATIONAL 2007. Worldwide scandal. – <http://web.amnesty.org/actforwomen/scandal-index-eng> (11.4.2007).
- ANTI, MÁRET LÁILÁ 2005: Dohkkát čájehit dáruiduhttima. – *Min Áigi*, 6.5. s. 10–11.
- ASLAKSEN, EILIF 2007. Aili utsatt for hersketeknikk. – http://www.nrk.no/kanal/nrk_sami_radio/1.1997845 (12.3.2007).
- BALTO, ASTA 1997: Árbevierru ja ođđa jurddašeapmi kultuvrralaš diehtosirdimis. – A. BALTO (doaim.), *Diehtu ja gelbbolasvuohta Sámis. Sámi skuvla šaddamin. Sámi oahpposuorggi diliin* s. 39–58. Kárášjohka: Davvi Girji.
- BALTO, PIERA – PULK, RONALD 2007. Suohkan ferte rohcošan áššiide veahkkin NRK Sámi Radio. – http://www.nrk.no/kanal/nrk_sami_radio/1.4102013 (14.12. 2007).
- BANNERJI, HIMANI (doaim.) 1993: *Returning the gaze: Essays on racism, feminism, and politics*. Toronto: Sister Vision Press.
- BOWLER, LEE H. (doaim.) 1998: *Masculinities and violence*. London & Thousand Oaks, CA: Sage.
- BRANTENBERG, TERJE 1985: The Alta–Kautokeino Conflict: Saami Reindeer Herding and Ethnopolitics. – J. BROSTED – J. DAHL – A. GRAY – H. C. GULOV – G. HENRICKSEN – J. BROCHNER JORGENSEN – I. KLEIVAN (doaim.), *Native Power: The Quest for Autonomy and Nationhood of Indigenous Peoples* s. 23–48. Oslo: Universitetsforlaget.
- BÄCKMAN, LOUISE 1982: Female – divine and human: a study of the position of the woman in religion and society in Northern Eurasia. – Å. HULTKRANTZ – Ø. VORREN (doaim.), *The Hunters* s. 143–162. Tromsø: Universitetsforlaget.
- CALLISTE et al. 2000 = CALLISTE, AGNES M. – DEI, GEORGE J. SEFA – AGUIAR, MARGARIDA 2000: *Anti-racist feminism: critical race and gender studies*. Halifax, N.S.: Fernwood Publishing.
- CHAMBERLAIN, LINDA 2002: Alaska family violence prevention project. Prioriting [sic] domestic violence as a women's health issue in the Arctic. – *Taking Wing. Conference on Gender Equality and Women in the Arctic* s. 195–197. Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, 12. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health.

- CONNELL, R. W. 1995: *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.
- DENETDALE, JENNIFER NEZ 2006: Chairmen, Presidents, and Princesses: The Navajo Nation, Gender, and the Politics of Tradition [Spring]. – *Wicazo Sa Review* 21 s. 9–28.
- EIKJOK, JORUNN 2000: Indigenous Women in the North. The Struggle for Rights and Feminism. – *Indigenous Affairs* 3 s. 38–41.
- EISENSTEIN, ZILLAH R. (doaim.) 1979: *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. New York: New York Monthly Review Press.
- ERIKSEN, KATI 2007: Koloniseren Sámis: Dallego stáhtat stivregoghte sápmelaččaid. – *Min Aigi*, 6.3. s. 14–15.
- FLAHERTY, MARTHA 1997: Inuit Women and Violence. – C. ANDREW – S. RODGERS (doaim.), *Women and Canadian State* s. 180–185. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- GREEN, JOYCE 2000: Constitutionalizing the Patriarchy: Aboriginal Women and Aboriginal Government. – R. F. LALIBERTE (doaim.), *Expressions in Canadian Native Studies* s. 328–354. Saskatoon: University of Saskatchewan Extension Press.
- 2001: Canaries in the Mines of Citizenship: Indian Women in Canada. – *Canadian Journal of Political Science* 34 s. 715–738.
- 2005: Toward conceptual precision: Citizenship and rights talk for Aboriginal Canadians. – G. KERNERMAN – P. RESNICK (doaim.), *Insiders and outsiders: Alain Cairns and reshaping of Canadian citizenship* s. 227–241. Vancouver: UBC Press.
- GREENE, ANDREA J. 2002: Alaska Chukotka development program. Women's centres in Alaska and Chukotka. – *Taking Wing. Conference on Gender Equality and Women in the Arctic* s. 230–234. Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, 12. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health.
- GUTIÉRREZ, MARGARITA – PALOMO, NELLYS 2000: A woman's eye view of autonomy. – A. B. C. Y. MAYOR (doaim.), *Indigenous autonomy in Mexico* s. 53–82. Copenhagen: IWGIA.
- GUTTORM, EINO 1998: Everybody is Worth a Song. – E. HELANDER – K. KAILO (doaim.), *No Beginning, No End. The Sami Speak Up* s. 64–68. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute / Nordic Sami Institute.
- IRLBACHER-FOX, STEPHANIE 2001: Women's participation in self-government negotiation in Northwest Territories, Canada. – *Taking Wing. Conference on Gender Equality and Women in the Arctic* s. 144–151. Reports of the Ministry of Social Affairs and Health, 12. Helsinki:

Ministry of Social Affairs and Health.

- JERNSLETEN, REGNOR 1997: Reindrift, samevener og samisk etnopolitikk i Norden 1945–1975. Paper presented at Stat, Religion, Etnisitet. Rapport fra Skibotn-Konferansen 27–29. mai, 1996, Tromsø.
- 2002: The development of a Saami elite in Norden. – K. KARPPI – J. ERIKSSON (doaim.), *Conflict and Cooperation in the North* s. 147–165. Umeå: Norlands universitetsförlag.
- JIWANI, YASMIN 2006: *Discourses of denial: Meditations of race, gender, and violence*. Vancouver: UBC Press.
- JOHNSKARENG, ÁMMUN 2005: Masá 100 jagi vealahuvvon. – *Min Áigi*, 8.6. s. 4–5.
- 2006: Čihččet rohčošanášši Guovdageainnus. Nieiddažiid álásvuohta ožžon siva. – *Min Áigi*, 29.3. s. 4–5.
- 2007: Beaivváš ballá sex-fáttás. – *Min Áigi*, 23.11. s. 7.
- JOKINEN, ARTO (doaim.) 1999: *Mies ja muutos. Kriittisen miestutkimuksen teemoja*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- JOKS, SOLVEIG 2001: *Boazosámi nissonolbmot – guovddážiis báike- ja siidadoalus, muhto vajálduvvon almmolaččat*. Diedut 5/2001. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- JUUSO, INGA 1998: Yoiking Acts as Medicine for Me. – E. HELANDER – K. KAILO (doaim.), *No Beginning No End. The Sami Speak Up* s. 132–146. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute / Nordic Sami Institute.
- KUOKKANEN, RAUNA 2007: Saamelaiset ja jälkikoloniaali analyysi: Kolonialismin vaikutukset nykypäivänä. – J. KUORTTI – M. LEHTINEN – O. LÖYTTY (doaim.), *Kolonialismin jäljet: Keskustat, perifeeriat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus.
- LANTTO, PATRIK 2004: Raising their Voices: The Sami Movement in Sweden and the Swedish Sami Policy, 1900–1962. *The 5th International Conference of Arctic Social Sciences*. Fairbanks, Alaska.
- LAROCQUE, EMMA 1997: Re-examining Culturally Appropriate Models in Criminal Justice Applications. – M. ASCH (doaim.), *Aboriginal and Treaty Rights in Canada: Essays on Law, Equity and Respect for Difference* s. 75–96. Vancouver: UBC Press.
- LEHTOLA, VELI-PEKKA 1994: *Saamelainen evakko. Rauhan kansa sodan jaloissa*. Vaasa: City Sámit.
- 1998: Saamelaispolitiikan alkuvaiheet Suomessa. – *Faravid* 24 s. 155–174.

- 2000: *Nickul, rauhan mies, rauhan kansa*. Inari: Kustannus Puntsi.
- 2005: *Sámiid parlamentáralaš doaimma historjá Suomas. Saamelaisten parlamentaarisien toiminnan historia Suomessa*. Inari: Sámediggi.
- LUKKARI, RAUNI MAGGA 1998: Where Did the Laughter Go? – E. HELANDER – K. KAILO (doaim.), *No Beginning, No End. The Sami Speak Up* s. 103–110. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute / Nordic Sami Institute.
- 1999: Mihin katosi tämä nauru? – E. HELANDER – K. KAILO (doaim.), *Ei alkua ei loppua. Saamelaisten puheenvuoro* s. 139–146. Helsinki: Like.
- MARTIN-HILL, DAWN 2003: She No Speaks and other colonial constructs of «the traditional woman». – K. ANDERSON – B. LAWRENCE (doaim.), *Strong women stories. Native vision and community survival* s. 106–120. Toronto: Sumach Press.
- MEDICINE, BEATRICE 1993: North American indigenous women and cultural domination. – *American Indian Culture and Research Journal* 17 s. 131–130.
- MIEDZIAN, MYRIAM 1991: *Boys will be boys. Breaking the link between masculinity and violence*. New York: Doubleday.
- MILLETT, KATE 1969: *Sexual Politics*. New York: Doubleday.
- MIN ÁIGI 2005: Historjjálaš vuollástahttin. – *Min Áigi*, 25.2. s. 2.
- 2006a: Moaitá nissonolbmuid gáržžes oainnuid sex-áššiide. – *Min Áigi*, 10.3. s. 1.
- 2006b: Goalmmát sex-ášši Guovdageainnus. – *Min Áigi*, 8.2. s. 5.
- MINDE, HENRY 1994: Den samepolitiske mobiliseringens vekst og fall, ca. 1900–1940. – Ø. SØRENSEN (doaim.), *Nasjonal identitet – et kunstprodukt?* Oslo: Norges forskningsråd.
- MONTURE, PATRICIA A. 2004: The right of inclusion. Aboriginal rights and/or Aboriginal women? – K. WILKINS (doaim.), *Advancing Aboriginal claims. Visions, strategies, directions* s. 39–66. Saskatoon: Purich.
- MOSS, WENDY 1990: Indigenous Self-Government in Canada and Sexual Equality Under the Indian Act: Resolving Conflicts between Collective and Individual Rights. – *Queen's Law Journal* 15 s. 279–305.
- NAHANEE, THERESA 1997: Indian Women, Sex Equality and the Charter. – C. ANDREW – S. RODGERS (doaim.), *Women and the Canadian State* s. 89–103. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- NAPOLEON, VAL 2005: Aboriginal self-determination: Individual and collective selves. – *Atlantis* 29 s. 31–46.

- NICKUL, KARL 1970: *Saamelaiset kansana ja kansalaisina*. Helsinki: SKS.
- PAINE, ROBERT 1982: *Dam a River, Damn a People?* Copenhagen: International Working Group on Indigenous Affairs.
- PALTO, KIRSTI 1989: *Guovtteoaivvat nisu*. Ohcejohka: Gielas.
- 1998: One Cannot Leave One's Soul by a Tree Trunk. – E. HELANDER – K. KAILO (doaim.), *No Beginning, No End. The Sami Speak Up* s. 23–42. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute / Nordic Sami Institute.
- PARMANN, GEORG 1980: *Kampen om Alta – en trussel mot vårt demokrati?* Oslo: Dreyer.
- PEDERSEN, STEINAR 1999: Finnmárkku eananoamasteapmi ja kolonijalisma. – O. H. Magga (doaim.), *Sámi diedalaš áigečála* 1/1999 s. 66–71.
- PETERSON, V. SPIKE 1990: Whose rights? A critique of the 'givens' in human rights discourse. – *Alternatives* 15 s. 303–344.
- POIKAJÄRVI, ULLA 1996: Árbevirolaš nissongovva. Review of «Guovtteoaivvat nisu». vol. 3/4. – *Gába* 20.
- POPPEL et al. 2007 = POPPEL, BIRGER – KRUSE, JACK – DUHAIME, GÉRARD – ABRYUTINA, LARISSA 2007: *Survey of Living Conditions in the Arctic: Results* Anchorage: Institute of Social and Economic Research, University of Alaska Anchorage.
- PRICE, LISA S. 2005: *Feminist frameworks: Building theory on violence against women*. Winnipeg: Fernwood.
- PULK, ÅSE 2005a: Ártegis guottut hirmáhuhttet. – *Min Áigi*, 24.6. s. 6–7.
- 2005b: Boasttut bajásgeassán nieiddaid. – *Min Áigi*, 24.6. s. 6–7.
- 2005c: Leat gillán internáhtas – dál ožžot buhtadusa stáhtas. – *Min Áigi*, 22.6. s. 6.
- RAZACK, SHERENE 2002: Gendered racial violence and spatialized justice: The murder of Pamela George. – S. RAZACK (doaim.), *Race, space, and the law. Unmapping a White settler society* s. 121–156. Toronto: Between the Lines.
- 2003: A Violent Culture Or Culturalised Violence? Feminist Narratives of Sexual Violence Against South Asian Women. – *Studies in Practical Philosophy* 3 s. 80–104.
- 2004: Imperilled Muslim women, dangerous Muslim men and civilised Europeans: Legal and social responses to forced marriages. – *Feminist Legal Studies* 12 s. 129–174.
- RAZACK, SHERENE H. 1998: *Looking White People in the Eye. Gender, Race,*

- and Culture in Courtrooms and Classrooms*. Toronto: University of Toronto Press.
- RUBIN, GAYLE 1975: The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex. – R. R. REITER (doaim.), *Toward an Anthropology of Women* s. 157–210. New York: Monthly Review Press.
- SANDERS, ED 1980: Urbefolkningens rettigheter og Alta–Kautokeino-utbyggingen. – T. THUEN (doaim.), *Samene – urbefolkning og minoritet* s. 175–186. Tromsø: Universitetsforlaget.
- SMITH, ANDREA 2005: Native American Feminism, Sovereignty, and Social Change. – *Feminist Studies* 31 s. 116–132.
- SMITH, LINDA TUHIWAI 1999: *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books.
- SOLEM, ERIK 1970: *Lappiske rettstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- STORDAHL, VIGDIS 2001: The Sami Parliament in Norway: Limited access for women? – (doaim.), *Taking wing conference report* s. 129–134. Helsinki: Ministry of Social Affairs and Health.
- 2003: Sametinget – kvinner begrenset adgang? Refleksjoner over debatten om kvinnerepresentasjonen på Sametinget. – B. BJERKLI – P. SELLE (doaim.), *Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye samiske offentligheten* s. 219–245. Oslo: Gyldendal.
- SÁMI INSTITUHTTA 1979: *Boazosámi æmidiid bargodilálašvuodat / Flyttsamekvinnens arbeidssituasjon / Poronhoitossaamelaisnaisten työtilanteesta*. – E. R. Sara (doaim.), *Diedut* 4/1979. [Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta].
- SÁRÁ, MÁRET 2003: Mann og kvinne like viktig. FN kvinnekonvensjon inn i Reindrifstloven. vol. 2. *Reindrifstnytt/Boazodoallo-oddasat* s. 52–55.
- SÁRÁ, MÁRET (doaim.) 2002: *Boazodoalloaláhusa nissonpolitihkalaš seminára*. Romsa: Boazodoallohálddahus.
- 2003: *Boazodoalloaláhusa nissonpolitihkalaš seminára. Seminar om kvinnepolitikk i rendriftsnæringen*. Raporta/Rapport. 10.12.2002 Romsa/Tromsø. Alta: Boazodoallohálddahus.
- UTSI, ELLE MERETE 2005: Dievddut bargagoahtán. – *Min Áigi*, 14.12. s. 9.
- 2006a: Bearehaga rinččistit. – *Min Áigi*, 29.3. s. 5.
- 2006b: Dásseárvu maid sivvan rohčošemiide. – *Min Áigi*, 3.3. s. 6–7.
- 2006c: Guđat sex-váidin Guovdageainnus. – *Min Áigi*, 22.3. s. 7.
- UTSI, JOSEF ISAK 2005a: Nissonolbmot dahkkojit bogostahkan. – *Min Áigi*,

- 19.9. s. 4.
- 2005b: NBR stivrras ii gávdno dásseárvu. – *Min Áigi*, 29.12. s. 4–5.
- VALKEAPÄÄ, NILS-ASLAK 1998: I Have No Beginning, No End. – E. HELANDER – K. KAILO (doaim.), *No Beginning, No End. The Sami Speak Up* s. 87–98. Edmonton: Canadian Circumpolar Institute / Nordic Sami Institute.
- YOUNGS, GILLIAN 2003: Private pain/public peace: Women’s rights as human rights and Amnesty International’s report on violence against women. – *Signs* 28 s. 1209–1229.
- ÅS, BERIT 2004: Master suppression techniques Kilden, Information Center for Gender Research. – <http://kilden.forskningsradet.no/c16881/artikkel/vis.html?tid=35123> (2.11. 2006).

The autonomy of Sami women, tradition and forms of violence

In indigenous communities worldwide, patriarchal ways of thinking and laws have changed traditional gender roles in many ways. Patriarchal thinking has often first made inroads to indigenous communities by means of Christianity. This article considers some of these changes in relation to Sami women in the context of individual and collective autonomy. More specifically, the article critically examines the notion of tradition, especially the ways in which it is employed to the roles and expectations of indigenous women to sometimes consciously limit women’s societal and political participation. As an example, the article discusses Sami women’s political participation in some contemporary Sami bodies such as the Norwegian Sami Parliament and argues that “tradition” can become an effective form of symbolic violence while patriarchal political discourses and practices can represent a form of structural violence.

Another context where the notion of tradition is employed to often dismiss indigenous women’s concerns is violence against women and sexual violence, largely a taboo in contemporary Sami society. Particularly due to Christianity, the sexuality of women has been a major taboo in Sami society. Because of the shame surrounding sexual violence and the tendency to blame women, incidences of rape and sexual harassment have largely remained unreported. The article considers the recent incidents of sexual

abuse of Sami girls and some of the public responses and reactions to them, some of which seek to explain them through Sami traditions and traditional upbringing. The article contextualizes violence in indigenous communities as a part of larger legacy of colonialism that, to a large extent, remains unexamined in Sami society. The article concludes with a brief discussion on equality, power and empowerment and points out possible directions for future research in this area.

Rauna Kuokkanen

University of Toronto

Department of Political Science / Aboriginal Studies

rauna.kuokkanen@utoronto.ca

Eurohpa ráđi guovllugielaide dahje vehádatgielaide guoski vuodđogirji ja dan mearkašupmi sámegillii

IRJA SEURUJÄRVI-KARI

1. Láidehus

Eurohpas árvvoštallojit leat badjel 50 guovllugiela dahje vehádatgiela. Dáid gielaide hálliid oktii rehkenaston lohkuemarrin árvvoštallo badjel 40 miljovna. Oppalohkáid Eurohpas leat 230 giela, mii lea sullii golbma proseantta máilmmi badjel 6000 gielas. (Johansson – Pyykkö 2005: 10.) Vehádatgielaide lohku sáhtá goit leat joba 150 ja daid hálliid lohku sáhtá fas goargnut gitta 150 miljovdnii, jus ovdamearka dihte vuhtii váldojuvvojit maid buot Nuorta-Eurohpa ja Ruošša Eurohpa beale vehádatgielat (Moring 2005: 76–77). Vehádatgielaide hálliid lohkuemarit leat moatte čuohte hállis (ovdamearkan muhtin sámegiela) mángga miljovna hállái (nugo katalániagiella, man hállat Espánnjas, Ránskás ja Alghero-gávpogis Sardinias). Gielaide sajádat ja dilli molsašuddet nu, ahte nuppit leat sakka áitatvuloš vehádatgielat, go fas nuppit sáhttet leat seamma háve vehádat- ja eanetlohkogiela. Mañibuidda lohkkojit earret eará duiskkiagiella Belgias, Dánmárkkus ja Itálias ja kroatia- ja sloveniagiella Itálias ja Nuortariikkas. Garrasit áitatvuloš vehádatgiellan gehččojit dakkárat go sámegiela, gaeli-, kymra- ja friisagiella.

Maid «guovllu- dahje vehádatgielat»-doaba dasto dárkkuha? Giellavuodđogirjii meroštallojit (artihkal 1) *guovllugiellan* dahje *vehádatgiellan* dakkár giella, man váldoálbmoga ektui uhcit olmmošjoavku man nu stáhta álbmogis árbevirolaččat geavaha, muhto mii ii leat máinnašuvvon stáhta virggálaš gielaide suopman, sisafárrejeaddjiid giella iige dahkogiella. Meroštallama vuollái gullet 1) guovllu- dahje *territoriála gielat* ja 2) ii-guovllu- dahje *ii-territoriála vehádatgielat*, nugo románagiela ja jiddiš. (European Charter

for Regional or Minority Languages. Strasbourg, 5.XI.1992). Muhtin riik-
kain, nugo Suomas leat maid guokte našuvnnalaš giela. Ruotagiella lea uhcit
geavahuvvon našuvnnalaš giella Eurohpa ráđi guovllugielaide dahje vehá-
datgielaide guoski vuodđogirjji (European Charter for Regional or Minority
Languages. Strasbourg, 5.XI.1992) suodjalanmekanismmas, mas dán gillii
lea stuorrage ávki. Fuopmášahti lea, ahte Suoma lágain ii geavahuvvo
virggálaš giella ja vehádatgiella -terminologiiija. Giellalága ja vuodđolága
mielde Suomas leat guokte našuvnnalaš giela, sámegiella ja eará gielat.
(Kielilaki 6.6.2003/432: § 1, § 8, § 9; Suomen perustuslaki 11.6.1999/731:
17 § 3 mom., 121 § 4 mom.)

Vaikko mu mielas dákkár meroštallan leage buorre, de goit dat bohciidahtá
muhtin gažaldagaid, ovdamearkka dihte goas dihto suopman heitá leamen
suopman ja goas suopman sáhtá dasto adnot sierra giellan. Ovdamearkan
sáhtán máinnašit meänkieli (ovddeš Durdnosleagi suomagiela), mii lea
Ruotas dohkkehuvvon vehádatgiellan, vaikko ollusat, erenoamážit suoma-
giela dutkit, atnet dan suomagiela suopmanin. Suopmana ja giela erohus lea
meroštallon lingvisttalaččat nu, ahte erohusa váldokriteran adno áddejupmi
dan láhkai, ahte sierra gielaid hállit eai áddehala gaskaneaset almmá
studerema ja hárrjehallama (Kulonen 2005: 176). Dákkár mearrádušaid
dagadettiin deattuhuvvojit dávjá maidái eará go lingvisttalaš sivat, nugo
sosiopsykologalaš dahje politihkalaš sivatge. Meroštallanváltisvuohta leage
várra dagahan dan, ahte Eurohpas ii leat gávdnamis guovllu- dahje vehá-
datgielaid virggálaš listu. Geavahan dán artihkkalis doahpaga *sámegiella*,
go in sirre sierra sámegielaide ja go hálán almmolaš áššiin.

Dát artihkal vuodđuduvvá válđoáššis Giellavuodđogirjji monitorieren-
dahje gohcinmekanismma oktavuodas addon raporttaide ja ávžžuhusaide. Artihk-
kala guovddášdoahpagat leat *sámegiella*, *vehádatgiella*, *gielalaš vuoigat-
vuodát* ja *lágalaš mearrádušat*. Lahkonan iežan fáttá giellapolitihkalaš
perspektiivvas. *Giellapolitihkain* «dárkkuhuvvo giela – dahje gielaide ja
servodaga gaskasaš oktavuodaid ordnen diđolaš doaibmabijuiquin». Giella-
politihkas giela sáhtá guorahallat mánggalágan perspektiivvas. (Johansson
– Pyykkö 2005: 16–17.) Mu lahkonanvuohki gillii vuolga das, ahte juohke
álbmogis, nugo olbmogis, lea vuoigatvuohta gillii. Dalle giella adnojuvvo
riektin ja resursan dahje riggodahkan, ii dušše iežaset giellaháliid gaskkas,
muhto oppa servodagas.

Danin giedáhalan Eurohpa ráđi (The Council of Europe) vuodđudan guovllugielaide dahje vehádatgielaide guoskevaš vuodđogirjji (European Charter for Regional or Minority Languages. Strasbourg, 5.XI.1992), man dán rájes gohčodan *Giellavuodđogirjin*, dan sisdoalu, gohcinmekanismma ja heiveheami našuvnnalaš dássái sáme giela perspektiivvas.

2. Giellavuodđogirji ja dan guovddášulbmilat

2.1. Giellavuodđogirjji guovddášulbmilat

Eurohpa gielalaš diversitehtta lea oassi dan kultuvrralaš árbbis. Giella lea gaskaoapmi, mainna almmustahttit jurdagiid, dovdduid ja vásáhusaid, ja giela bokte maid sirdit kultuvrra sohka buolvvas nubbái. Dan dihte sáhttáge dadjat, ahte vehádatgiela manaheapmi mearkkaša buhttemeahtun kultuvrralaš riggodaga manaheami. Ođđaáigásaš servodagas mánggat vehádatgielat leat ain áitojuvvon jápmit. Dan dihte leage dehálaš, ahte Eurohpa ráđis lea vuodđuduvvon guovllu- dahje vehádatgielaide guoskevaš vuodđogirji. Dát Giellavuodđogirji lea erenoamáš soahpamuš, dasgo dat lea áidna riikkaidgaskasaš lágalaš soahpamuš, mii deattuha dušše beare gielalaš mánggahámatvuoda suodjaleami ja ovddideami. Jagi 2008 lea logi jagi gollan dan fápmui boahtimis.

Jagi 2006 lohppii Giellavuodđogirjji leat ratifiseren 22 stáhta: Armenia, Čehka republihkka, Dánmárku, Duiska, Englánda, Espánnja, Hollánda, Kroatia, Kypros, Liechtenstein, Luxemburg, Montenegro, Norga, Nuortariika, Ruotta, Serbia, Slovenia, Slovakia, Suopma, Šveica, Ungár ja Ukraina. Fuopmášahttin veara lea, ahte Montenegro ii leat Eurohpa ráđi miellahttu.

Giellavuodđogirjji váldoulbmil lea kultuvrralaš, nuppiid sániiguin dan ulbmilin lea suodjalit ja ovddidit guovllugielaide dahje vehádatgielaide ja dan láhkai veahkehit bajásdoallat ja ovddidit Eurohpa kultuvrraide mánggahámatvuoda ja maiddá árbevieruid. Dát Giellavuodđogirji ja nubbi Eurohpa ráđi soahpamuš, Našuvnnalaš vehádagaide suodjaleapmái guoskevaš rápmasoahpamuš (Framework Convention for the Protection of National Minorities. Strasbourg, 1.II.1995) dievasmahttiba bures nuppiideaskka. Vehádagaide suodjaleapmái guoskevaš rápmasoahpamuš

deattuha vehádagaid, go fas Giellavuodđogirjjiis deattuhuvvojit gielat ja dakkár mánggakultuvrralaš eurohpalaš jurdda, mas kultuvrraid, gielaid ja árbevieruid mánggahámatvuohta mearkkaša kultuvrralaš riggodaga.

Oktan váldoulbmilin lea suodjalit guovllu- dahje eará vehádatgielaid vealaheami vuostá. Buot sajiin Eurohpas leat vehádatgielat leamaš váldogielaide deattu vuolde, ja daid hállit leat leamaš gildojuvvon iežaset gielage hállamis. Ain dálge birra Eurohpa sáhttit gullat váivves mitalusaid das, mo iežas giela geavaheamis ránggáštuvvui. Dan dihte leage dehálaš dáhkidit, ahte dakkár issoras áššit eai šat goassige dáhpáhuvašii.

2.2. Giellavuodđogirjji struktuvra

Giellavuodđogirjjiis lea dihto struktuvra. Das leat láidehus ja vihtta oasis. Oasis II ja III leat váldooasit, maid danin čilgen dárkileappot. Osiid I–V sisdoalut leat čuovvovaččat: oasis I sisttisdoallá meroštallamiid ja eará almmolaš áššiid, mat gusket Giellavuodđogirjji dohkkeheapmái, oasis II giedahallá ulbmiliid ja prinsihpaid, oasis III sisttisdoallá doaimbajuid ovddidit guovllu- dahje vehádatgielaide geavaheami almmolaš eallimis, oasis IV mearriduvvo Giellavuodđogirjji gohcinmekanismmas ja oasis V giedahallojit eará mearrádusat.

Gohčodan osiid II–III dás duohko dássin. Giellavuodđogirjji dásis II, mii guoská buot gielaide, buktot ovdan mo stáhtaid guovllu- dahje vehádatgiellapolitiikalaš ulbmilat ja prinsihpat galget oidnot lánkaásaheamis ja praktihkas. Dát prinsihpat sisttisdoallat erenoamážit dan, ahte gielat dovddastuvvojit kultuvrralaš riggodahkan, ahte daid gielaide geográfalaš guovlu gudnejahtto, ahte daid gielaide hállan- ja čállingeavaheapmi álkidahtto sihke virggálaš ja priváhta eallimis ja ahte daid gielaide oahpaheapmi ja oahppan ordnejuvvojit áššálaččat buot dásiin. Stáhtat geatnegahttojit elimineret buotlágan vealaheami ja ráddjehusaid, mat sáhttet hehttet daid gielaide seailuheami ja ovddideami sihke geatnegahttojit bargat dan ovdii, ahte sierra giellajoavkkuid gaskavuoda áddejupmi ja gierdevašvuohta lassánivččii ja buorránivččii.

Dássi III sisttisdoallá fas erenoamáš mearrádusaid daid gielaide ektui, maidda stáhta lea ratifiserema olis čatnasan, nugo Suopma, Norga ja Ruotta leat dahkan sáme giela ektui. Dási III mearrádusaid ulbmilin lea dorvvastit

ja dáhkidit guovllu- dahje vehádatgielaid geavaheami oahpahusas ja medias ja suovvat daid geavaheami duopmostuoluin ja hálldahusas, ekonomii- ja servodateallimis ja maiddái iešguđetlágan kulturdoaimmain ja -fálaldagain.

Suodjaleami viidodat ja dássi sáhttet goit molsašuddat juohke giela dili mielde sierra (omd. giellaháliid logu mielde, giela geográfalaš guovllu mearkkašumi mielde jna.). Stáhtabealli ferte goit juohke válljejuvvon giela ektui dohkkehit uhcimustá 35 paragrafa dahje vuolleparagrafa. Dát lea ng. minimumsuodjalanprinsihppa.

Dan dihte sáhttáge dadjat, ahte Giellavuodđogirji addá stáhtaide vejolaš- vuoda válljet man rádjai ja man viidát leat gárvásat sierra guovllu- dahje vehádatgielaid suodjalit. Dát «a la carte»-lahkonanvuohki orru leamen hui pragmatálaš nu, ahte joba seamma stáhtas sáhttet váldot vuhtii ii-virg- gálaš gielaid dilálašvuodaid erohusat ja ná dohkkehuvvot daidda heivvolaš suodjalandássi. Goit stáhtat eai sáhte friija válljet mo barget. Dat fertejit válljet Giellavuodđogirji dásis III mearrádušaid «juohke giela dilálašvuoda mielde». Dát fas mearkkaša, ahte vuolit/heajut molssaeaktu sáhttá válljejuvvot dalle go bajit/garrasut molssaeavttuid ii leat jierpmálaš dohkkehit.

2.3. Giellavuodđogirji ollašuhhtin ja gohcinmekanisma

Juohke soahpamuša beaktiviluohta lea gitta das, mo dan ollašuhhtin lea dáhk- kiduvvon. Giellavuodđogirjii lea mekanisma, mainna sáhttá systemáhtalač- čat gohcit (čuovvut) ollašuhhtima. Giellavuodđogirji álbmotlaš heiveheami gohcinmekanisma ii vuodđuduva váidalusaid dahkamii ja duopmostullui, muhto dat vuodđuduvvá čielggadusaide, maid soahpamušoassebealit dahje stáhtat galget addit mearreáiggiide Eurohpa ráđi ministtarkomiteai. Golmma jagi gaskkain addojuvvon mearreáigečielggadusat galget govvidit politih- ka, mii čadahuvvo, ja daid doaibmabijuid, maid soahpamušoassebealit leat dohkkehan. Vuosttas čielggadus addojuvvu goit juo jagi geažes Giel- lavuodđogirji ratifiserema. Guđege gohcinmuttu oktavuodas addojit gol- bma sierra áššebáhpára: a) stáhta čielggadus dahje mearreáigeraporta, b) Giellavuodđogirji ollašuhhtima gohcci áššedovdikomitea (the Committee of Experts) árvvoštallančielggadus dahje raporta ja c) Eurohpa ráđi ministtar- komitea (the Committee of Ministers) ávžžuhusat. (European Charter for Re- gional or Minority Languages. Strasbourg, 5.XI.1992: Part IV, artikla 15.)

Gohcin álggahuvvo, go stáhta sádde iežas čielggadusa dahje mearreáigeraportta Giellavuodđogirjji ollašuhttimis Eurohpa ráđđái, iešalddes áššedovdikomiteai. Dát raporta maid almmustahtto. Eurohpa ráđđi lea vuodđudan áššedovdikomitea (the Committee of Experts), man bargun lea gohceit Giellavuodđogirjji ollašuhttima. Áššedovdikomiteas lea okta lahttu iešguđege soahpamušoassebeali nammii. Dát áššedovdikomitea dutká stáhtaid addin čielggadusaid. Dat maiddái skáhppo dábálaččat lassedieđuid riikkain gallestallama áigge. Ná skáhppojuvvon dieđu ja stáhta raportta vuodul áššedovdikomitea galgá bastit válbmet iežas árvvoštallanraportta ja evttohusaid Eurohpa ráđi ministtarkomitea várás. (European Charter for Regional or Minority Languages. Strasbourg, 5. XI.1992: Part IV, art. 16, 17.)

Eurohpa ráđi ministtarkomitea, mii lea Eurohpa ráđi mearrideaddji orgána, bealistis addá ávžžuhusaid soahpamušoassebeliide, stáhtaide, makkár doaimbajuid ja makkár politihka dat galget álggahit, vai dat bastet maiddái praktihkas deavdit Giellavuodđogirjjiis dohkkehuvvon čatnasumiid. (European Charter for Regional or Minority Languages. Strasbourg, 5. XI.1992: Part IV, artikla 16, paragrafa 3.) Giellavuodđogirjji heiveheami riikkumis eai čuovo ránggáštusarret go dat, ahte ministtarkomitea sáhtá garra-dahttit ávžžuhusaidis stáhtaide. Buot čielggadusat ja ávžžuhusat almmustahttojuvvojit.

Dehálaččat áššedovdikomitea barggus leat eanangoddegalledeamit. Dáin galledemiin áššedovdikomitea fápmudahtán golmma olbmo bargujoavkkuin lea vejolašvuhta deaivvadit soahpamušoassebeliiguin, guovlludahje vehádatgielaid ovtastumiiguin dahje servviid ovddasteaddjiiguin, guovddáš-, biire- ja báikkálašhálddaha virgeoapmahaččaiguin dahje eará oassebeliiguin ja olbmuiguin (oahpaheadjiiguin, duopmáriiguin jne), geain sáhtá geahččat leat dadjamuš áššái. Ná sáhtá dárkilastit soahpamušoassebeliid čielggadusaid ja oazžut duodalaš gova vehádatgielaid dilis ja maiddái Giellavuodđogirjji heiveheamis.

3. Vehádatgielat ja daid suodjaleapmi Suomas, Norggas ja Ruotas

Giellavuodđogirjji bodii riikkaidgaskaččat fápmui 1992. Suopma ratifiserii vuodđogirjji jagis 1994 ja Norga jagi ovdal (Application of the Charter

in Norway. Third monitoring cycle. 2007: 4; The third periodical report. Finland. 2006: 4). Ruotas Giellavuodđogirji bodii fápmui jagis 2000, goas dat maid ratifiserejuvvui (Application of the Charter in Sweden. 2nd monitoring cycle. 2006: 4). Ná Ruotasge našuvnnalaš vehádatgielat leat sirrejuvvon sisafárrejeaddjiid gielain ja lohkkoujvvojit guovllu- dahje territoriála giellan ja ii-guovllu- dahje ii-territoriála giellan.

Giellavuodđogirjji ratifiserema oktavuodas Suopma dohkkehii, ahte ruota-giella lea uhcit hálloujvvon giella ja sámegiella lea territoriála giella, guovllu vehádatgiella. Sámegiellan lohkkoujvvojit davvi-, anáraš- ja nuortalašsámegiella. Lassin Suopma lea ieš leamaš čatnašuvvan heivehit vuodđogirjji njuolggadusaid heivvolaš osiin ii-territoriála gielaide, románagillii ja eará ii-guovllugielaide, nugo ruoššagillii, tatárii ja jiddišii. Dan maŋná odđa vehádatgiellan lea gávnnavuvvon gárjilgiella, muhto das ii leat velá seamma vehádatgiellasajádat go ovdamearkka dihte sámegiela ja románagiela. (Initial Periodical Report. Finland 1999: 5–6; Application of the Charter in Finland. Third monitoring cycle. 2007: 7–9.) Duodalaččat gárjilgiella ii leat odđa giella, dasgo dat lea boarrásut go suomagiella ja lea Suomas hállon goit 1200 jagi. Suoma virgeoapmahaččat ledje vajálduhtán dán giela, várra politihkalaš sivaid dihte, muhto dál gárjilgiella lea sakka revitaliserejuvvon, ja proseassa lea jođus dohkkehit dan Giellavuodđogirjji suodjaleami vuollái. (Karjalan Kielen Seura r.y.)

Norgga ratifiserema oktavuodas Giellavuodđogirjji suodjaleami vuollái bohte territoriála giella, sámegiella (davvi-, lulli-, julev- ja nuortalašsámegiela) ja ii-territoriála gielat románagiella (dahje tattargiella) ja romanestiella. Kvenagiella oaččui Norggas territoriála vehádatgiela stáhtusa jagis 2006. (Application of the Charter in Norway. Third monitoring cycle. 2007: 4–5.)

Ruotas jagis 2000 dahkkoujvvon Giellavuodđogirjji ratifiseren vuodđudii odđalágan našuvnnalaš vehádatgiellapolitihka, man mielde našuvnnalaš vehádatgielaide lohkkoujvvojit territoriála gielat, sámegiela, suomagiella ja meänkieli ja ii-territoriála vehádatgielat, románagiella ja jiddiš (Application of the Charter in Sweden. 2nd monitoring cycle 2006: 5, paragrafa 10).

Čuovvovaččat lea čoahkkáigeassu das, mat leat Suomas, Norggas ja Ruotas historjjálaš našuvnnalaš vehádagat ja daid gielat, nugo dát stáhtat leat Giellavuodđogirjji ratifiserema oktavuodas dahje maŋná dohkkehan.

Tabella: Našuvnnaš vehádagat ja daid gielat Suoma, Norgga ja Ruotta láhkaásaheamis (Huss – Lindgren 2005: 273 mielde).

	Suopma	Norga	Ruotta
<u>Sámit</u>	davvisámeigiella	davvisámeigiella	davvisámeigiella
(álgoálbmot)	anárašgiella	lullisámeigiella	lullisámeigiella
	nuortalašgiella	julevsámeigiella	julevsámeigiella
		nuortalašgiella	
<u>Suopmelaččat</u>			suomagiella
<u>Ruottelaččat</u>	ruotagiella		
<u>Kvenat/ Durdnosleagi suopmelaččat</u>		kvenagiella	meāngiella
<u>Románat</u>	románagiella	románagiella	románagiella
		romanesgiella	
<u>Juvddálaččat</u>	jiddiš	jiddiš	jiddiš
<u>Tatárat</u>	tatárgiella		
<u>Ruoššat</u>	ruoššagiella		

Sámit leat álgoálbmot, muhto goit sámeigiellage lea välljejuvvon gullat Giella-
vuođđogirjji suodjaleami vuollái. Suoma tatáraid ii galgga sehkket tattariidda.
Tattarat lohkkojit románaidda. Tatárat leat fas Suomas ássi giellavehádat,
mii hállá durkalaš gielaide gulli tatárgiella. Sin lohkumearri lea sullii 900.
Suomas historjjálaš, našuvnnaš ruoššagiellavehádagat, ng. boaresruoššaid
lohkumearri lea sullii 5000, muhto buohkanassii ruoššagiellagat leat oktiibuot
badjel 37 000 ja ná leat maid stuorámuš vehádatgiellajoavku Suomas. (The
third periodical report. Finland 2006: 9.)

4. Mo eurohpaláš gohcinmekanisma suodjala sámegielaid?

Vehádatgiellapolitihkalaš váldolinjját leat Norggas, Suomas ja Ruotas hui seammasullasaččat, muhto goit erohusat gávdnoidit juo láhkasaheamis ja Giellavuodđogirjji heiveheamis ja ovddideamis. Dehálaš lea čielggadit mo soahpamušoassebeallestáhtat leat lihkostuvvan álbmotlaš lágaid ja Giellavuodđogirjji heiveheamis ja ollašuttimis. Jagi 2007 gaskkamuttu rádjai Suopma ja Norga guktot leaba addán golbma mearreáigeraportta ja Ruotta guokte. Dáin raporttain boahtá čielgasit ovdan mo soahpamušoassebealit leat, ovdamearkka dihte ovddidan iežaset gohcinvuogádaga ja mo leat lihkostuvvan gulahallat iežaset giellavehádagaiguin. (Reports and recommendations: State Periodical Report, Finland, Norway, Sweden.)

Eurohpaláš Giellavuodđogirjjis ja dan gohcinvuogádagas lea vuhton positiivvaláš váikkuhus sámegiela(id) priváhta ja almmolaš geavaheapmái. Eurohpa ráđi ministtarkomitea ávžžuhusat stáhtaide leat bidjan johtui mánggaid ođasmahttinproseassaid, mat gusket čuovvumii, láhkaásaheapmái, giela geavaheami nannemii, earret eará oahpahasas, medias, virgeoapmahaččain ja duopmostuoluin. Válddán dás ovdan moadde deháleamos bohtosa, nugo gohcinvuogádaga ovdáneami ja áitatvuloš unnit sámegielaid dili ovddideami.

4.1. Eurohpa ráđi ávžžuhusat nannet unnit sámegielaid

Ruotas sámegiella oaččui Giellavuodđogirjji ratifiserema bokte Giellavuodđogirjji III dási suoji (nannoseamos suoji) ja virggálaš stáhtusa territoriála giellan. Suomas ja Norggas lei dát dohkkeheapmi dáhpáhuvvan juo ovdal Giellavuodđogirjji ratifiseremiid. Goitge dán guovtti riikkasge našuvnnalaš giellaláhkaodasmahttin guoskkai praktihkas davvisámegillii. Dál davvisámegiela lea dáid riikkain buoremus dilli, go veardida eará sámegielaide ja vehádatgielaide.

Jagis 2000 Ruotas dahkkojuvvon ratifiseremat ledje vuodđun ođdalágan našuvnnalaš vehádat- ja giellapolitihkkii, nugo lean juo ovddabealde buktán ovdan. Našuvnnalaš vehádatgielat leat dovddastuvvon giellan, mat gullet čielgasit oassin Ruota historjái ja našuvnnalaš kulturárbái, ja daid galgá suodjalit ja ovddidit dan mielde. Lea vejolaš ahte vehádatgielaide guoskevaš eurohpaláš vehádatsoahpamušat dagahedje dan, ahte Ruota eiseválddit

dorvvastišgohte vehádatgielaid giellalágaid bokte. (Huss – Lindgren 2005: 253, 276–277.)

Norggas dahkkojedje jagi 2006 moadde vehádatgiellapolitihkalaš mearrádusa, vuosttažin, kvenagiella dohkkehuvvui vehádatgiellan ja nubbin, sámegiela hálddašanguovlu viiddiduvvui julevsámegiela árbevirolaš guovlluin, Divtasvuodna-guovlluin. Dat hálddašanguovllu viiddideapmi mearkkaša, ahte Giellavuodđogirjji oassi III guoská maid julevsámegillii. Dat rievdadus lea dehálaš, dasgo dan gielddas áset eanemus oassi julevsámegielhállin. (Application of the Charter in Norway. Third monitoring cycle. 2007: 9, paragrafat 42, 43.)

Norggas lullisámegielage suodjalusdilli lea buorránan, go jagi 2008 álggus maid lullisámegiela árbevirolaš guovlu, Snåasa, gullá sámegiela hálddašanguovlui, masa dalle gullet oktiibuot gávccii suohkana (Sámediggi. Sámegiela hálddašanguovlu Norggas viiddiduvvo). Snåasa gielda leige evttohan, ahte lullisámegiella maid galggašii gullat sámegiela hálddašanguovlui (Application of the Charter in Norway. Third monitoring cycle. 2007: 9–10, paragrafa 46).

Áššedovdikomitea lea guoddán stuorra fuola julev- ja lullisámegielaide hedjonan ja rašes dilis, dasgo hálliid lohku lea njiedjan sakka. Dan dihte eiseválddit ávžžuhuvvojit ain eanet rahčat dáid gielaide dili buorideami ovdii ja nannet oahpahusa ja oahpahusmateriáladili johtileamos lági mielde. Maiddái ministtarkomitea lea buot gohcimiid oktavuodas ávžžuhan eiseválddiid nannet julev- ja lullisámegielaide dili, ovdamearkka dihte skuvlen- ja oahpaheidili. (Application of the Charter in Norway. Third monitoring cycle. 2007: 9, paragrafat 41–45; Application of the Charter in Sweden. 2nd monitoring cycle 2006: 19, paragrafa 8; Recommendation RecChI (2006)4 of the Committee of Ministers of the European Charter for Regional or Minority Languages by Sweden, Recommendation 4.)

Ruotas lullisámegiela dilli lea ain heittot, go Ruota sámegiela hálddašanguovlu ii govčča lullisámegiela árbevirolaš guovllu. Ruotas lea gal čadahuvvon guorahallan suomagiela ja lullisámegiela birra, *Rätten till mitt språk*, mas evttohuvvo, ahte sámegiela hálddašanguovlu galgá stuoriduvvot ja guoskat maiddái lullisámegiellaguvlui (Sámediggi. Sámedikki giellabargu). Dán rievdadeami maid áššedovdi- ja Ministtarráđđi ávžžuhit eiseválddiid dahkat.

(Application of the Charter in Sweden. 2nd monitoring cycle. 2006: 64; Sámediggi. Sámedikki giellabargu.)

Suomas giellalágaid (suomagiela ja ruotagiela sihke sámegiela) ođasmahttinproseassa vuolgguhuvvui 1990-logu loahpageahčen. Dát ođasmahttinproseassa lei dárbblaš oppa giellaláhkaásaheami čielggasmahttima ja dan praktihkkii heiveheami álkidahttima dihte, muhto maiddá dan dihte ahte giellaláhkaásaheapmi heivehuvvui vástidit Suoma ođasmahtton vuodđolága (1995, 2000) ja ođđa riikkaidgaskasaš soahpamušaid (nugo Giellavuodđogirjji) njuolggadusaid (Seurujärvi-Kari 2005: 345–346).

Ođđa sámi giellalága olis anáraš- ja nuortalašgielaid dilli lea buorránišgohtán. Anárašgiella máinnašuvvo vuosttas geardde historjjás sierra giellan láhkaásaheamis jagi 2003 ođasmahtton giellalágas. Anáraš- ja nuortalašgiella návddašeaba ná Giellavuodđogirjji alimus dási, III dási, suodjaleami, mii addá II dási buoret suodjaleami. Sáhtá goit árvvoštallat, ahte lágalaš dohkkeheapmi lea addán bealistis giellahálliide jáhku iežaset gielaid boahhtevuhtii, nugo leamašan dilli eará gielaidge ektui. Anárašgiela ealáskahttindoaimmat álgguhuvvojede juo 1980-logus, go Anárašgiela searvi vuodđuduvvui. Giellahálliin lea bohciidan hállu oahpahit giela iežaset mánáide ja nuoraide ja muđuige ovttas bargagoahtit iežaset giela seailuheami ovdii. (Saamelaiskulttuurin ensyklopedia: Olthuis, Inarinsaamen kielitilanne.) Nuortalašgiela normerenbargu lea muhtin muddui gaskan, ovdamearkka dihte danin, go dán sámegielas váilu giellaoahppa, man sáhtášii geavahit giellaoahpahusas. Nuortalašgiela alit oahpahus ii leat datge čovdojuvvon.

Lágat eai goit iešalddes ovddit gielaid, muhto baicce dat ahte giella geavahuvvo buotlágan kommunikašuvvnalaš oktavuodain ja domenain. Eurohpa ráđđi ávžžuha virgeoapmahaččaid, earret eará juolludit fásta ruhtadeami anárašgielat ja nuortalašgielat gielabesiid bajásdoallamii ja doaibmamii ja bargat muđuige nannoseappot sámegiela oahpaheai- ja oahppamateriáladili buorideami ovdii (Recommendation RecChl (2007)7 of the Committee of Ministers of the European Charter for Regional or Minority Languages by Finland, Recommendations 1, 2).

Positiivvaláš lea, ahte sámegiela oahpahus lea ovddiduvvon mañimuš 30 jagi áigge ja sámegiella lea bures ealáskahtton. Goitge fuotnin ferte

atnit dan, ahte sápmelaččaid lohkumearri sámeguovlluin lea njiedjan ja lea ain njiedjain, ja erenoamážit ollu mánát ja nuorat áppet eará sajis go guovddášsámeguovlluin, ovdamearkka dihte Suomas 70 proseantta vuollil skuvllaahkásaš mánáin áppet juo olggobealde Sámiid ruoktoguovllu. Ná bealli mánáin, geain eatnagat gullet uhcit sámegielaid hálliide eai oaččo mangelágan oahpahusa iežaset gielas. (Application of the Charter in Finland. Third monitoring cycle. 2007: 7, paragrafa 29.)

Oppalohkáii sáhtta dadjat ná, ahte Eurohpalaš gohcinvuogádat lea leamaš maid sámegielaide mearkkašahti, erenoamážit danin, go unnit sámegielaid áitatvulošvuotta ja boahhtevuotta lea beaktileappot loktejuvvon oidnosii ja debáhttii.

4.2. Gielalaš vuoigatvuođaid gohcinvuogádagaid nannen našuvnnaš dásis

Positiivvalaš áššin ferten máinnašit, ahte Suopma lea addán olggos dieđáhusa ieš giellaláhkaásaheami heiveheamis, Stáhtaráđi dieđáhus giellaláhkaásaheami heiveheamis (Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006). Dieđáhus sisttisdoallá áigeiguovdilis geahčastaga ja dárkilis loguid guovllu- ja vehádatgielain. Dán dieđáhusa sáhtta atnit buorin ovdamearkan giellalága heiveheami gohcinmekanismmas, vaikko nugo dieđáhusas daddjo, álbmotlaš giellaláhkaásaheami «gohcin dárbbáša earáge gohcinmekanismmaid» (Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006: 73). Vuoigatvuohtaministerijas, masa lágaid čuovvun Suomas gullá, lea vuođđudan dán proseassa várás odđa orgána, *Giellaáššiid ráđđádallangotti* gohcinvuogádaga ovddideami várás. Dán orgánii lea maid Sámediggi válljen ovttá ovddasteaddji (Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2006: 5).

Suomas Sámi giellalága čuovvun lea lágas mearriduvvon. Giellalága ja gielalaš vuoigatvuođaid čuovvun gullá vuosttažettiin Sámediggái, muhto maid eará eiseválddiide, maidda giellaláhka guoská. Sámi giellalága 28 § mielde, «Bearraigeahčču ja čuovvun. Juohke eiseváldi bearraigeahččá iežas doaimmasuorggis dán lága čuovvuma. Sámediggi čuovvu dán lága heiveheami ja sáhtta addit ávžžuhusaid giellaláhkaásaheapmái laktáseaddji gažaldagain ja dahkat álgagiid daid vigiid divvuma várás, maid dat fuomása.» Sámi giellalága 29 § mielde sámegiela doaimmahat ovttas giellaráđiin addet válgabajiid mielde Sámediggái dieđáhusa sámegiela láhkaásaheami

heiveheamis sihke sápmelaččaid giellalaš vuoigatvuodaid ollašuvvamis ja gielladiliid ovdáneamis. (Sámi giellaláhka 1086/2003.) Vuosttas dieđáhus lea dohkkehuvvon Sámedikki giellarádis jagi 2007 loahpas, ja dohkkehuvvo loahpalaččat jagi 2008 álggus.

Norgga Sámedikki lágas § 3-12 daddjo gohcinvuogádagas hui almmolaččat: «Sámediggi dieđiha juohke njealját jagi Gonagassii mo sámegiela dilli lea Norggas» (Láhka geassemánu 12. b. 1987 nr. 56: Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid birra (sámeláhka)). Das ii čielgasit mearriduvvo, maid ja mo galgá čuovvuma dahkat, galgágo čuovvut giellalága mearrádusaid ja giellalaš vuoigatvuodaid ollašuttima vai čilget almmolaš gielladili ja -geavaheami.

Eurohpa ráđi raporttaid mielde Norggas eiseválddit leat goit váldán duodalaččat Giellavuodđogirjji mearrádusaid nannet monitorieren- ja koordinerenbarggu gaskal Sámedikki ja stáhta guovddásseiseválddiid. Eurohpa ráđi bargun lea namalassii gohcit stáhtaid doaimmaid. Norga lea maid ovddežis lasihan ruhtadeami nannet ekonomalaš vejolašvuodaid báikkálaš dásis ordnet oahpahusa sámegielas ja sámegillii ja ovddidit oahpaheaddjiskuvlema. (Application of the Charter in Norway. Third monitoring cycle. 2007: 20, art. 8, paragrafat 121, 123.)

Kultur- ja girkodepartemeantta ja Sámedikki álgagis Sámi Instituhtas lea dahkkojuvvon guokte giellalága giellanjuolggadusaid árvvoštallanraportta, main mañit raporta, *Evaluering av samelovens språkregler*, lea almmustahtton internehtas jagis 2007. Raportta dahkkit leaba Svanhild Andersen ja Johan Strömngren. Sudno bargun lei addon sámelága giellanjuolggadusaid evalueren. Barggu fápmudahttimii gullet ollu gažaldagat, mat gusket lága mearrádusaide, muhto maddái lága gohcimii ja váikkuhusaide sihke sámegiela geavahepmái sierra eiseválddiin (Andersen – Strömngren 2007: 4.) Raporttas čilgejuvvo, ollašuvvetgo sámegiellalágas ásahuvvon ulbmilat praktihkas, geavahuvvogo sámegiella doarvái virggálaš giellageavahandomenain, eiseválddiin, man muddui sámegiellalága giellanjuolggadusat váldojit vuhtii ja ollašuttujit eiseválddiin sihke čuvvotgo sámegiellalága giellanjuolggadusat riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid, erenoamážit Giellavuodđogirjji mearrádusaid.

Oktan loahppaboadusin lea, ahte sámegiellalága giellanjuolggadusat galgga-

šedje buorebut heivehuvvot riikkaidgaskasaš geatnegasvuodáide ja prinsihpaide. Raportta mielde «sámelága giellamearrádusat eai ollašuite buot mearrádusaid vehádatgielaid soahpamušas, mii lea hui viiddis ja dárkilis dokumeanta ja mii vuodduduvvá dahkkon válljemiidda». Sámeláhka ii sisttisoala buot sámegillii guoski našuvnnalašge mearrádusaid. (Andersen – Strömngren 2007: 96.) Raporttas deattuhuvvo maid, ahte dán evaluerenbarggu ii sáhte govvidit «viiddis giellanjuolggadusaid ja dasa gullelaš mearrádusaid guorahallamin», ovdamearkka dihte váilelaš áiggi, ruhtadili ja menddo unna materiála dihte (Andersen – Strömngren 2007: 7–8). Danin leage dan mielde dárbu ain eanet árvoštallat sámiid gielalaš vuoigatvuodáid ja sámegiela ealáskahttima. Maiddái dárbu buoret oktasašbargui badjel rájáid deattuhuvvo raporttas. Evttohuvvo, ahte dahkkojuvvošii viidát evalueren, mas veardiduvvošedje sihke láhkadeaksta, gohcinvuogádat ja sámegiela sajádat sihke sámegiela hálddahusguovllu siskkobealde ja olggobealde ja mii maid vuodduvušašii stuorát materiálii. (Andersen – Strömngren 2007: 7–8, 96.)

Ruotas sámegiellalága ja sámiid gielalaš vuoigatvuodáid gohcinortnegis eai gávdno erenoamáš lágalaš mearrádusat. Gohcinvuogádat ii mearriduvvo Sámedikki lágas iige sámegiellalágas. (Láhka. Riekti geavahit sámegiela hálddahuseiseválddiin ja duopmostuoluin; almmustuvai juovlamánu 9.b. 1999, Sametingslag 1992:1433).

Ruotas lea dahkkon našuvnnalaš vehádagain ja gielain čielggadus, mii vuodduuvvá golmma oassedutkamuššii. Bohtosat leat almmustahtton jagis 2005 namain *Nationella minoriteter och minoritetsspråk*. Dutkamušaid ulbmilin lei guorahallat Eurohpa ráđi vehádatsoahpamušaid heiveheami našuvnnalaš dássái, doarjjavuogádagaid vehádatgielaid ovddideami várás ja Norrbottena leanas maiddái Ruota vehádatgiellalágaid geavaheami ja doaibmabijuid. (Nationella minoriteter och minoritetsspråk 2005: 3, 10). Norrbottena leana leanaráđi vuodđudan bargojovkui, man bargun lea čilget odđa giellalágaid váikkuhusaid vehádatgielaide, gullá maid Sámedikki ovddasteaddji (Teilus 2003/2004: 13). Dutkamušain ii goit giddejuvvo stuorra fuopmášupmi Giellavuodđogirjji ratifiserema váikkuhusaide našuvnnalaš giellaláhkamearradusaide iige gohcinvuogádahkii. Stáhta reporteren Eurohpa ráđđái adno váilevažžan, dasgo vehádatgielaid duodallas dilli ii leat doarvái dárkilit čilgejuvvon. Čielggadusa mielde Giellavuodđogirjji ratifiserema manjá vehádagaid váikkuhanvejolašvuodát servodat- ja vehádatgiellapolitiikkii leat goit buorránan, muhto dárbbášit

goit ain lasihuvvot. (Nationella minoriteter och minoritetsspråk 2005: 14, 34–35).

Ruota Sámediggi lea ohcagoahtán odđa vugiid sámegiela dili ja geavaheami buorideapmái. Dat lea, earret eará heaittihan iežas giellaráđi ja vuodđudan dan sadjái ávžžuhandoaibmaráđi (kampanjaráđi) jagis 2007. Odđa ávžžuhandoaibmaráđi bargun lea, earret eará «dárkkistit giellaláhka-ásaheami geavaheami», mii lea oalle eahpečielga mearrádus. Dárkilut mearrádusat giellalága ja gielalaš vuoigatvuodaid gohcinortnegis eai leat dänge oktavuodas gávdnamis. Dát odđa ráđđi lea oaivvilduvvon jodihit ng. ávžžuhusdoaimma (kampanja) ja ná ealáskahttit sámegielaide. (Sámediggi. Giellaávžžuhusdoaimma.) Ráđi praktihkalaš bohtosat eai oidno velá. Ruota Sámediggi, nugo maid Suoma ja Norgga Sámedikkit, nammada miellahtuidis sámiid oktasaš giellalávdegoddái. Giellalávdegottis leat mielde buot sámegielaide ovddasteaddjit, ja dat doaibmá sámii parlamentáralaš ráđi vuolde. Dan doaibman lea maid čuovvut giellalágaid ollašuhttima iešguđet riikkas. Datge ii leat buvttadan raportta giellalágaid doaibmamis praktihkas. (Sámediggi. Sámedikki giellabargu.)

Loahpas, našuvnnalaš dásis gohcinvuogádat orru gáibideamen ain nanne- ma. Suomas lea buoremus gohcinortnet, dasgo dat lea lágas čielgasit mearriduvvon, ja dasa lassin sámearáđi vástideaddji vuoigatvuodaministeriijas lea vuodđuduvvon bargujoavku ain buoridit gohcinvuogádaga. Norggas lea sámelágas mearrádus dieđihit Gonagassii sámegiela dilis, muhto gohcinortnegis galggašii dárkkileappot mearriduvvot lágas, ja dasa lassin lea dárbu heivehit sámelága ja sámegillii guoskevaš mearrádusaid Giellavuodđogirjji ja *Našuvnnalaš vehádagaid suodjaleapmái guoskevaš rápmasoahpamuša* mearrádusaide. Ruotas eai gávdno láhkamearrádusat gohcinvuogádagas, vaikko mánggat čielggadusat ja raporttat vehádatgielaide dilis sihke vehádatgiellalágaid ja Giellavuodđogirjji mearkkašumis ja váikkuhusain vehádatgielaide leat dahkkojuvvon. Eurohpa ráđi ministarráđđi lea ávžžuhange Ruota eiseválddiid dohkkehit čielga sámegiellanjuolggadusaid ja vuodđudit lágain našuvnnalaš doaimmahaga, man ovddasvástádussan lea čuovvut giellalágaid ollašuhttima (Application of the Charter in Sweden. 2nd monitoring cycle. 2006: 64). Ruota Sámedikki giellaráđi heaittiheapmi maid bohcciidahtá gažaldagaid das, mo dát odđa ráđđi sáhtášii buorebut ovddidit sámegiela dili go Norggas ja Suomas doaibmi giellaráđit. Dasa lassin orru váilumin harmoniija juo dáid giellaorgánaid ektui, dasgo

Ruota Sámedikki odđa giellaorgána namuhuvvo dušše «kampanjaráđđin» ja dan bargogovva báhcá menddo almmolaš dássái.

5. Loahpahuš

Giellavuodđogirji lea dynamalaš instrumeanta, ja soahpamušbealit sáhttet dohkkehit odđa geatnegasvuodaid vehádatgielaid ektui, nugo daid geatnegasvuodaid viiddideapmi guoskat odđa vehádatgillii, nugo kvena- ja meän-gielaid ektui lea dáhpáhuš. Norggas sáme giela hálddašanguovlu viiddiduvvui vuos julevsáme giela árbevirolaš guovlluin, Divtasvuodna-guovlluin ja jagi 2008 álggus maiddái lullisáme giela árbevirolaš guovlluin, Snåasain. Danin soahpamušbealit fertejit čuovvut sierra giellahálliid dili ja ná sihkkarastit daid vuordamušaid ja doalahit bistevaš oktavuoda vehádatgielaid hálliiguin ja ná nannet gielalaš vuoigatvuodaid ja olmmošvuoigatvuodaid. Vehádatsearvvit ja -institušuvnnat fertejit čohkket ja dievasmahttit olles áiggi dieđu ja giddet ráđđehusa fuopmášumi ovddidandárbbuide. Dáid bargguid dihte juohke Sámedikkis fertejit leat maid čielga mearrádušat gohcinvuogádagain ja -mekanismmain. Sámediggi goit dovda buoremusat sáme gielaid dili ovdáneami ja váilevuodaid.

Sávvamis Giellavuodđogirjji systemáhtalaš gohcinvuogádat lihkestuvvá ain buorebut dorvvastit sámiid gielalaš vuoigatvuodaid, sealluhit gulahallama Eurohparádi vehádatgielaid áššedovdikomitea ja soahpamušoassebeliid gaskkas, ja iešgudege soahpamušoassebeali ja dan soahpamušbeali guovllus hállon vehádatgielaid ja vehádatgiellahálliid gaskkas. Dehálaš lea maid lasihit sierra gielaid hálliid gaskasaš gudnejahttima ja nuppástuhttit olbmuid oainnuid ovddeža ektui ain miehtemiellalabbon vehádatgielaid hárrái, Giellavuodđogirjji dat leage máinnašuvvon oktan buot deháleamos ulbmiliin ja prinsihpain.

Gáldolistu

ANDERSEN, SVANHILD – STRÖMGREN, JOHAN 2007: *Evaluering av samelovens språkregler / Sámelága giellanjuolggadusaid evalueren*. Utredning/ Čielggadeapmi 1/2007. [Guovdageaidnu]: Sámi Instituhtta. (www.regjeringen.no/upload/KKD/Kultur/Evaluering%20av%20

- samelovens%20språkregler.pdf) (24.1.2008).
- Application of the Charter in Finland. Third monitoring cycle.* 2007. – http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/2_Monitoring/Monitoring_table.asp#TopOfPage (15.5.2007). [Committee of Experts' evaluation report, Finland, date of adoption 23.3.2007].
- Application of the Charter in Norway. Third monitoring cycle.* 2007. – http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/2_Monitoring/Monitoring_table.asp#TopOfPage (15.5.2007). [Committee of Experts' evaluation report, Norway, date of adoption 1.12.2006].
- Application of the Charter in Sweden. 2nd monitoring cycle.* 2006. – http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/2_Monitoring/Monitoring_table.asp#TopOfPage (15.5.2007). [Committee of Experts' evaluation report, Sweden, date of adoption 23.3.2006].
- European Charter for Regional or Minority languages.* Strasbourg, 5.XI.1992. – http://www.coe.int/T/E/Legal_Affairs/Local_and_regional_Democracy/Regional_or_Minority_languages/1_The_Charter/List_Charter_versions.asp#TopOfPage (15.5.2007).
- Framework Convention for the Protection of National Minorities.* Strasbourg, 1.II.1995. – <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/157.htm> (24.1.2008).
- HUSS, LEENA – LINDGREN, ANNA-RIITTA 2005: Monikielinen Skandinavia. – Marjut Johansson – Riitta Pyykkö (doaim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* s. 246–280. Tampere: Gaudeamus.
- Initial Periodical Report. Finland* 1999. – http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/2_monitoring/2.2_States_Reports/Finland_report1.pdf (15.5.2007). [Initial Periodical Report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter].
- JOHANSSON, MARJUT – PYYKKÖ, RIITTA 2005: Johdanto: monikielisyys ja kielipolitiikka. – Marjut Johansson – Riitta Pyykkö (doaim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* s. 9–26. Tampere: Gaudeamus.
- Karjalan Kielen Seura r.y.* – www.karjalankielenseura.fi (24.1.2008).
- Kielilaki 6.6.2003/432.* – <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423>

(15.5.2007).

- KULONEN, ULLA-MAIJA 2005: Language. – Ulla-Maija Kulonen – Irja Seurujärvi-Kari
- Risto Pulkkinen (doaim.), *The Saami – A Cultural Encyclopaedia* s. 176. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 925. Vammala: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Láhka geassemánu 12. b. 1987 nr. 56: Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid birra (sámeláhka)*. – www.regjeringen.no/se/dok/Lagat-ja-njuolggadusat-/Lover/Lahka-geassemanu-12-b-1987-nr-56-Samedik.html?id=449701 (24.1.2008).
- Láhka. Riekti geavahit sámigiela hálddahuseiseválddiin ja duopmostuoluin; almmustuvai juovlamánu 9.b. 1999*. – www.sametinget.se/2752. (24.1.2008).
- MORING, TOM 2005: Eurooppalainen vähemmistökielipolitiikka. – Marjut Johansson – Riitta Pyykkö (doaim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* s. 74–97. Tampere: Gaudeamus.
- Nationella minoriteter och minoritetsspråk*. 2005. Stockholm: Riksdagsstryckeriet. – http://www.riksdagen.se/upload/Dokument/utskotteunamnd/200405/ku/uppfoljningsarbete/RFR_200405_KU_3.pdf
- Recommendation RecChl (2007)7 of the Committee of Ministers of the European Charter for Regional or Minority Languages by Finland*. – http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/2_Monitoring/Monitoring_table.asp#TopOfPage (15.5.2007). [Committee of Ministers' Recommendation, Finland, 21.11.2007].
- Recommendation RecChl (2006)4 of the Committee of Ministers of the European Charter for Regional or Minority Languages by Sweden*. – http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/2_Monitoring/Monitoring_table.asp#TopOfPage (15.5.2007). [Committee of Ministers' Recommendation, Sweden, 27.9.2006].
- Reports and recommendations: State Periodical Report, Finland, Norway, Sweden*. – www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/2_monitoring/Monitoring_table.asp#TopOfPage (24.1.2008).
- Saamelaiskulttuurin ensyklopedia: Olthuis, Marja-Liisa, Inarinsaamen kielitilanne*. – [http://www-db.helsinki.fi/cgi-bin/thw?\\${APPL}=saami&\\${BASE}=saami&\\${THWIDS}=0.46/464396&\\${MAXHITS}](http://www-db.helsinki.fi/cgi-bin/thw?${APPL}=saami&${BASE}=saami&${THWIDS}=0.46/464396&${MAXHITS})

- =5000&\${HTML}=docu2&\${THWURLSAVE}=46/464396&\${TRIPSHOW}=form=biblfi (15.12.2007). [www-db.helsinki.fi/saami].
- Sámi giellaláhka 1086/2003*. – <http://www.finlex.fi/data/saame/20031086a.pdf> (15.5.2007).
- Sametingslag 1992:1433*. – www.notisum.se/rnp/sls/lag/19921433.htm (24.1.2008).
- Sámediggi. Giellaávžžuhusdoaimma*. – www.sametinget.se/2898 (24.1.2008).
- Sámediggi. Sámedikki giellabargu*. – www.sametinget.se/2895 (24.1.2008).
- Sámediggi. Sámegiela hálddašanguovlu Norggas viiddiduvvo*. – www.sameetinget.no/Artikkel.aspx?AId=2056&back=1& (25.1.2008).
- SEURUJÄRVI-KARI, IRJA 2005: Saamen kieli ja saamelaisten kielelliset oikeudet 2000-luvulla. – Marjut Johansson – Riitta Pyykkö (doaim.), *Monikielinen Eurooppa. Kielipolitiikkaa ja käytäntöä* s. 338–357. Tampere: Gaudeamus.
- Suomen perustuslaki 11.6.1999/731*. – <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> (15.5.2007).
- TEILUS, MICHAEL 2003/2004: *Start för en offensiv samisk språkpolitik. Handlingsprogram*. – www.sametinget.se/1511 (24.1.2008).
- The third periodical report on Finland on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages*. 2006. – http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/local_and_regional_democracy/regional_or_minority_languages/2_monitoring/2.2_States_Reports/Finland_report3.pdf [The third periodical report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with Article 15 of the Charter. Finland.]
- Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta*. 2006. Helsinki: Edita. [Engelasgillii lea almmustuvvan: *Report of the Government on application of language legislation 2006*. Helsinki: Libris Oy].

The European Charter for Regional or Minority Languages and the results of its application on the Sami languages

In this article I deal with the European Charter for Regional or Minority Languages and the results of its application on the Sami languages in Finland, Norway and Sweden. The Charter entered into force in March 1998. By the end of 2007 it had been ratified by 22 states. The European Charter for Regional or Minority Languages is the only international legal instrument that exclusively addresses issues related to the protection and promotion of linguistic diversity. The main purpose of the Charter is cultural, that is to protect regional or minority languages spoken in different member states of the Council of Europe, thereby preserving the cultural wealth of our continent.

First, I discuss, the purpose and principles of the Charter and then, the protection and promotion of the Sami languages, and in conclusion, the main results of its application on the Sami languages in Finland, Norway and Sweden.

The article is mostly based on the reports and recommendations submitted during the monitoring cycles of the Charter of the Council of Europe. The study applies the concepts of Sámi language, minority language, linguistic rights and legal regulations. I approach the issue from the perspective of language policy, which is theoretically linked to sociolinguistics.

Irja Seurujärvi-Kari

Sámegiela ja -kultuvrra lektor

Suomelaš-ugralaš ossodat, Helssega universitehta

Eurohpa ráđi guovllugielaide dahje vehádatgielaide guoski vuodđogirjji

áššedovdikomitea miellahttu

seurujar@mappi.helsinki.fi

Fra noaidien verden til forskerens

HOËM, ANTON:

*Fra noaidiens verden til forskerens.
Misjon, kunnskap og modernisering i
sameland 1715–2007.*

Oslo, Institutt for sammenlignende
kulturforskning: Novus forlag. 2007. 531 s.

Árvvoštalli:

JAN HENRY KESKITALO

Sámi allaskuvla

Vuot lea ođđa girji almmuhuvvon Anton Hoëma gieđas. Girji lea boadus dutkanprošeavttas mii lea bistán mánnga logijagi. Dutki álgojurdda prošeavttain lei čalmmustahttit Unjárgga Stuuravuona árgabeaivvi 1800–1900-jahkečuđiid molsašumis. Muhto nugo Hoëm ieš čilge, barggadettiin fáttáin son dan rievdadii Unjárgga giełdda skuvlavázzimii ja servodatrievdamii. Girječálli almmuha dehálažžan čilget sihke servodat- ja skuvlarievdamas.

Son lea ieš riegádan ja bajásšaddan mánggakultuvrralaš birrašis. Dát lea sutnje addán sihke ipmárdusa ja lagasvuoda dáid áššiide. Son lea oahpis dilálašvuhtii gos rievdan leamaš mihtilmas ja dábalut go ráfi ja rievdda-keahtesvuolta. Su mielas skuvlla ja servodaga ovttasdoaimmama čielgga-deapmi lea mávssolaš. Dan dihtii berre čielggadit skuvlla doaimma mearkkašumi dakkár ovttasdoaimmamis. Su fáddán lea teorehtalaččat geahččalit čielggadit mo skuvla eaktuda, ja guđe bohtosiiguin váikkuha ovttaskas olbmo ja servodaga.

Skuvlla ja servodaga ovttasdoaimma leage Hoëm juo ovdal mángga dut-

kanbarggu oktavuodas čielggadan ja čuovvulahtán. Juo 1960-jagiid álggus son pedagogihka magisternákkusčilgehusastis ovdanbuvttii dieđuid sámi skuvladiilis, dieđuid maid dadistaga viidát bargguid oktavuodas čiekŋudahtii 1960-jagiid mielde. 1976:s son almmuhii dutkamušaidis *Makt og kunnskap* (Fápmu ja máhttu) ja *Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk?* (Fidnogoibmi, siidaguoibmi, sápmelaš vai dáža?), dasto čiekŋudii sosialiserema teoriijai *Sosialisering* (Sosialiseren) jagis 1978. Girjii *Taken to Extremes. Education in the Far North* jagis 1996 Hoëm čájeha ovtas Frank Darnellain mo teoriija heive oktii duohtadiliin riikkaidgaskasaččat davviguovlluin. Gaskkas lea maiddá su girji ovtas Arild Tjeldvollain jagis 1980: *Etnopolitikk som skolepolitikk* (Etnopolitihka skuvlapolitihkkan). Dát girji lea gálđočkákkáldat Finnmákkuskuvlla birra gelddolaš áigodagas skuvlla- ja servodaga ovtasdoaimmamis. Dát govvida skuvlla doaimmama etnikkalaččat marginála guovllus 1900-áigelogu álggogeahčen. Girji lea vuodđuduvvon árvoštallamii doahpaga in dáruiduhttin, rasisma, etnisitehta ja urbaniseren.

Fáddá

Čáli áigumuš leamaš guovttesuorat: vuos čielggadit Várjjat-guovllu skuvlla ja servodaga dili, ja dasto viidásat ovdánahttit obbalaš ipmárdusa skuvlla ja servodaga ovtasdoaimmamis. Barggu fáddán leamaš Várjjat-siidda skuvlavázzin ja diehtu viehka viiddis áigodagas. Dat gokčá áiggi Thomas von Westena vuosttaš miššuvnnamátkki rájes Finnmákkus gitta otnáži. Su metodalaš áigumuš lea pedagogalaš teoriija ovtastahttit historjjálaš lahkonaŋvugiin. Dáinna vugiin galgá leat vejolaš einnostit mat leat vurdojuvvon deataleamos váikkuheaddji beallin skuvlla ja servodaga oktavuodas. Máhttu ja máhtu mearkkašupmi lea čáli mielas dakkár oktavuodas deatalaš ja miellagiddevaš bealli. Áššái gullá maid cuiget guđe siskkáldas bealit skuvllas váikkuhit skuvlla doibmii ja bohtosiid meriide. Nu leage áigumuššan temáhtalaččat čielggadit skuvlla duohta mearkkašumi Várjjat-siiddas áiggiid čađa.

Sisdoallu

Girji lea juhkkuojuvvon viđa oassái. Vuosttaš oasis girječálli čilge barggu teorehtalaš beali. Čálli ovdanbukta dás mii bat dagaha ja ovddida servodat-rievdama. Álbmoga ja servodaga dovdomearkan lea siskkáldas gealdagasdilli mii čadat mearkkaša rievdama. Servodaga dásiin dát dáhpahuvvo iešguđet osiid bokte, ja iešguđet servodagaid gaskkas. Makrodásis lea dilálašvuohta servodaga surggiid gaskkas mii dagaha rievdama, go sierranas surggiin rievdan dáhpáhuvvá iešguđet leahtuin. Mikrodásis fas olbmuid gaskavuodát ja árvvut dagahit rievdama.

Nuppi oasis *Noaidiens verden og misjonens* (Noaidi ja miššuvnna máilbmi) meannuda girječálli Várjjat-guovllu rievdama áigodagas 1700–1810. Dás bohtet ovdan demográfalaš dieđut, guovllu sámi servodaga organiserenmálet ja kultuvrra materiála vuodđu. Dás čilgejuvvojit miššuvdnii gullevaš áššit dego ásaheapmi, hálddašepmi ja miššuvnna oktavuoha sámiiguin. Viidáset čilgejuvvo oahpahusa lágideapmi oktan skuvlabohtosiiguin. Dán oasisge nugo eará osiin gávndat čoahkkáigeasu. Loahpas čilgejuvvojit servodatrievdama iešvuođat, rievdan ja joatkevašvuohta. Dás gávndat omd. miellagiddevaš dulkomiid árbevirolaš oskku ja miššuvnna gávnadeamis. Mii oahpásnuvvat mo dán guovllus diet váikkuhii olbmuid ipmárdussii iežaset oskku hálddašepmái. Dás bohtá maid ovdan mo guovllus sajáiduvvagohte ođđalágan ásašusat boađusin servodaga sosiála nuppástumis, ja maiddái iešalddis oassin das.

Goalmát oasis čálli meannuda Várjjat-guovllu dili rievdama áigodagas 1808–1917. Prinsihpalaččat dás govviduvvojit čiekŋalit ja govdadit deatalaš bealit guovllu dilálašvuođas. Miellagiddevaččat čilgejuvvo mo sámit besse miššuvnnaáiggi maŋŋil, soames áiggi goit, mearridit oskuipmárdusa. Dat attii dihtolágan kultuvrralaš eallinipmárdusa. Seammás ain doibme árbevirolaš ásašusat, buohtalaga ođđa ásašusaiguin. Skuvla ges, bealistis, govahallojuvvo dál sierra ásašussan mas ii leat čanastat báikegoddái iige guovllu kultuvrii. Girječálli namuha maid oktasaš kultuvrra, Finnmárkku kultuvrra, vuhttogoahit. Stuorit historjjálaš dáhpáhusat, dego ruošša revolušuvdna, váikkuha sámi servodahkii. Guovllu rádjágidden mearkkaša guovllu šaddat Norgga ja oarjemáilmmi váikkuhusa vuollái. Dát botkii vejolašvuođa joatkit ovddeš servodathámi. Seammás mielddisbuvttii amas differensierema ja spesialiserema.

Dáinna vuolgáge njealját oassái. Dat govvida odđa servodaga hábmema processii 1900-jagiid čađa. Mii oaidnit mo sámi servodat rievdá. Máhtu ipmárdus ja hálddašeapmi mii ovdal lea vuolggahuvvon báikkálaččat, hilgojuvvo ásaahasaid bokte. Skuvla lea konteakstafriddja. Objektiiiva máhttu gártá maid skuvlla ideálan. Muhto de oaidnit mo dađistaga ihtigohtet sámi vuostebáru, sámi jurdagat ja ásaahasat. Odđa oktasaš govastagat huksegohtet sámi servodahkii ođasmáhtton hámi. Formála oahppu oážžu saji. Dieđasurggiid bokte huksejuvvon máhttu oážžugoahhtá dađistaga árvvu sámi servodagas. Muhto dát proseassa mielddisbuktá mánga hástalusasa ovttaskas olbmui ja sámi servodahkii. Skuvlla ja oahpahusa rolla lea rievdan. Odđa rollat buktet odđa hástalusaid. Ođasmahttin ja moderniseren lea prošeakta masa sámi servodat dárbaša earalágan skuvlla ja oahpahusa. Muhto mii sáhttit seamma prinsihpaid vuohttit dänge proseassas go eará servodatrievdademiin.

Viđat oasis sáhtta dadjat girječálli govahallá sámi akademiserema proseassa, ja daid hástalusaid maid sámi dutkit ja sámi servodat vásihit lávkedettiin dutkanmáilbmái. Dás leat mii buohkat oasseváldit, ja nu sáhtta oassi addit buriid ságastallanvuoduid masa fágaolbmot berrejit searvat. Nu searvat mii otne buohkat dán processii.

Gáldut, dieđut ja dutkanvuohki

Girječálli ávkkástallá earáid dutkama, muhto geavaha dutkanbohtosiid dán barggu earenoamáš fágalaš oktavuodas. Muđui čálli geavaha dieđuid maid ieš lea čohkken árkiivvain ja jearahallamiid bokte. Ovddešáiggi dili ovdanboahhtá guovtti váldovuogi mielde. Nubbi vuohki lea miššuvnnaáiggi dáhpáhusaid čilgen. Vuodđodieđut leat nu mo leat čilgejuvvon miššuneara dahje eará oasseváldi čállosiin. Dat adnojuvvojit duohta dili govahallamin. Oasseváldiid daguid ja ipmárdusaid čilgejuvvo árvvoštallo duohta diehtun, vaikko vel sáhtta daid ipmirdit idealiserejuvvon dáhpáhusan. Ii dahkko guđegelágan árvvoštallan gáldu duohtavuodas dahje doallevašvuodas. Dát lea dihtomielaláš dahkku čálli bealis. Nubbi vuohki lea ges miššuvnna áiggi čilget earáid oainnuid bokte. Dáid gálduid ges lea čálli árvvoštallan árvvu ja doallevašvuoda dáfus. Dakkár lahkonanvuohki sulastahtta antropologija servodatanaliissa reaiduide: namalassii guovtti gáldu ipmárdusa doallat ovttáárvosažžan (dábalaš olbmo ja dutki ipmárdusat) ja ipmirdit daid guovttelágan diehtun. Goalmmát diehtošládjii gullet dieđut mat

bohtet eará čielggademiin. Dáid dieđuid doallevažvuođa ja árvvu dán namuhuvvon fáttá ektui ferte maid árvvoštallat, lohká dutki. Dutkanbargu mii sisttisdoallá mánggašlájat dieđuid ja gállduid, gáibida mánggašlájat dutkanvuogi. Dutki ferte dovdat originála dutkanbargguid dutkanvuogiid oktan dáid doallevažvuodain dan ektui masa viggá geavahit.

Loahpahus

Oktiibuot, girječálli barggustis áigu geahččalit čájehit ovttasdoaimma dili, dahje váilevaš ovttasdoaimma gaskal báikkálaš servodaga ja birastahti máilmmi. Son govvida servodaga máhttogáldu ja ovdánahttinviidodagaid njealji váldosuorggis dahje dimenšuvnnas. Vuos geahččada oppalaččat mii lea álbmoga oktasaš hálddašanvuodđu, álbmoga oktasaš máhtolašvuoha. Eará suorggit dahje dimenšuvnnat leat sosiála organiseren, ekonomijasuorgi ja teknologijasuorgi. Čálii doalaha gitta dán analiisareaiddu, ja čađat čilge dáhpáhusaid sihke makro-, gaska- ja mikrodásiin. Nu lea vejolaš oahpásnuvvat ja ipmirdit servodatrievdama hástalusaid. Go skuvla ja oahpahus biddjo diekkár oktavuhtii, de oaidnit skuvlla servodatmearkkašumi čielgaseappot. Vuosttaš ja guokte mañimus oasi addet prinsihpalaš čilgehusaid maid sáhttit geavahit láidehussan ipmirdit skuvlla ja servodaga ovttasdoaimmama viidát perspektiivvain. Gaskaoasit buktet empiriija, ja dáid osiid čoahkkáigeasut ja analiissat leat vuogas reaiddut fas álggu ja loahpa buohtastahttimis. Lea miellagiddevaš fuomášit girječálli čilgehusa skuvlla doaimmamis dáruiduhttinproseassas Sámis. Skuvllas lea gal leamaš oinnolaš sadji dan proseassas, ja skuvla lea dávjá sivahallon. Muhto leat go eará proseassat mat eanet leat duvdán dáruiduhttima ovddasguvlui? Dien áššis soitet mánga oaivila. Olbmuid vásáhusat dáruiduhttinproseassas leat nu iešguđetláganat. Girječálli čilgehusat oktiibuot leat hástaleaddjit. Son buktá ollu empiriija mii duođaid váilu sámi servodatdutmamis. Girji gáibida čiekŋudeami jurddašanvuohká. Lea stuora gaska girjji álggus girjji lohppii áiggi dáfus. Dás ferte mángii bláđet ovddas mañás jus galgá ášši doallat čielggasin. Eai soaitte buot detáljat báikegoddedásis liikka miellagiddevaččat buohkaide. Muhto čilgehus lea dárkil ja prinsihpalaš, ja heive čilgehussan servodatrievdama ipmárdussii, guđe ihkinaslágan servodaga birra lea sáhka.

Girjjálašvuhta

- DARNELL, FRANK – HOËM, ANTON 1996: *Taken to Extremes. Education in the Far North*. Oslo: Scandinavian University Press.
- HOËM, ANTON 1976a: *Makt og kunnskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- 1976b: *Yrkesfelle, sambygding, same eller norsk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- 1978: *Sosialisering. En teoretisk og empirisk modellutvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- 2007: *Fra noaidiens verden til forskerens. Misjon, kunnskap og modernisering i sameland 1715–2007*. Institutt for sammenlignende kulturforskning Oslo: Novus forlag.
- HOËM, ANTON – TJELDVOLL, ARILD 1980: *Etnopolitikk som skolepolitikk. Samisk fortid. Norsk framtid?* Oslo: Universitetsforlaget.

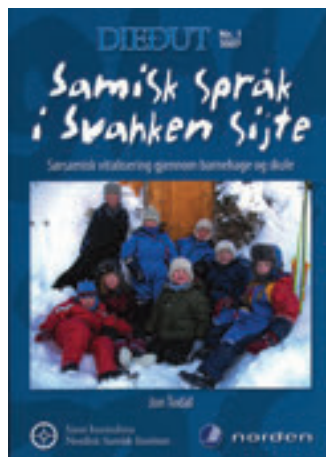
Samisk språk i Svahken sijte

TODAL, JON:

Samisk språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule.

Dieđut nr. 1/2007. Guovdageaidnu:

Sámi Instituhtta. 2007. 177 s.

Árvvoštalli:

OLE HENRIK MAGGA

Sámi allaskuvla

Jagiid 2001–2006 dáhpáhuvai juoga hui earenoamáš lulimus lullisámi guovllus. Engerdála suohkan Norggas jođihii daid jagiid giellamovttiidahhtinprošeavtta logenáre máná várás geaid váhnemat háliidedje ahte sin mánát ohppet lullisámegiela nu ahte šaddet guovttegielalažžan. Sámediggi lei bidjan ruđa. Prošeavtta jođihii 5-lahtut stivra. Jon Todal lei prošeavtta fágalaš ráđđeaddin ja lea čilgen prošeavtta teorehtalaš ja geavatlaš beliid girjjistis *Samisk språk i Svahken Sijte. Sørsamisk vitalisering gjennom barnehage og skule* (Sámegiella Svahken Sijtes. Lullisámi movttiidahttin mánáidgárddi ja skuvlla bokte). Todal lea vuosttaš amanuensis Sámi allaskuvllas Guovdageainnus. Mun áiggun geahčadit prošeavtta duogáža, teorehtalaš vuodu ja geavatlaš ollašuhttima.

Ii oktage dieđe dárkilit man ollugat máhttet lullisámegiela ja man bures. Todal árvaladdá ahte mahká 280 olbmo máhtášedje lullisámegiela bures njálmmálaččat. Lullisámegielaigiid lohku ii dáidde goassege leamaš nu stuoris. Muhto giellamáhttu ja giellageavaheapmi lea garrasit unnon dán áiggi. Sivvan dasa lea ovddemustá riikkaid skuvlapolitihkka. Imaš ii leat ahte leat nie unnán olbmot geat máhttet lullisámegiela. Imaš lea baicca ahte obanassii gávdnojit olbmot geat máhttet. Servodat ii leat ovdal dorjon lullisámegiela iige láhčán dasa saji. UNESCO 9-suorat mihtidanráidalasa mielde lea lullisámi dilli heajumus aitto jura geavahanvejolašvuodaid ektui

Todala árvvoštallama mielde. Vaikko Ruota bealde lei lullisámegiella 1700-jagiin oaivvilduvvon sámi girjegiela vuodđun, de dat ii goassege boah-tán duodas olbmuid atnui oahpahas. Ii Norgga beali Havika skuvla, mii doaimmai ovddit čuohtejagi vuosttaš lahki, iige Ruota beali ng. Nomadskola oahpahan sámegiela. Havika skuvllas, man Sámemišovdna doaimmahii, lei dušše dárogiella lobálaš. Easka jagis 1957:s almmuhuvvui vuosttaš girji mii lei oaivvilduvvon lohkamuššan dábálaš olbmuide. Ja dán jagi lei 40 jagi áigi go Snoasái álggahuvvui lullisámi oahpahas, man vuodu lei bidjan Ella Holm Bull, gii maiddá doaimmahii guhkes áiggiid dan oahpaha. Su namma namuhuvvoge dávjá go sáhka lei lullisámegiela oahppama birra.

Svahken sijte lei olu lullelis daid guovlluid gos lullisámegiella lei ealli giella, goit Norggas. Muhto doppe leat váhnemat geain lei divraseamus dávvir mii lei buot oahppama vuodđu ja čoavdda: dáhttu oahppat ja oahpahit mánáidasaset sámegiela. Amas sátni dasa lei *motivašovdna*. Ieža eai leat beassan oahppat sámegiela. Ollugat leat gillán das ahte sin váhnenbuolva ii leat nagodan oahpahit sidjiide giela. Muhtumin leat velá láitange go nuorabut leat viggan oahpahallat. Muhtumiin dain váhnemiin geat bidje mánáideaset sámegiela ohppui, ii lean álddiineaset sámi duogáš obanassiige. Áhkut ja ádjat máhttet giela, muhto masá leat vuollánan. Sámegielas lei gal árvu sin mielas, muhto sis ii oro leamaš jur áibbas duodalaš jáhkku ahte dat sáhtta lihkostuvvat.

Na mo dalle? Engerdála bajásšaddanguovddážiis, mii lei prošeavtta «ruoktu», lei sihke mánáidgardi, friddjáiggeortnet mánáide ja vuodđoskuvla. Prošeakta fertii bargat sihke mánáidgárdemánáiguin ja skuvlaagi mánáiguin. Giellaoahpaheapmi moadde diimmu vahkus ii leat goassege nagodan dahkat mánáid guovttegielagin. Dat vásáhus lei maid Engerdálas gos jagi 1997 rájes leat oahpahan sámegiela skuvllas. Dan dihtii fertii ohcat eará vuogi man vuodul bargá. Mánáidgárddi mánáide välljejedje *giellabeassemodealla* man leat hutkan Aotearoas (Ođđa Selánddas) namain *Kóhanga Reo*. Colin Baker lei fas juohkán vuodđoskuvlla guovttegielalášvuoda ovddidanvugiid guokten váldosortan: láivves vuogit ja spáitilis vuogit. Dain välljii prošeakta dieđusge spáitilis vuogi man gohčodit *giellalávgomodeallan*, man earen-oamášvuolta lei ahte dat deattuha dan giela man mánát máhttet unnimusat – dán dilis lullisámegiela. Ollislaš giellalávgun ii goitge dát prošeakta šaddan, go eai álo leat sáhttán hállat sámegiela.

Beaivválaš oahpaheapmái ásahedje dihto ng. *domenaid* gos álo hállojuvvui sámeigiella: dihto báikkiin, dihto áiggiid, dihto bargguin ja dihto olbmuiguin. Báikin lei ásahuvvon latnja (namain *Savka* ‘(stuora) latnja’) ja meahcis darfegoahti. Okta beaivi vahkus lei sámeigiela beaivi. Árbevirolaš sámi bargguin adnui sámeigiella. Oahppan bargguid bokte lagas oktavuodas sámi kultuvrrain lei dán prošeavtta okta vuodđojurdda. Dasa lassin hutkojuvvojedje odđa barggut nu go govven, pizzabuvdaduhkoraddan, drámá ja lávlun girkus. Dihto olbmuiguin galggai hállat dušše lullisámeigiela.

Jagi 1997 lei boahtán odđa skuvlaplána man mielde lei vejolaš välljet sámeigiela vuosttaš giellan. Prošeavtta loahpahanjagis lei sámeigiella váldogiellan buot mánáin skuvlaagis. Dat lea duodai oalle earenoamáš. Eará välljenvejolašvuodát ledje *sámeigiella 2. giellan* ja *Giella ja kultuvra*. Maŋemus ii lean Engerdála suohkan geavahan. Diet leage duššefal «dájuhanfága». In jáhke ovttage máná oahppat fávdnádit sámeigiela jos dien vällje.

Mánáid oahppan árvoštallojuvvui mángga gearddi. Giellamáhttu lei vuos oalle unnán jagi maŋgil álgima. Muhto mánát álge juo bures áddet sámeigiela. Ja sii geavehedje álkit dábálaš sániid nu go *beapmoe* ‘biebmu’, *gietskedh* ‘lagadit’, *tjaetjie* ‘čáhci’, *sijtem* ‘sidan’, *vaetsedh* ‘vážžit’, *laejpie* ‘láibi’ jnv. Ii oktage viggan garvit sámeigiela geavaheami. Jura positiivvalaš dovddut leat buot dárbbášlaččamusat unnitlogu gielaid oahppamis. Jagi 2004 lei giellamáhttu ovdánan eanet. Dábálaččamus juohkebeaivválaš sániid máhtte juo bures. Jagi maŋgil ledje juo vuosttaš ja nuppi luohká oahppit oahppan sániid geavahit iešguđet hámiin, sihke kasushámiid ja vearahámiid. Muhto ledje maiddá ráddjehusat. Eai omd. máhttán vuos eambo go beali kasushámiin. Árvoštallan jagi 2006 čájehii ahte mánát máhtte eanas kasushámiid ja muhtun muddui vearahámiid. Olles áiggi lei giellamáhttu ovdánan jagis jahká. Ja maiddá orru mánáide nanosmuvvan hállu oahppat eanet, mii várra lea buot mávssolaččamus.

Proseavtta loahppabođusin lei, Todala čilgehusa mielde, ahte buot mánát áddejedje dábálaš njálmálaš lullisámeigiela go prošeaktaáigi nogai. Mánát sáhte hállat rávisolbmuiguin lullisámegillii. Muhto sii unnán geavahedje lullisámeigiela gaskaneaset. Eai buohkat lean seamma dásis. Dasa ledje ahkeerohusat maid sivvan. Váhnemat ja áhku/ádját ledje duhtavaččat dainna vugiin mo prošeakta doaimmahuvvui. Muhto váhnemat dovde ahte sii ieža eai lean nagodan oahppat nu ollu go sin mánát. Todal muittuha

loahpas makkár ovddasvástádus servodagas lea fuolahit ahte mánát geat ledje prošeavttas, besset eanet oahppat sáme giela. Elgá suohkanii lea huksejuvvon buorre gelbbolašvuohta giellabargguin, mii ii galggaše mannat duššái. Sihke mánáidgárdedoaimma ja vuodđoskuvlla lullisáme giela oahpahus dárbbášuvvo nannejuvvot. Nannejuvvot galggašii maiddái oahpaheioahpahus ja dutkan.

Todal lea čilgen hui bures dán prošeavtta iešgudet beliid. Son leage okta olles Sámis gii máhtá guovttegielalašvuođa teorehtalaš ja geavtlaš vuodá buoremusat servodatdásis. Su árvoštallamat orrot doallevaččat. Váldoteavsttas leat gal oalle olu geardduheamit, maid bures livččii sáhtán oaidit. Oktiigeasut leat čielgasat. Lassin leat mielddusin ohcamat ja skovit mat leat adnon árvoštallamiidda.

Prošeakta orru duddjon maiddái ahte lullisáme giela *status* loktanii. Ja jura status leage maid okta váldodoaba giellaseailluhanbargguin. Prošeakta váikkuhii oainnat dasa ahte oktasašbargu skuvlla ja váhnemiid gaskka buorránii ja proseakta gárttai nana ággan go šattai sáhka das ahte galggašiigo Engerdála bajásšaddanguovddáš heaittihuvvot.

Todala girji duodašta muhtun boares duodaid. Giellaoahppamis lea váhnen čoavddasajis. Go eadni ja áhčči eaba ieža máhte giela, de galgaba goit doarjut oahppama ja áinnas ieža maid oahpahallat giela ovttas mánáiguin. Dat čájeha duodalaš beroštumi. Sii geat máhttet giela, fertejit doarjut oahppama eai ge bilkidit mánáid geat eai máhte nu bures. Dan ledje váhneamat juo vásihan ovddit buolvvas. Máná dárbbáša oadjebasvuođa ja ortnega beaivválaš dilis. Seamma olmmoš berre geavahit seamma giela. Giela domenat leat giellageavaheami vuodđogeaddggit. Mánát leat áicilat gos ja goas sáhtá hállat guđege giela. Gielas ferte leat juogalágán árvu. Unnitlogu gielaide geavaheadjit šaddet dađistage «šiehtadallat» birrasiiin giellageavahusa hárrái. Giellaoahppan dárbbáša doarjaga skuvlla olggoealde.

Giellamáhtu mihtideami váddun lea dat ahte eai gávdno buorit mihtidanvuogit mat heivejit lullisámegillii. Ii ábut oainnat ohcat mihtidanvugiid eará gielain. Muhtumin lávejit álkít áđđestallat davvisáme giela árvvostallanvugiid omd. eksámenbargguid ráhkadeamis. Dat ii šatta govttolaš. Lullisámegiella lea áibbas eará dilis go davvisámegiella. Juohke unnitlogu giella ferte oahpahuvvot ja dan oahppan mihtiduvvot iežas eavttuid vuodul. Lean gal

imaštallan go Todala čilgema mielde eai leat geavahan makkárga sátnemahttoteasttaid. Son unnán čilge cealkagiid oahppama ja makkár váttut leat ođđaáiggi sániiguin mat eai gávdno lullisámegiela árbevirolaččat. Muhtun ovdamearkkat gal leat mo dárogiela sánit adnojuvvojit loatnasátnin. Sihke sátnehápmemahttu ja cealkkamahttu orru leamaš vuos oalle álgodásis. Mánát geat ruovttus leat oahppan lullisámegiela vuosttaš giellan – vaikko lea dušše nubbi váhnen gii oahpaha – máhttet dien agis viehka bures hámiid ja cealkagiid. Dan lean ieš vásihan iežan mánáiguin. Jearaldahkan čuožžila dan dihtii leago jierpmálaš vuos válljet lullisámegiela vuosttaš giellan go mánát eai vuos oro geavaheamen lullisámegiela váldogulahallangaskaopmin eaige oro birgemin nu bures sámegillii ahte sámeigiella duodai livččii sin váldogiella.

Todal girjjis oahppá ollu maid berre bargat ja maid ii berre bargat oahpahettiin áitojuvvon gielaide. Dát okta prošeakta ii gájo dieđus lullisámegiela. Muhto dat sáhtta duddjot jura dan mii namma lea: bargu movttiidahtta. Olbmot oidnet ahte lea vejolaš oahppat giela jos dáhttu lea nanus. Todala girji lea lohkan veara sihke sidjiide geat háliidit diehtit earenoamážit lullisámegiela ceavzinvejolašvuodaid birra ja sidjiide geat beroštit unnitlohkogielaide eavttuin ja oahpaheamis ollislaččat.